

UiO • Universitetet i Oslo

«En av oss»:

***En komparativ analyse av Elsa Dickmans Korsveien (1946)
og Sumaya Jirde Alis Ikkje ver redd sånne som meg (2018).***

Ingrid Gautneb Bruusgaard

NOR4394 – Masteroppgave i nordisk, særlig norsk,
litteraturvitenskap.
(60 studiepoeng)

Nordiske studier – Nordisk litteratur

Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo
Det humanistiske fakultetet

Vår 2022

Dato: 6. mai 2022

«En av oss»:

En komparativ analyse av Elsa Dickmans *Korsveien* (1946) og Sumaya Jirde Alis *Ikkje ver redd sånne som meg* (2018).

«Å vere fleirkulturell og muslim i Noreg er som å bli sett på som ein svulst, samtidig som ein føler seg som eit velfungerande, ressurssterkt organ.» (Muniba i Ali, 2018, s. 46)

Sammendrag

Denne oppgaven er en komparativ analyse av Elsa Dickmans *Korsveien* (1946) og Sumaya Jirde Alis *Ikkje ver redd sånne som meg* (2018). Gjennom analysen søker jeg å svare på hvorvidt opplevelsen av å være en etnisk minoritetskvinne i Norge har noen relevante likhetstrekk for hovedpersonene i *Korsveien* og *Ikkje ver redd sånne som meg*. Formålet med analysen er å undersøke om en kan bruke et eldre litterært verk som *Korsveien* i undervisning, for å diskutere vanskelige tema som rasisme, antisemittisme og diskriminering. Hensikten med å diskutere slike tema ut fra en bok som *Korsveien*, er at minoritetslever skal slippe å føle på et krav om å være representant for sin diaspora. Jeg har delt analysedelen i tre deler. Først analyserer jeg *Korsveien* og hovedpersonen Sissels opplevelse av å vokse opp som norsk-jødisk kvinne under okkupasjonen av Norge. I analysens andre del analyserer jeg hvordan oppveksten fremstilles for den norsk-somaliske jeg-personen Sumaya i *Ikkje ver redd for sånne som meg*. Her trekker jeg paralleller til *Korsveien*, og sammenligner de to unge kvinnene underveis i analysen. I den tredje og siste analysedelen presenterer jeg en oppsummerende sammenligning av de to bøkene. For å belyse det sentrale spørsmålet om hvorvidt det er fellestrekk i de to bøkene, vil jeg benytte meg av relevant teori. Begrepene antisemittisme og allosemittisme vil jeg diskutere ut fra litteraturviter Frode Hellands og sosiolog Zygmunt Baumans perspektiver. Herfra vil jeg trekke linjer til pionerene innenfor rasismeforskning: Frantz Fanon og W.E.B Du Bois. For å sette søkelys på feminismeperspektivet i de to bøkene, vil jeg bruke historiker Zoë Waxman og litteraturviter bell hooks. Teori omkring skam og følelsen av å være «in-between» to kulturer er også svært relevante for oppgaven, og her vil jeg referere til blant annet statsviter Jill Locke og kulturgeograf Tom Brocket.

I oppgaven ser jeg blant annet på hvordan krig og nasjonale kriser kan føre til både utenforskap og inkludering. Bøkene tar for seg hvert sitt nasjonale traume. I *Korsveien* er okkupasjonen av Norge og krigen i verden den rådende krisen. Her fremstiller forfatteren en ung jødisk kvinne som opplever å bli «en av oss», til tross for at hun må flykte fra landet. I *Ikkje ver redd sånne som meg* er terrorangrepet den 22. juli et nasjonalt traume som fører til at hovedpersonen Sumaya, føler seg ekskludert fra fellesskapet. Hvorfor kvinnene opplever de to nasjonale krisene så forskjellig, og hvorfor dette er relevant og sammenlignbart for deres opplevelse av å være minoritetskvinner i Norge, er blant spørsmålene jeg besvarer i oppgaven.

Forord

Jeg vil gjerne takke veilederen min Elisabeth Oxfeldt for enestående hjelp. Da jeg ramlet inn på kontoret ditt i august, hadde jeg ikke forventet å ha det så gøy med oppgaveskrivingen. Du har veiledet meg til relevant litteratur og essensielle vinklinger på oppgaven. Ditt engasjement for oppgaven har gitt meg motivasjon og tro på prosjektet, og min egne evne til å skrive denne masteroppgaven. Tusen takk.

Jeg vil også takke Espen for støtte, gode råd og samtaler. Du har lært meg å se flere nyanser, og å stille kritiske spørsmål.

Mamma og Pappa, takk for at dere inspirerer, oppmuntrer og alltid er til stede for meg. Dere har lært meg det meste av alt her i livet, og jeg er utrolig takknemlig for at jeg har en så stødig grunnmur i dere.

Takk til Marie og Ninni for koselige lunsjer; det har vært et kjærkomment avbrekk i oppgaveskrivingen.

Til sist vil jeg takke for min tid på Universitetet i Oslo. Det har vært lærerikt, spennende og gøy.

Ingrid Gautneb Bruusgaard

Blindern, 6. mai 2022

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	II
FORORD	III
1: INNLEDNING	1
1.1: PRESENTASJON AV PROSJEKTET	1
1.2: PRESENTASJON AV BØKER OG FORFATTERSKAP	2
1.2.1: <i>Korsveien av Elsa Dickman</i>	2
1.2.2: <i>Ikkje ver redd sånne som meg av Sumaya Jirde Ali</i>	3
1.3: TIDLIGERE FORSKNING	4
1.4: BEGRUNNELSE FOR VALG AV OPPGAVE	5
1.5: SJANGER	7
1.5.1: <i>Korsveien</i>	7
1.5.2: <i>Ikkje ver redd sånne som meg</i>	8
1.6: RESEPSJON	9
1.6.1: <i>Korsveien</i>	9
1.6.2: <i>Ikkje ver redd sånne som meg</i>	9
1.7: VALG AV TEORI OG METODE	10
1.8: DISPOSISJON	12
2: KORSVEIEN	13
2.1: JØDEDOM I NORGE	13
2.2: ANTISEMITTISME OG ALLOSEMITTISME	16
2.3: GJENNOMGANG AV <i>KORSVEIEN</i>	17
2.4: ANALYSE AV <i>KORSVEIEN</i>	20
2.5: SISSEL SOM NORSK JØDE: BALANSEGANG MELLOM JØDISK OG NORSK KULTUR	20
2.5.1: <i>Oppvekst</i>	20
2.5.1.1: Familien Ullmann: Økonomi og klassetilhørighet	21
2.5.1.2: Jødiske skikker og tradisjoner i familien.....	22
2.5.1.3: Skam og «in-betweenness» i møte mellom to kulturer.....	23
2.5.1.4: Det maskuline versus det feminine: Sissel og fru Ullmanns kjønnsroller i familien.....	25
2.5.2: <i>Sissels og samfunnets holdninger: kultur versus nasjonalitet</i>	28
2.5.3: <i>Krigen – Nye holdninger til jøder?</i>	33
2.5.3.1: Okkupasjonsmakten forsøker å hindre passering	33
2.5.3.2: En kamp om definisjonsmakt	34
2.6: SISSEL SOM KVINNE	36
2.6.1: <i>Sissel som voksen kvinne: tanker om ekteskap</i>	36
2.6.2: <i>Holdninger og idealer</i>	38
2.7: SISSEL SOM DEN JØDISKE KVINDEN.....	41
2.7.1: <i>Fra jente til kvinne – ungpikeromanen</i>	41
2.7.2: <i>Den jødiske kvinnen og seksualitet</i>	43
2.7.3: <i>Sissel som et uproblematisk offer i Korsveien</i>	45
2.7.4: <i>Sissel og motstand mot tyskerne</i>	47
2.7.5: <i>Sissel og passering</i>	49
2.8: DET HUMANISTISKE PERSPEKTIVET I <i>KORSVEIEN</i>	51
2.9: EN OPPSUMMERING: UNGPIKEROMAN, HOLOCAUSTVITNESBYRD OG KRITIKK.....	53
3: IKKJE VER REDD SÅNNE SOM MEG	55
3.1: SOMALISK INNVANDRING TIL NORGE.....	55
3.2: RASISME OG ISLAMOFØBI	57
3.3: GJENNOMGANG AV <i>IKKJE VER REDD SÅNNE SOM MEG</i>	58
3.4: <i>IKKJE VER REDD SÅNNE SOM MEG</i> – EN SJANGERAVKLARING.....	60

3.5: ANALYSE AV IKKJE VER REDD SÅNNE SOM MEG	61
3.6: SUMAYA SOM «ET SAMFUNNSPROBLEM»	62
3.7: SUMAYA SOM BRUN KVINNE I NORGE	64
3.7.1: <i>Oppvekst og passering</i>	64
3.7.1.1: Rasisten som et problem.....	68
3.7.2: <i>Sumaya i offentligheten: Minorisering og feminisme</i>	70
3.8: SUMAYA SOM MUSLIMSK KVINNE I NORGE.....	71
3.8.1: <i>Bruken av hijab og skam</i>	71
3.8.2: <i>«En av oss»? Terror, traume og utenforskap</i>	73
3.8.3: <i>«Gjest», «vert» og «vertskap» i lys av 22. juli</i>	75
3.9: BALANSEGANG MELLOM DEN SOMALISKE OG NORSKE KULTUREN	76
3.9.1: <i>«In-betweenness» og hybriditet</i>	76
3.9.2: <i>Sumaya som en medborger uten skam</i>	79
3.10: OPPSUMMERING	82
4: OPPSUMMERENDE SAMMENLIGNING	84
4.1: SISSEL OG SUMAYA SOM KVINNER	84
4.2: SISSEL OG SUMAYA SOM ETNISKE MINORITETER	85
4.3: DET HUMANISTISKE PERSPEKTIVET	87
5: AVSLUTNING: OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	89
6: LITTERATUR	92

1: Innledning

1.1: Presentasjon av prosjektet

Våren 2020 ble en afroamerikansk mann ved navn George Floyd drept under pågrepelse av politiet i Minneapolis. Hendelsen ble filmet og delt verden over, hvilket skapte voldsomme demonstrasjoner mot rasisme og politivold. Også her i Norge ble koronasituasjonen trosset, og flere hundre mennesker stod samlet i demonstrasjoner mot rasisme (Olsson, et al., 2020). Demonstrasjonene dannet et startskudd for en ny debatt omkring rasisme i Norge. Norsk-somalisk forfatter Sumaya Jirde Ali skrev i den forbindelse flere innlegg på sin twitterkonto, deriblant følgende tweet: «Hvis det å være vitne er ubehagelig og derfor lar du være med å si noe: Forestill deg hvordan det er å være andres søppelbøtte. Hvordan du til enhver tid ikke kan unnsnippe andres konstante problematisering av din eksistens» (Ali, 2020). Følelsen av å være et problem er et av de sentrale temaene i Jirde Alis bok: *Ikkje ver redd sånne som meg*. Boka gir leseren et innblikk i Jirde Alis oppvekst, og hennes opplevelse av det norske samfunnet (Ali, 2018). I masteroppgaven ønsker jeg å trekke en linje mellom boka *Ikkje ver redd sånne som meg* og *Korsveien*. *Korsveien* ble utgitt i 1946 av Elsa Dickman. Boka handler om en ung jødisk kvinne, og hennes liv under okkupasjonen av Norge (Dickman, 1946). Gjennom disse to bøkene vil jeg sammenligne karakterenes erfaringer med å vokse opp som en etnisk minoritet i Norge. Jeg vil undersøke deres opplevelser av det norske samfunnet som fiendtlig innstilt overfor de gruppene som oppfattes som «den andre», eller på noen måte «unorsk».

Det er sentrale utfordringer ved en slik analyse, blant annet fordi bøkene tilhører to ulike sjangre: *Korsveien* er en roman, mens *Ikkje ver redd sånne som meg* er en selvbiografi. I tillegg er de skrevet med 72 års mellomrom, og tar for seg forholdsvis forskjellige samfunn. *Korsveien* tar for seg okkupasjonstidens Oslo, og *Ikkje ver redd sånne som meg* handler om samtidens Bodø/Norge. Her lener jeg meg på tidligere forskningsmetoder. I 2019 publiserte litteraturviter Elisabeth Oxfeldt artikkelen «Feminisme og udskamming». Her analyserer hun likheten mellom Jirde Ali og den fiktive karakteren Lucie i Amalie Skrams *Lucie*. Oxfeldts analyse tar, i likhet med min, for seg selvbiografien *Ikkje ver redd sånne som meg* og en skjønnlitterær bok som er skrevet med stort tidsmessig mellomrom (130 år), og med to ulike samfunn: 1880-årenes Kristiania og samtidens Bodø/Norge (Oxfeldt, 2019). Fellesnevneren er at det handler om en ung kvinnes rolle og utvikling i møte med det norske samfunnet. Jeg har valgt *Korsveien* fordi den

også har et minoritetsperspektiv, som kan være fruktbart å sammenligne med minoritetsperspektivet i *Ikkje ver redd sånne som meg*. Jeg vil forsøke å svare på problemstillingen **Hvordan fremstilles opplevelsen av å være norsk minoritetskvinn i bøkene *Korsveien* (1946) og *Ikkje ver redd sånne som meg* (2018)? Er det fellestrekk på tross av forskjellene?**

Jeg vil undersøke i hvilken grad erfaringen av å være ung jødisk kvinne under andre verdenskrig, kan ligne erfaringen av å være somalisk muslimsk kvinne i Norge i dag. *Ikkje ver redd sånne som meg* og *Korsveien* handler om to unge kvinner tidlig i 20-årene, som formes i møte med samfunnets forventninger og fordommer. De tilhører to ulike minoriteter: Norsk-jødisk og norsk-somalisk. Analysen av bøkene vil utforske likheter og ulikheter mellom hovedpersonenes erfaringer i møte med det samfunnet deres foreldre har immigrert til.

Jeg bruker begrepet norsk minoritetskvinn fordi det setter søkelys på flere identitetsmarkører i fremstillingen av kvinnene i *Korsveien* og *Ikkje ver redd sånne som meg*. Problemstillingens hensikt er å undersøke samspillet mellom å tilhøre en etnisk minoritet, i tillegg til å være kvinne. Den amerikanske juristen Kimberle Crenshaw er kjent for begrepet interseksjonalitet, som handler om at en kan bli utsatt for fordommer og diskriminering ut fra flere identitetsmarkører (Crenshaw, 1989, s. 140). Begrepet diskriminering dreier seg om at en behandler mennesker forskjellig på bakgrunn av deres identitet, dette kan eksempelvis være kjønn, etnisitet, legning, religion eller lignende (Ikdahl, 2021). I denne oppgaven er interseksjonalitet en forutsetning for å forstå de kvinnelige hovedpersonene, fordi de har flere identitetsmarkører som åpner for diskriminering og fordommer fra majoritetssamfunnet.

1.2: Presentasjon av bøker og forfatterskap

1.2.1: *Korsveien* av Elsa Dickman

Korsveien handler om den unge, jødiske kvinnen Sissel som bor i Norge under okkupasjonen, og opplever deportasjonen av jøder i 1942. I boka følger vi Sissel fra hun bor sammen med sin far Ullmann, som blir arrestert i likhet med hennes brødre Bob og Henry, til hun selv må flykte fra arrestasjoner. I løpet av boka erindrer Sissel mange hendelser fra ungdomsårene sine, og hun er spesielt opptatt av de mange guttene hun har hatt et forhold til. Underveis i boka får Sissel hjelp av redningsmannen Ivar, og hans nettverk av venner til å holde seg skjult fra tyskerne og til slutt flykte over grensen til Sverige.

Dickman ble født i Norge i 1918, og familien til hennes kom opprinnelig fra de jødiske områdene i Russland. Det er vanskelig å finne informasjon om Dickman, men hun har ytret at mye av det som står skrevet i *Korsveien* er sant, selv om karakterene er omskrevet (Brovold, 2020, s. 168 – 169). I forbindelse med jødedeportasjonene i 1942 flyktet Dickman til Sverige. Hun kom seg helskinnet gjennom flukten, og utgav *Korsveien* på svensk allerede i 1945. I Sverige giftet hun seg med nordmannen Kristian Gippø, og ekteparet bosatte seg i USA i 1946. Dickman hadde håpet å utgi boka i USA, men slik gikk det ikke til. Det foreligger lite informasjon om resten av livet til Hennes. Hun døde i 2005, og boka har fått svært lite oppmerksomhet som del av minnekulturen etter holocaust (Brovold, 2020, s. 161, 162, 169, 171).

1.2.2: *Ikkje ver redd sånne som meg* av Sumaya Jirde Ali

Ikkje ver redd sånne som meg er skrevet for Norsk Røyndom-serien, utgitt av Samlaget. I boka forteller Jirde Ali om sin oppvekst. Hun skriver om en forholdsvis trygg og lykkelig barndom i Bodø, før hun etter hvert skildrer opplevelser som gjør henne klar over at hun oppfattes som annerledes. Følelsen av å være et problem fremfor en ressurs i samfunnet tematiseres med henvisning til den kjente amerikanske litteraten og aktivisten W.E.B Du Bois (1868 – 1963), som kjempet for svartes rettigheter («W.E.B Du Bois», 2021). Jirde Ali kjenner seg igjen i hans beskrivelser av å være «den andre» i samfunnet, fremfor å være «en av oss». Hun tematiserer denne følelsen, og knytter den opp mot annerledesheten som medfølger det å ha en annen etnisitet, religion og kultur enn majoriteten.

Jirde Ali ble født i Somalia i 1997, og kom til Norge da hun var 7 år gammel (Ali, 2018, s. 9). Hun debuterte allerede som 20 åring med diktsamlingen *Kvinner som hater menn* (2017), og er en aktiv samfunnsdebattant (Ali, 2018, bokomslag). Jirde Ali har stått i mye blest fra sosiale medier hvor hun har ytret seg fritt om sin oppvekst som del av en etnisk minoritet, og hun kan knyttes til skamløsbevegelsens ønske om å frigjøre seg fra sosial kontroll og rasisme i norske majoritets – og minoritetssamfunn. Med sitt samfunnsengasjement står hun frem som en viktig stemme i den norske samtidslitteraturen (Oxfeldt, 2019, s. 16, 20). Gjennom tre diktsamlinger og en bok skildrer hun problematikk i forbindelse med rasisme og innvandring. I tillegg til å være forfatter, ble hun i mai 2021 redaktør for det feministiske magasinet Fett, som ønsker å bidra til og fremme feministiske og antirasistiske holdninger (Fett, 2021). Jirde Ali vant Amalie Skram prisen i august 2021. Prisen utgis til kvinnelige forfattere som etter sigende: «skriver i Amalie

Skrams ånd» (Amalie Skram-Selskapet, 2021). Amalie Skram skrev samfunnskritiske bøker, hvor kvinnens stilling ofte var i fokus (Amalie Skram-Selskapet, 2021). På bakgrunn av dette er det nærliggende å si at både Jirde Ali og Dickman skriver i Amalie Skrams ånd. Jirde Ali har også vunnet Zola-prisen for sitt arbeid mot urettferdighet og for likestilling i Norge, og i 2018 vant hun forfatterforeningens yringsfrihetspris for sitt engasjement i den offentlige debatten, til tross for trusler mot egen sikkerhet (Zola-prisen, 2018; Forfatterforeningen, 2019).

1.3: Tidligere forskning

Tidligere forskning på primærkildene er forholdsvis begrenset, spesielt på *Korsveien*. Madelen Brovold har skrevet om *Korsveien* i «Ekskludert fra minnekulturen. Dickmans *Korsveien* (1946) frem fra glemselen», som er et kapittel i hennes doktorgradsavhandling (2020). I kapittelet tematiserer hun resepsjonen av boka, og utforsker ulike grunner til dens eksklusjon fra den norske minnekulturen. Hun argumenterer også for at *Korsveien* kan tolkes og brukes som en historisk kilde (Brovold, 2020). I 2021 publiserte litteraturviter Ståle Dingstad artikkelen «Rykter om jødene: antisemittismen i norsk litteratur». Artikkelen tar for seg tilstedeværelsen av antisemittisme i litterære verker som er skrevet av kjente norske forfattere (Dingstad, 2021, s. 133). Dingstad skriver ikke om *Korsveien*, men artikkelen er likevel verdt å nevne fordi den viser hvordan antisemittisme var en del av tankesettet til det norske majoritetssamfunnet i tiden før, under og etter andre verdenskrig. Artikkelen belyser også hvordan antisemittisme sjeldent blir omtalt i litteraturhistoriske verker, noe som kan knytte seg til den kollektive minnekulturens glemsel av *Korsveien* som holocaustvitnesbyrd (jf. Brovold).

Jirde Ali og *Ikkje ver redd sånne som meg* blir som sagt behandlet i artikkelen «Feminisme og udskamming fra Amalie Skram til Sumaya Jirde Ali», hvor Oxfeldt sammenligner skam og feminisme i verkene *Ikkje ver redd sånne som meg* og Amalie Skrams *Lucie* (Oxfeldt, 2019). Oxfeldt skriver også om boka i sin artikkel: «"Skamløshetens tid er her for å bli": minoriserede kvinder tager til orde i skandinavisk samtidslitteratur» (2021). Her analyserer hun en rekke verker skrevet av minoritetskvinner, deriblant *Ikkje ver redd sånne som meg*, på bakgrunn av teori omkring «feminisme, demokratisering og affekt» (Oxfeldt, 2021, s. 23). I artikkelen «Litterær aktivisme: Til gagn for demokrati og medborgerskab» blir Jirde Alis bok også behandlet i sammenheng med sjangeren litterær aktivisme (Oxfeldt, 2022, s. 38). Jeg får

ingen resultater når jeg søker på Jirde Alis forfatterskap eller bøker i DUO, og jeg har ikke klart å finne oppgaver som har omtalt bøkene/forfatterskapet på andre digitale plattformer.

1.4: Begrunnelse for valg av oppgave

Dickman er en ukjent forfatter. Hun har kun skrevet *Korsveien*, og den ble ingen suksess verken ved sin utgivelse eller i ettertiden (Brovold, 2020, s. 177,178). Jeg ønsker å løfte frem boka fordi jeg, med bakgrunn i Brovolds avhandling, mener det er en viktig del av norsk okkupasjonshistorie, som kan brukes i eksempelvis norsk skole. Den amerikanske filosofen Martha Nussbaum er en stor forkjemper for litteraturens essensielle rolle i utviklingen av empatiske samfunnsborgere. Nussbaum hevder kunst og litteratur især gir mennesket en høyere empatisk innsikt, og samfunnet får mer demokratiske og etisk bevisste individer (Nussbaum, 2016, s. 26). Den initiale tanken til Nussbaum kan virke bombastisk og generaliserende omkring litteraturens overveldende rolle i samfunnet. Likevel kan litteraturen hjelpe oss til å bli kjent med ulike historier om liv fra andre samfunnslag, etnisiteter, historiske perioder, religioner og lignende (Nussbaum, 2016, s. 25). Nussbaum skriver: «den kunstneriske formen lar tilskueren, om så bare for en stakkert stund, legge merke til de usynlige menneskene i hans egen verden – og det er i alle fall en spire til sosial rettferdighet» (Nussbaum, 2016, s. 36). *Korsveien* og *Ikkje ver redd sånne som meg* er bøker som reflekterer omkring en oppvekst i Norge, som del av en minoritet. Det er historier fra forfattere som har opplevd eller opplever sosial urettferdighet. I fagfornyelsen av kunnskapsløftet (2020) finner vi i den overordnede delen tre tverrfaglige tema som relaterer seg til elevenes verdigrunnlag, og ett av disse er demokrati og medborgerskap som blant annet tilsier at: «Opplæringen skal gi elevene kunnskaper og ferdigheter til å møte utfordringer i tråd med demokratiske prinsipper. De skal forstå dilemmaer som ligger i å anerkjenne både flertallets rett og mindretallets rettigheter» (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 14). Nussbaum kobler som sagt lesing til utvikling av demokratiske og empatiske mennesker (Nussbaum, 2016, s. 26). I undervisning kan bøker hjelpe elever til å få et innblikk i andre livssituasjoner og problemer. Bøkene jeg har valgt å skrive om relaterer seg til både historiske og samtidige problemstillinger, som kan bidra til å lære elevene noe om demokrati og medborgerskap.

De mest åpenbare utfordringene ved oppgaven er som sagt at de to forfatterne skildrer opplevelser fra to forskjellige minoritetsbakgrunner, at bøkene er utgitt med et stort tidsspenn,

samt at de er skrevet i to forskjellige sjangre. Så hvorfor er disse overhode sammenlignbare eller interessante? Forfatteren, legen og politikeren Frantz Fanon (1925 – 1961) skrev flere bøker om problematikk knyttet til hudfarge, etnisitet og nasjonal tilhørighet (Leerand, 2020). I artikkelen «Den svartes levde erfaring» tematiserer Fanon nettopp forskjellen mellom den jødiske minoriteten og de fargede minoritetene, som begge har opplevd sterk diskriminering. Fanon peker på at minoritetene har en sentral ulikhet, nemlig at «jøden» vil kunne passere som en del av majoriteten. Det er i handling at den jødiske personen blir «avslørt» som jødisk, mens et svart menneske aldri kunne passere som en del av majoriteten, fordi vedkommende er «avslørt» eller «pre-determinert» allerede før handling kan finne sted (Fanon, 2017, s. 178).¹ Hvorvidt Fonons teori gjør seg gjeldende i bøkene, vil jeg utforske i min analyse.

I min jobb som lærer møter jeg på situasjoner hvor rasisme, fordommer og trakassering må adresseres, blant annet gjennom den nye lærerplanen som fordrer refleksjon omkring moralske spørsmål og verdier: «Lesing av skjønnlitteratur og sakprosa skal gi elevene mulighet til å reflektere over sentrale verdier og moralske spørsmål og bidra til at de får respekt for menneskeverdet og for naturen» (Kunnskapsdepartementet, 2019, s. 2). Å introdusere et flerkulturelt klasserom for en åpen diskusjon omkring diskriminerende språkbruk og handlinger på bakgrunn av etnisitet er krevende. Fanon peker på hvordan svarte mennesker ofte blir stilt overfor et krav om representasjon: «Jeg var ansvarlig ikke bare for min kropp, men også for min rase og for mine forfedre» (Fanon, 2017, s. 176). I Jirde Alis bok eksemplifiseres dette:

Då vi lærte om slavetida, kjende eg at alle var forsiktige med kva dei sa på grunn av meg. Eg hadde ein lærar som eg likte spesielt godt. Ein dag hugser eg ho sa «dei blei jo kalla...» – så såg ho fort på meg før ho heldt fram – «...negrar på den tida, og det var sosialt akseptabelt.» Eg blei rasande. Eg går ut frå at ho såg på meg av omtanke, kanskje var det hennar måte å vise omsyn på. Men der og då tenkte eg: Om ho verkeleg brydde seg, hadde ho late vere å seie *det* ordet. (Ali, 2018, s. 39)

Slik Jirde Ali eksemplifiserer, kan elever med en annen hudfarge eller etnisk bakgrunn føle på dette kravet om å være representant i situasjoner som omhandler rasisme (Fanon, 2017, s. 178). Forsker for seksjon for mangfoldstudier ved Oslo Met, Åse Røthing, skriver om dette klasseromsfenomenet i sin artikkel «Ubehagets pedagogikk» (Cappelen Damm, 2021). Den

¹ I boka *Peau noire, masques blancs* (1952), omtaler Fanon hudfarge som «noire» og «blancs», oversatt til «svart» og «hvit». I oversettelsen benyttes også ordet «svart» og «hvit», derfor vil jeg benytte meg av disse ordene når jeg omtaler hudfarge i relasjon til Fanons tekster.

handler om ubehaget som oppstår i et klasserom når kontroversielle tema skal behandles. Slike temaer kan for eksempel være religion, kjønn, etnisitet og seksualitet (Røthing, 2019, s. 44). Undervisning om slike tema fører ofte til en identifisering av «den andre» som en motsetning til normen eller majoriteten. Hvis en elev i klasserommet tilhører gruppen «den andre», vil personen ofte bli gjort til en representant for gruppa (Kushamiro i Røthing, 2019 s. 44). Dersom jeg trekker frem Fanons begrep om å passere, blir situasjonen vanskelig fordi elever med en annen hudfarge ikke kan passere ubemerket i en klasseromsamtale om rasisme. Slik Fanon påpeker, vil vedkommende bli «over-determinert utenfra» (Fanon, 2017, s. 178).² Sannsynligvis kan en gjøre undervisningen bedre ved å ta i bruk et eldre verk som har likheter knyttet til diskrimineringen vi ser i dagens samfunn, men som kan diskuteres med en viss avstand for alle elevene. *Korsveien* kan være et slikt verk. Boka tematiserer diskriminering i form av antisemittisme, og den er satt i en annen historisk kontekst. Jeg mener det er fruktbart å sammenligne *Korsveien* og *Ikkje ver redd sånne som meg* fordi det kan føre til en smidig og reflektert undervisning omkring diskriminering. Ved å undervise med utgangspunkt i litteratur og karakterene i bøkene, kan elevene diskutere konkrete hendelser som skjer i bøkene, fremfor å føle seg som representanter i samtale om diskriminering. Det kan føre til en god dialog omkring diskriminering i norsk skole, i tillegg til å gi en historisk bevissthet omkring jødernes situasjon i Norge under okkupasjonen, og somalieres situasjon i Norge i dag.

1.5: Sjanger

1.5.1: *Korsveien*

På bakgrunn av Brovolds analyse vil jeg lese *Korsveien* som en selvbiografisk roman. I «Ekskludert fra minnekulturen. Elsa Dickmans *Korsveien* (1946) frem fra glemselen» benytter Brovold seg av Edvard Bulls: «metodiske føringer for bruk av skjønnlitteratur som historisk kilde» (Brovold, 2020, s. 163). Hun legger vekt på at Dickman selv fortalte i et intervju at boka er basert på hennes historie, men at karakterenes navn og enkelte hendelser er endret (Brovold, 2020, s. 168). I tillegg peker hun på sentrale likheter mellom Dickmans og Sissel Ullmanns liv. Blant annet er historiene om familiene deres forholdsvis like, og karakteristikken av Sissel ligner Dickmans egen fremtoning (Brovold, 2020, s. 169). *Korsveiens* handling er som nevnt satt til

² Over-determinert: Alle fordommer, holdninger, antakelser og krav til representasjon, som konnoteres til en etnisitet eller hudfarge. (Fanon, 2017, s. 178)

okkupasjonstiden, og på grunn av bokas selvbiografiske karakter tillater dette oss å lese boka som et holocaustvitnesbyrd. I tillegg til dette peker Brovold på at boka ikke sjangerfestes i parateksten (Brovold, 2020, s. 167). Brovold nevner at *Korsveien* har trekk fra trivillitteraturen og ungpikeromanen (Brovold, 2020, s. 161). Dette vil jeg drøfte nærmere i analysedelen av *Korsveien*.

Boka er skrevet i tredjeperson, og forholder seg til en hovedperson: Sissel Ullmann. Vi har tilgang på hennes følelser, tanker og indre liv. Vi blir kjent med andre karakterer og omgivelser gjennom Sissels perspektiv, nemlig hennes opplevelser av livet i Norge før og under okkupasjonen, som en 23 år gammel jødisk student og kvinne (Brovold, 2020, s. 164). Karakterene i boka er fiksjonalisert, og gjennom dialog får vi noen innblikk i deres perspektiv, men Sissels synsvinkel er den rådende. *Korsveien* er skrevet i en enkel form, med mye dialog. Den foregår i kronologisk rekkefølge, men gjennom analepser og erindringer har boka også en retrospektiv tidsplan, hvor vi får tilgang til Sissels fortid (Brovold, 2020, s. 161).

1.5.2: *Ikkje ver redd sånne som meg*

Jeg vil lese *Ikkje ver redd for sånne som meg* som en politisk aktivistisk selvbiografi. Boka er skrevet i førsteperson, og menneskene som blir omtalt i boka er virkelige. Boka er skrevet i en episodisk form hvor forfatteren hopper frem og tilbake i tid. Teksten er stort sett fortellende, men det er innslag av sitater og dialoger. *Ikkje ver redd sånne som meg* mangler, i likhet med *Korsveien*, en sjangerbetegnelse i parateksten. Likevel er *Ikkje ver redd sånne som meg* utgitt under samlagets Norsk røyndom-serie. På samlagets nettside står det følgende: «I serien *Norsk røyndom* inviterer Samlaget utvalde forfattarar til å skrive om den norske samtida. Viktige tema vert presenterte i kort format, med eit personleg utgangspunkt» (Samlaget, 2021). Et premiss for å skrive for serien, er dermed at man skriver noe personlig. Begrepet røyndom referer til sannhet eller virkelighet, så det selvbiografiske perspektivet ligger noe underforstått i seriens retningslinjer. I boka skriver Jirde Ali: «I nokre tilfelle er namn på personar og andre detaljar endra for å verne dei det gjeld» (Ali, 2018, s. 4). Denne kunngjøringen impliserer at boka er selvbiografisk fordi endringer er blitt gjort for å verne virkelige mennesker.

Jirde Ali er aktiv i den offentlige debatten omkring rasisme og feminisme. I tillegg til at boka hennes er en selvbiografi, er det er belegg for å plassere boka hennes under litterær aktivisme. I artikkelen «Litterær aktivisme: til gagn for demokrati og medborgerskab» bruker

Oxfeldt *Ikkje ver redd sånne som meg* som et eksempel når hun forklarer begrepet «litterær aktivisme» (Oxfeldt, 2022, s. 38). I Store norske leksikon definerer en aktivist som: «en tilhenger av aktivisme eller en person som gjennom handling søker å fremme en sak» («Aktivist», 2020). Jirde Ali søker i sin bok aktivt å sette søkelys på rasisme og det faktum at rasisme fremdeles gjør seg gjeldende i et tilsynelatende progressivt og likestilt land som Norge (Ali, 2018). Måten Jirde Ali skriver på, er engasjerende og kan provosere leseren. En slik tekst om urettferdighet og rasisme kan bidra til samfunnsendring. På bakgrunn av dette vil jeg plassere *Ikkje ver redd for sånne som meg* under sjangeren politisk aktivistisk selvbiografi. I analysedelen vil jeg undersøke hvorvidt boka også kan plasseres under selvbiografiens underkategori: memoar.

1.6: Resepsjon

1.6.1: *Korsveien*

Dickman skrev *Korsveien* under krigen, og boka handler som sagt om Sissel og hennes opplevelse av det tysk-okkuperte Norge (Brovold, 2020, s. 161 – 162). Boka ble ved sin utgivelse sterkt kritisert for å være feministisk, triviell og skammelig for den jødiske befolkningen (Brovold, 2021 s. 180). Anmelder Alf Harbitz kritiserer Dickman i sin anmeldelse: «Bare en moden og virkelig talentfull forfatter ville ha klart oppgaven ordentlig, men selv en umoden forfatterinne med et tvilsomt talent burde ha skjønnet hva oppgaven var» (Harbitz sitert i Brovold, 2021 s. 180). Sitatet viser tydelig at Harbitz avfeier Dickman som naiv, og med et «tvilsomt talent» for den oppgaven hun har påtatt seg. Harbitz som en ikke-jødisk mann, stiller seg som dommer for hva som er riktig måte å skildre jødeforfølgelsen på, fra det jødiske perspektivet. Når Harbitz setter *moden forfatter* i kontrast til *umoden forfatterinne*, er det nærliggende å tolke at han mener jødisk litteratur fra krigen er en oppgave som bør gjennomføres av modne menn, ikke umodne unge kvinner (Brovold, 2021 s. 180). Boka har siden fått lite oppmerksomhet. Både forfatter og bok er i stor grad blitt glemte (Brovold, 2020, s. 177 – 178). Så vidt jeg bekjent er *Korsveien* kun å finne scannet i nasjonalbibliotekets «Bokhylla», og det er denne versjonen jeg benytter meg av i min analyse.

1.6.2: *Ikkje ver redd sånne som meg*

Ikkje ver redd sånne som meg ble utgitt i 2018 sammen med to andre verker i serien: Camara Lundestad Joofs *Eg snakkar om det heile tida* og Kristin Fridtuns *Homoflokar*. Jirde Ali og

Lundestad Joof har begge skrevet bøker om rasisme, mens Fridtun skriver om homofili (Haugtrø, 2018). *Ikkje ver redd sånne som meg* har fått gode omtaler i media (Ekle, 2018; Moe, 2018). Litteraturkritiker Leif Ekle skriver i sin omtale av boka: «Jirde Ali skriver tett og insisterende om å være annerledes, oppleve annerledeshet og klemma hun havner i uten å ville det – mellom imøtekommenhet og velvilje på én side, frykt, motstand og hat på en annen» (Ekle, 2018). Kenneth Moe anmelder flere av Jirde Alis verker. Han er ikke overstadig fascinert av hennes lyriske verker, men skriver: «*Ikkje ver redd sånne som meg* er en debattbok, og skal være politisk, men den er samtidig personlig nok til å levendegjøre det politiske og heve den til et nivå som er høyst leseverdige» (Moe, 2018). Anmelderne setter søkelys på Jirde Alis evne til å gjøre det politiske personlig og på denne måten engasjere leseren (Moe, 2018; Ekle, 2018).

1.7: Valg av teori og metode

I denne oppgaven vil jeg gjennomføre en komparativ analyse av *Korsveien* (1946) og *Ikkje ver redd sånne som meg* (2018). Jeg vil gjøre en nærlesning av bøkene og forsøke å svare på hvordan opplevelsen av å være minoritetskvinne i Norge fremstilles, og hvorvidt det til tross for forskjellene, er noen fellestrekk i de to fremstillingene. De sentrale aspektene ved min analyse vil omhandle rasisme, antisemittisme/allosemittisme, feminisme og skam. Interseksjonalitet vil danne en ramme for analysen, hvor jeg skal ta for meg ulike aspekter ved hovedpersonens karakter, deres kjønn, religion/kultur og etnisitet. Lesningen min vil sette søkelys på selve verkene, men det politiske klimaet vil danne et bakteppe for aktualiteten av oppgaven.

I analysen av *Korsveien* (1946) vil jeg diskutere antisemittisme og allosemittisme i lys av Frode Hellands og sosiolog Zygmunt Baumanns definisjoner av begrepene (Bauman, 1998). Som nevnt er feminisme et sentralt tema for analysen av begge verkene. Ettersom *Korsveien* tematiserer den jødiske opplevelsen av holocaust, vil jeg benytte meg av litteratur som behandler nettopp denne problematikken. Historiker Zoë Waxman skriver om kvinnelige vitnesbyrd fra jødeforfølgelsen under annen verdenskrig. Hun peker på at kvinnelige vitnesbyrd om jødeforfølgelsen er en diskurs som har blitt formet til å passe et tradisjonelt kjønnsrollemønster (Waxman, 2003, s. 662) For å ha med en norsk kontekst, vil jeg også benytte meg av Jacob Lothes, *Kvinnelige tidsvitner: fortellinger fra holocaust* (2013).

I lesningen av kvinnelige stereotypier i *Korsveien* vil jeg benytte meg av Judith Frankel og Norman Mirskys forelesning «Changing Stereotype of Jewish Women in the Popular Culture»

(1975) og Ritchie Robertsons «Historicizing Weininger: The Nineteenth-Century German Image of the Feminized Jew» (1998). Teorien om kvinnelige stereotyper presenterer begge hvordan den jødiske kvinnen opererer innenfor et svært begrenset og kjønnnet handlingsrom (Frankel og Mirsky, 1975, s. 3; Robertson, 1998, s. 23).

Korsveien har som sagt trekk fra ungpikeromanen (Brovold, 2020, s. 161). I analysen vil jeg undersøke i hvor stor grad en kan tolke *Korsveien* som en ungpikeroman i lys av Bente Christiansens «I kjærlighetens solglitrende paradisi, Ungpikebøker» (1989), som behandler ungpikeromanen som sjanger.

I begge analysene vil jeg ta i bruk Fanons artikkel «Den svartes levde erfaring» og begrepet passering som jeg har nevnt ovenfor. I tillegg vil jeg benytte meg av samfunns- og kulturgeograf Tom Brockets redegjørelse for begrepet «in-betweenness» (2020) og Claire Alexanders artikkel «Diaspora and Hybridity» (2010), for å belyse hvordan Sissel og Sumaya fremstiller opplevelsen av å stå mellom to kulturer.

Skam er et tema jeg vil behandle i begge analysene. Sissel og Sumaya tematiserer i ulik grad hvordan det oppleves å stå mellom to kulturer. Jentene har to forskjellige sett med forventninger å leve opp til, og disse forventningene kan være i direkte konflikt med hverandre. Statsviter Jill Locke skriver om skammens struktur i samfunnet. I boka *Democracy and the Death of Shame. Political Equality and Social Disturbance* (2016) tematiserer hun hvordan skammen etablerer seg i samfunnet og regulerer menneskets sosiale atferd, og hva som skal til for å endre den (Locke, 2016).

I analysen av *Ikkje ver redd sånne som meg* vil jeg også trekke veksler på Fanon, W.E.B Du Bois og Hellands *Rasismens retorikk* for å belyse rasisme og islamofobi. Jeg vil i tillegg undersøke det feministiske perspektivet. I denne delen vil jeg trekke frem litteraturviter bell hooks og boka *Feminist Theory. From Margin to Center*. Perspektivet vil i all hovedsak bli fremlagt fra hooks første kapittel «Black Women. Shaping Feminist Theory».

For å utdype sjangerplasseringen av *Ikkje ver redd sånne som meg*, vil jeg bruke Jane Danielewicz bok *Contemporary American Memoirs in Action: How to Do Things with Memoir* (2018). Boka tar for seg hvordan memoarsjangeren deltar i, og former den offentlige debatten (Danielewicz, 2018, s. 1). Elisabeth Oxfeldts artikkel om litterær aktivisme, som jeg har nevnt ovenfor, vil jeg bruke til å ytterligere utdype hvorfor boka til Jirde Ali er litterær aktivisme.

1.8: Disposisjon

Oppgaven består av fire hoveddeler: innledning, analyse av *Korsveien*, analyse av *Ikkje ver redd sånne som meg*, og avslutning. Jeg har valgt å inkorporere teoridelen i verkanalysene. Mitt håp er at dette vil skape en ryddig struktur hvor teori og analyse glir smidig inn i hverandre. Første del av oppgaven er innledningen. I neste del av oppgaven vil jeg risse opp en historisk kontekst omkring *Korsveien*, samt gjennomgå verket og relevant teori om allosemittisme og antisemittisme. Analysen tar for seg interseksjonalitet, og for å belyse dette har jeg delt den inn i fem deler. Jeg vil analysere Sissel som norsk jøde, Sissel som kvinne og Sissel som den jødiske kvinnen. Jeg vil også undersøke det humanistiske perspektivet i *Korsveien*, samt gi en oppsummering med fokus på sjanger, resepsjon og kritikk. I oppgavens tredje del vil jeg danne et historisk bakteppe for somalisk innvandring til Norge, samt presentere *Ikkje ver redd sånne som meg* og relevant teori om rasisme og islamofobi. Deretter følger jeg med verkanalysen. Her vil jeg gjøre en lignende deling: jeg vil først undersøke hvordan Sumaya føler at hun er et samfunnsproblem, deretter vil jeg se på Sumaya som brun kvinne i Norge, Sumaya som muslimsk kvinne i Norge, og Sumayas opplevelse av å stå «in-between» to kulturer. Underveis i analysen vil jeg trekke veksler på *Korsveien*, og sammenligne opplevelsene til Sissel og Sumaya. Etter dette, vil jeg oppsummere analysen av *Ikkje ver redd sånne som meg*. I oppgavens siste del vil jeg gi en oppsummerende sammenligning av de to verkene med fokus på Sumaya og Sissel som kvinner og etniske minoriteter, og drøfte de humanistiske perspektivene som kommer frem i bøkene. Til slutt vil jeg gi en oppsummering og konklusjon, knyttet opp mot min problemstilling.

Oppgaven er delt inn i fire nivåer. Det øverste og første nivået betegner jeg som deler, og oppgaven består av fem deler, disse har ett desimal foran tittelen. Det andre nivået vil jeg referere til som kapitler, og disse har to desimaler foran tittelen. Oppgavens tredje nivå kaller jeg delkapitler, som har tre desimaler foran tittelen, og det fjerde og siste nivået omtaler jeg som avsnitt som har disse har fire desimaler foran tittelen.

2: Korsveien

2.1: Jødedom i Norge

I denne historiske kontekstualiseringen om jødene i Norge tar jeg utgangspunkt i antisemittismen som en rekke negative holdninger, handlinger og ytringer mot den jødiske befolkningsgruppen (Simonsen, 2020, s. 23). Da grunnloven ble opprettet i Norge i 1814, tilsa §2 blant annet: «Jøder ere fremdeles udelukkede fra Adgang til Riget» (Ulvund, 2019). Frode Helland påpeker i sin bok *Rasismens retorikk* at paragrafen var svært streng sammenlignet med strømmingene i resten av Europa. I andre deler av kontinentet fikk flere jøder samme rettigheter som landets resterende statsborgere (Helland, 2019, s. 39). Fra 1830-tallet, ble det igangsatt arbeid for å oppheve den såkalte «jødeparagrafen». Henrik Wergeland stod i spissen for bevegelsen som krevde at loven ble fjernet. I 1951 fikk de lønn for strevet, og setningen som omhandlet jødernes adgang til riket, ble fjernet fra §2 (Ulvund, 2019). Mange fryktet at jødene ville strømme inn til landet. Et av argumentene mot å tillate jødene å bosette seg i Norge, var at det ville komme svært mange jødiske immigranter. I tidsrommet 1851 – 1859 kom det én jødisk mann, deretter kom det noen få på 1860-tallet (Mendelsohn, 1992, s. 37 – 38). Det var ikke før på 1880-tallet at jødene begynte å immigrere i større grad. Da kom det henholdsvis øst-europeiske jøder, som emigrerte på grunn av uroligheter i forbindelse med opptrappinger mot den russiske revolusjonen. Urolighetene i områdene rundt Russland satt fart på en rekke pogromer, noe som gjorde at svært mange flyktet (Mendelsohn, 1992, s. 41).³ Dickmans familie har røtter i Russland, og det er nærliggende å tolke at de også flyktet i perioden etter 1880-tallet (Brovold, 2020, s. 169). I *Korsveien* får vi vite at Sissels far flyktet fra militærtjeneste i Russland: «Hun ble helt varm om hjertet når hun tenkte på faren. [...] Opprinnelig var han fra Russland, men han hadde flyktet derfra etter å ha ligget i militærtjeneste i åtte år» (Dickman, 1946, s. 21).⁴

Den jødiske immigrasjonen til Norge skjøt ikke fart før utover 1880-årene, likevel er det mye som tyder på at den norske befolkningen hadde kjennskap til «jøden». Brovold legger vekt på at det eksisterte en allmenn oppfatning om «det jødiske» i Norge. Jødene var kjent fra bibelen og oppfatningen hos det norske folk stammet sannsynligvis fra de bibelske tekstene, selv om den jødiske kulturen og menneskene var fremmed (Brovold, 2020, s. 4). Brovolds påstand

³ Pogrom: Bruk av vold for å skade jødiske mennesker og deres eiendom. (Nielsen, 2021)

⁴ I kapittel 2 vil alle henvisninger i brødteksten, som kun består av sidetall eller kapitler, være til (hovedverket) *Korsveien*.

underbygges av opposisjonen mot å tillate jødisk immigrasjon i landet (Ulvund, 2019). Selv om mange ønsket å tillate jødernes bosettelse i Norge, var det noen tydelige antisemittiske holdninger i majoritetssamfunnet allerede før jødernes immigrasjon.

På begynnelsen av 1900-tallet var andelen ekstreme antisemitter i Norge svært få. Det mest fremtredende eksempelet på antisemittisk virke i denne tidsperioden er boka *Jøder og Gojim* (1910), skrevet av Eivind Saxlund, som i den tiden var høyesterettsadvokat. Boka har en grunnforestilling om at den jødiske befolkningen er skyld i alle de problemstillingene samfunnet stod overfor (Simonsen, 2020, s. 27). I et av Saxlunds avsluttende kapitler «Tilslut – et alvorsord!», skriver han:

Ifald den nedbrydende, af jødisk Aand paavirkende Kritik, som fra saa mange Kanter sniger sig ind paa Dig, gennem Spot, Vittigheder, Appel om at være liberal, moderne og europæisk, faar undergravet hos Dig det, som tidligere var Dig helligt, Æresfølelse, Samfølelse med Slægt og Race, Religion, Fædrelandskjærlighet, Trofasthed. Hvis Du ribbet for ethvert Ideal, er blit en blot og bar Materialist og Kosmopolit, Da er du sunket ned til det laveste Trin du som Samfundsmenneske kan indtage. *Du staar da under Jøden.* (Saxlund, 1910, s. 104)

Saxlund setter viktigheten av verdier som ære og lojalitet til slekt og fedreland i et motsetningsforhold til det han hevder er jødiske idealer, nemlig liberalisme, modernisering og en europeisk identitet fremfor en nasjonal (Saxlund, 1910, s. 104).

Tankesettet som røpes i Saxlunds bok, illustrerer den antisemittismen som vokste seg sterkere i Norge i mellomkrigstiden. Moderne og progressive ideer ble gjerne omtalt som virkemidler for en skjult jødisk agenda (Simonsen, 2020, s. 28). Kjetil Braut Simonsen og Øystein Sørensen skriver i boka *Historie og moral. Nazisme, jødene og hjemmefronten*, om antisemittisme og ekstreme holdninger i det norske samfunnet før okkupasjonen fant sted. Han legger vekt på at «jøden» stadig oftere ble brukt som en «forklaringsmodell» for alt som var nytt og skummelt med samfunnet (Simonsen, 2020, s. 28). Simonsen trekker blant annet frem: «kapitalismen, kommunismen, kvinnefrigjøring og presse-makt» (Simonsen, 2020, s. 28). Disse nye og moderne aspektene ble jødene skyld i å fremme, dermed ble jødene malt som fiender til det konservative og trygge (Simonsen, 2020, s. 28). Til tross for de stadig voksende fordømmene mot jødene i Norge, var det få som ytret seg så sterkt antisemittisk som Saxlund. Likevel understreker Simonsen at det antisemittiske tankegodset var til stede i større eller mindre grad hos den norske majoritetsbefolkningen (Simonsen, 2020, s. 32). Simonsen eksemplifiserer et

samfunn preget av antisemittisme, ved å vise til forbudet mot schächtning som ble lovfestet i 1930. Forbudet forhindret tilgjengeligheten av jødisk slaktet kjøtt i Norge, hvilket gjorde det vanskeligere å praktisere jødedom i landet (Simonsen, 2020, s. 33). Opprettelsen av det politiske partiet Nasjonal Samling i 1933, og partiets antisemittiske politikk som ble synlig fra 1935, førte til at antisemittismen fikk en politisk plattform. Nasjonal Samling med Vidkun Quisling i spissen fikk en stadig sterkere nazistisk ideologi. Ideologien ble uttalt av politikere som forsøkte å danne en strid mellom den «nordiske rasen» og den «jødiske rasen» (Simonsen, 2020, s. 30).

Den voksende antisemittismen i Norge skjøt fart for fullt da Tyskland okkuperte landet i 1940. Quisling ble etter hvert statsminister, og han styrte side om side med Josef Terboven. Terboven var rikskommissær utstedt av Adolf Hitler (Sæveraas, 2020). Jødene ble i 1942 nødt til å stemple en «j» i passet sitt, og de fikk ikke lov til å eie en radio. Etter hvert ble også jøder i samfunnskritiske stillinger, fratatt sin autorisasjon i yrket (Sørensen, 2020, s. 61). I tråd med okkupasjonen i 1940, ble Nasjonal Samlings antisemittisme sterkere og mer voldelig. Etter 1940, var det flere tilfeller hvor hirden gjorde voldshandlinger mot jødene (Simonsen, 2020, s. 42). Alt dette ser vi eksempler på i *Korsveien*.

Å være jødisk i Norge ble stadig vanskeligere. Da Quisling dannet regjering i 1942, ble en rekke tiltak iverksatt for å løse det «jødiske problemet». Blant annet ble «jødeparagrafe»n i Grunnloven gjenopprettet (Sørensen, 2020, s. 61 – 62). *Korsveien* starter med en hendelse fra et tog, hvor en politimann blir skutt, og hendelsen som beskrives, er svært lik hendelsen på et tog fra Halden den 22. oktober 1942 (Brovold, 2020, s. 167). Sørensen hevder denne episoden var utløsende årsak til arrestasjonene av mannlige jøder, som fant sted i Norge fire dager senere (Sørensen, 2020, s. 65). De arresterte jødene på Østlandet ble brakt til Bredtvet fangeleir, hvor de fleste satt frem til deportasjonen med Donau den 26. november. Natten før deportasjonen ble kvinner og barn arrestert (Banik, 2021). Flere jøder klarte å flykte til Sverige, enten alene eller med hjelp fra folk som hadde spesialisert seg på å få mennesker over grensen (Grimnes, 2009, s. 484). I de siste årene er det reist tvil om hvorvidt motstandsbevegelsen var så jødevennlige som historieskrivingen har skildret dem. Marte Michelet fremstår som en sterk kritiker av den norske historieskrivingstradisjonen, hva motstandsbevegelsen gjelder. Hun skriver i *Hva visste hjemmefronten?* (2018) om hvordan motstandsbevegelsen hadde antisemittiske holdninger, og blant annet tok seg rikelig betalt for sine jødiske emigranter sammenlignet med andre mennesker som måtte fraktes over grensen til Sverige (Michelet, 2018, s. 255 – 266). Jødene som gruppe har

historisk fått lite plass i den norske okkupasjonshistorien. Holocaust har på mange måter blitt sett på som en adskilt krigshandling urelatert til okkupasjonen av Norge (Brovold, 2020, s. 4). Jødene som gruppe ble også i stor grad sett på som atskilt fra den norske befolkningen som helhet. Ekskluderingen fra majoritetssamfunnet kan bidra til en forståelse av hvorfor jødene har hatt en så beskjeden plass i norsk krigshistorieskriving (Brovold, 2020, s. 6). De ble ikke sett på som «en av oss».

2.2: Antisemittisme og allosemittisme

Antisemittisme og rasisme defineres av Helland som: «teorier om andre mennesker som er løsrevet fra erfaringen av dem – det er knyttet negative følelser, aggresjon og frykt til en menneskegruppe, uavhengig av hva slags erfaringer man selv har med individuelle medlemmer av gruppen» (Helland, 2019, s. 21). Jeg vil i tillegg til begrepet «antisemittisme», benytte meg av begrepet «allosemittisme» (jf. Brovold). Den avdøde sosiologen Zygmunt Bauman hevder i sin artikkel «Allosemitism: Premodern, Modern, Postmodern», at antisemittisme er et svært smalt begrep (Bauman, 1998, s. 143). Bauman mener det er hensiktsmessig å bruke det mer omfattende begrepet allosemittisme:

‘Allos’ is the Greek word for other, and ‘allosemittism’ refers to the practice of setting the Jews apart as people radically different from all the others, needing separate concepts to describe and comprehend them and special treatment in all or most social intercourse – since the concepts and treatments usefully deployed when facing or dealing with other people or peoples, simply would not do. (Bauman, 1998, s. 143)

Allosemittisme dreier seg derfor ikke om en spesifikk fiendtlighet mot jødene, men snarere en fremmedgjøring av jødene som kan være både positiv og negativ på en og samme tid. Bauman understreker at allosemittismen handler om at jødene ikke faller innenfor de etablerte kategoriene i verden, og derfor blir de stemplet som «den andre» (Bauman, 1998, s. 144). Brovold peker på Baumans poeng om fremveksten av nasjonalstater i tiden før andre verdenskrig. Den jødiske befolkningen passet ikke inn i systemet av nasjonalstater fordi de ikke hadde en egen stat, men bodde spredt over flere ulike stater (Brovold, 2020, s. 29).

Bauman hevder at allosemittisme er basert på en ambivalens. På den ene siden har jødene hatt lite militær og politisk makt, noe som har gjort dem til en svært liten trussel. Men på den andre siden, ser jødene på seg selv som Guds utvalgte folk, hvilket har skapt noe motvilje fra

resten av verdens befolkning, som i jødedommens øyne dermed ikke er Guds utvalgte (Bauman, 1998, s. 147). Bauman trekker frem historiker David Biale som hevder at jødenes overlevelse gjennom antikken skyldes at de skapte seg en myte, da spesielt knyttet til at de var Guds utvalgte folk (Biale i Bauman, 1998, s. 147).

Bauman viser et eksempel på allosemittisme som omhandler jødenes utseende. Jødene begynte å assimileres gradvis med resten av verden på begynnelsen av 1800-tallet. Denne assimileringen gjaldt også å tilpasse seg nye moter. Den tyske antisemittiske historikeren Friedrich Rühs mente jødene ikke burde assimileres for mye, men bære et bånd for å vise frem sin avstamning. Bauman hevder denne opptattheten av jødenes fremtoning kunne bunne i både hat og kjærlighet for befolkningen. Det viktige for Rühs var likevel at «jøden» ikke skulle bli borte i mengden og umulig å gjenkjenne. Her er det nærliggende å trekke inn Fanons begrep passering. For Rühs var det viktig at jødene skulle bli gjenkjent; hvorvidt dette var positivt eller negativt var ikke poenget. «Jøden» var annerledes, og skulle ikke få muligheten til å passere som en av majoriteten (Bauman, 1998, s. 145). I dette delkapittelet har jeg introdusert begrepene antisemittisme og allosemittisme. Begrepene vil jeg benytte meg av i den videre analysen av *Korsveien*.

2.3: Gjennomgang av *Korsveien*

Korsveien har til dels to overordnede tema, hvor det ene er oppvekst og utviklingen Sissel gjennomgår fra barn til kvinne, og det andre temaet er krigen og dens følger. Andre tema som får oppmerksomhet i boka er kvinnefrigjøring, modernisering, antisemittisme, ekteskap, seksualitet, humanisme, barn og familieforhold. *Korsveien* består av 44 korte kapitler fordelt på 344 sider. Handlingen foregår Oslo, Tønsberg og enkelte andre steder på Østlandet, samt i Sverige. Fortellerstemmen formidler gjennom et tredjepersonsperspektiv og har tilgang til Sissels tanker og følelser. Sissel holder synspunktet i romanen og alle personkarakteristikker, tidvis med unntak av Sissels egen, er gjort gjennom Sissels synspunkt (Brovold, 2020, s. 164). *Korsveiens* struktur er bygget opp av to tidsplan, hvorav den ene består av Sissels nåtid. Her lever hun i det okkuperte Norge og vi følger hennes historie fra det okkuperte Norge kort tid før arrestasjonen av de mannlige jødene i oktober 1942, og frem til hennes flukt på ski noen måneder senere. Den andre dimensjonen består av analepser og erindringer (Brovold, 2020, s. 161). Gjennom disse blir vi

kjent med Sissel, og hennes familie og venner. Erindringene gir oss også innsikt i hennes tidligere kjærlighetsforhold.

I de første 7 kapitlene følger vi Sissel og hennes familie som bor i Oslo. I disse kapitlene blir vi introdusert for Sissels familie: Hennes far Ullmann, hennes avdøde mor Fru Ullmann, hennes eldste bror Bob, og den mellomste i søskenflokkene; Henry. Bob sin kone Jorun og Henrys forlovede Eva får leseren også stifte bekjentskap med. Sissels venner Karsten og Maj møter vi også i disse innledende kapitlene. Bokas første vendepunkt kommer i kapittel 7 når Sissels far og brødre blir arrestert. Kort tid etter arrestasjonene i kapittel 8, blir vi kjent med Sissels beste venninne Liv. I de neste 12 kapitlene forsøker Sissel å hjelpe mennene som er arrestert. De er først på Bredtvedt, men blir raskt flyttet til Berg i Tønsberg. I kapittel 12 oppholder Sissel seg i Tønsberg for å hjelpe mennene, her engasjerer hun en vakt til å smugle brev ut av leieren, og mat inn til leieren. Her finner hun også ut at Eva er gravid med Henrys barn. Når hun kommer tilbake til Oslo i kapittel 13, bidrar hun til å levere brev og smøre matpakker, og forberede andre nødvendigheter til fangene. I kapittel 15 dør Sissels tidligere stuepike, Marichen. Begravelsen minner Sissel svært mye om moren, og hun blir veldig opprørt. I kapittel 16, på natten etter begravelsen blir Sissel syk med influensa. Hun oppholder seg hos sin nære venninne Liv og foreldrene hennes. Kort tid etter Sissels tilfriskning, skal hun til sykehuset for å opereres. Sissel sliter med kraftige smerter i forbindelse med menstruasjon, og operasjonen er planlagt til samme dagen hvor arrestasjonene skjer.

I kapittel 19 kommer bokens andre vendepunkt hvor alle kvinner og barn blir arrestert. Sissel har bodd hos Liv, så hun er ikke hjemme når politiet kommer, og hun rekker å bli varslet tidlig på morgenen. Hun skal legges inn på sykehus samme ettermiddag, og hun klarer å få seg innlagt litt tidligere for å unngå arrestasjoner. Sissel oppholder seg på sykehuset fra kapittel 20 til kapittel 33. Her får hun tre operasjoner, og hun erindrings tidligere opplevelser fra ungdom, barndom og oppvekst.

Det tredje vendepunktet i boka kommer i kapittel 33, hvor Sissel blir reddet av motstandsmennene Finn og Ivar. Fra kapittel 34 til kapittel 38, oppholder hun seg i Ivars leilighet. Hun er fremdeles svak etter operasjonene, og må komme seg til hektene før hun kan flykte over grensen til Sverige. Hun bor sammen med Finns kone Dudu, mens Ivar bor sammen med Finn. Sissel og Ivar utvikler et kjærlighetsforhold i tiden hun tilbringer her, og Sissel blir svært populær i gruppen med motstandsmenn og deres koner eller forloveder.

I kapittel 38 skal Sissel flykte over grensen til Sverige, og Ivar kjører henne til en bondegård nær grensen. Her når handlingen et høydepunkt. Bokas fjerde vendepunkt kommer når Sissel blir etterlatt på gården på grunn av mye snø og vanskelige forhold, samt at Sissel fremdeles er svak etter operasjonene. Mennene som skulle over grensen, turte ikke ta henne med. Ivar henter Sissel den påfølgende dagen, og hun blir nødt til å tilbringe noen dager hos hans foreldre på kampen i Oslo (kapittel 40). Foreldrene til Ivar er en del av arbeiderklassen, og Sissel strever med den lave standarden hun blir møtt med der. I kapittel 41 blir hun fraktet videre til Finns søster Anne-Lise, og hennes mann Anton. Her blir hun værende til Ivar og motstandsmennene kan pønske ut en fluktplan. I kapittel 42 kommer Ivar med to fremmede menn. Sissel blir nødt til å klippe håret fordi hun skal kle seg ut som en mann under flukten. De ukjente mennene ordner med fotografi og identitetskort til henne. Ivar tar med Sissel tilbake til byen hvor hun bor hos Finn og Dudu frem til flukten over grensen.

I kapittel 43 drar Sissel og Ivar av gårde med toget. De hopper av toget på en ukjent stasjon, og får låne ski av Ivars bekjent et lite stykke unna stasjonen. Herfra følger en lang og strevsom skitur over vidda og grensen til Sverige. Spenningen når et høydepunkt når Sissel og Ivar ser to skikkelser foran seg på vidda. Det viser seg at dette er motstandsfolk som loser mennesker over grensen, og spenningen flater ut. I kapittel 44 når Sissel friheten, mens Ivar må snu og gå tilbake. Avslutningen på boka er åpen, men det er også tydelig at Sissel og Ivars forhold ikke vil gjenopptas etter krigen.

Korsveien er preget av Sissels erindringer, og hun har 12 erindringer i boken. Disse handler om: morens død (kapittel 7), en forløsende tur Sissel gikk i ungdommen (kapittel 13), Sissels tidligere stuepike Marichen (kapittel 15), Sissels første kjærlighet som ikke ble besvart (kapittel 22), Sissels tidligere kjæreste Arne, og forholdet mellom Sissel og moren (kapittel 23 – 24), Sissel og morens forhold, samt litt om den tidligere kjæresten Poul som var jødisk og svært populær hos Sissels mor og Sissels tante Sara (kapittel 24), Sissels jødiske oppvekst, kristne lærerinne og konflikten mellom de to religiøse synspunkter og kulturer (kapittel 25), en lengere erindring om forholdet mellom Poul og Sissel (kapittel 27), Sissels tidligere kjæreste Steinar (kapittel 28), Sissels tidligere kjæreste Øyvind (kapittel 29), 9. april og okkupasjonen (kapittel 30), 17.mai feiring under okkupasjonen (kapittel 31), og da Sissel ble arrestert av okkupasjonsmakten på kongens fødselsdag fordi hun bar blomster (kapittel 36).

2.4: Analyse av *Korsveien*

I analysen skal jeg undersøke ulike aspekter ved Sissel og hennes opplevelse av livet. Som nevnt analyserer jeg *Korsveien* som en selvbiografisk roman og et kvinnelig vitnesbyrd fra holocaust. Historie omkring holocaust og det norske samfunnet under okkupasjonen, vil derfor være et viktig bidrag til min analyse. Overordnet vil jeg undersøke Sissels alder, kjønn, skjønnhet, etnisitet, kultur, nasjonalitet og klasse relativt avgrenset fra hverandre. Det er likevel viktig å understreke at samspillet mellom disse elementene er en viktig faktor i hvordan Sissel blir oppfattet, og oppfatter seg selv i boka. Interseksjonalitet er et viktig premiss for min lesning av *Korsveien*.

2.5: Sissel som norsk jøde: Balansegang mellom jødisk og norsk kultur

Handlingen i *Korsveien* utspiller seg i en tid hvor verden og Norge er splittet. På den ene siden har man okkupasjonsmakten og nazistene, på den andre siden motstandere av okkupasjonsmakten, motstandsbevegelsen og de allierte. I *Korsveien* er jødene og motstandsbevegelsen fremstilt som at de er på «samme side» i krigen. Sissel er på mange måter «den norske jenta» som alle andre «norske jenter» i Norge på den tiden. Likevel er det andre forventninger knyttet til henne fra det jødiske samfunnet. Majoritetssamfunnet er splittet, og normene for hvordan en ung jødisk kvinne bør oppføre seg er forskjellige ut fra hvilke perspektiv en tar. I dette kapitlet skal jeg ta for meg Sissel, og hennes balansegang mellom den jødiske og den norske kulturen.

2.5.1: Oppvekst

I *Korsveien* beskrives oppveksten til Sissel som harmonisk og kjærlighetsfylt (s. 22). Likevel er det enkelte aspekter som gjør at Sissel, og hennes familie er annerledes. Fokuset mitt for dette delkapitlet vil være på samspillet mellom Sissels jødiske kultur i hjemmet, og hennes norske kulturelle tilhørighet utenfor hjemmet. Først vil jeg undersøke Familien Ullmanns økonomiske situasjon, samt deres klassetilhørighet. Etter dette, skal jeg se på hvordan familien Ullmann praktiserer jødiske skikker og tradisjoner, samt hvordan Sissel selv danner sin forståelse av jødedommen. Jeg vil også undersøke hvordan skam og konflikt fungerer i motsetningen mellom to kulturer, før jeg ser videre på de ulike kvinnerollene Sissel og Fru Ullman har i familien.

2.5.1.1: Familien Ullmann: Økonomi og klassetilhørighet

Jeg introduserte begrepet allosemittisme ovenfor; begrepet handler om en fremmedgjøring av «jøden» som «den andre». Brovold forklarer at jødenes økonomiske talent er en kjent og gammel stereotypi, som ofte portretterte «jøden» som grådig. «Pengejøden» brukes som begrep om de jødene som tjener på pengeutlån. Fremstillingen av «pengejøden» baserer seg på en som tjener på andre menneskers økonomiske problemer, og derfor handler umoralsk (Brovold, 2020, s. 71 – 72). Stereotypien om «jødens» økonomiske suksess kan tolkes som allosemittisme fordi det referer til en positiv kvalitet «jøden» har. Stereotypien kan likevel også tolkes antisemittisk fordi en kan tolke «jøden» som grådig på bakgrunn av suksess, hvilket Brovold illustrerer (Brovold, 2020, s. 71).

Familien Ullmann skiller seg ut fra den typiske stereotypien om den økonomisk vellykkede «jøden» (Brovold, 2020, s. 71). I Sissels oppvekst er familien hennes preget av en ustabil økonomiske situasjon, og de mislykkes i flere forretningsforsøk (s. 21). På tross av lite penger i Sissels oppvekst, har familien et stort fokus på viktigheten av utdanning, og en kan tolke at de tilhører middelklassen (s. 21 – 22). Sissel erindrer: «Men god mat hadde de alltid og barna fikk det de trengte. De fikk også lov å velge den utdannelsen de selv ville ha. Men de forstod godt at det måtte ha vært en hard kamp for foreldrene å kunne ofre så meget på dem» (s. 22). Selv om Sissel og kanskje spesielt brødrene Bob og Henry ikke måtte velge en spesifikk utdanning, var de klar over at foreldrene hadde ofret mye for dem. Sissels eldste bror Bob er advokat, og han hjalp familien økonomisk da han studerte (s. 33 – 34). Dette viser hvordan familien ikke har en tydelig hierarkisk struktur med far som autoritært overhode; de hjelper hverandre. På tross av dette ligger det en tydelig forventning i de ønskene foreldrene har for barna: «Foreldrenes høyeste ønske var at hun skulle bli gift med en kjekk og bra mann med god økonomi, så hun kunne slippe den samme harde kampen som hennes mor hadde hatt» (s. 22). I sitatet ligger det en tydelig antydning til at Fru Ullmanns liv har vært vanskelig fordi hennes ektemann ikke hadde en god økonomi. Penger er altså viktig for familien, og en sentral bekymring foreldrene har overfor Sissels valg av ektemann. Selv om Ullmann ikke passer inn i den stereotype klassifiseringen av den rike «jøden», er penger viktig for han fordi det tillater han å overraske Sissel med god mat og nye klær (s. 22 – 23). Penger i familien Ullmann fremstilles dermed som et middel for å leve godt, ikke som et middel til å tjene flere penger, slik den stereotypiske «pengejøden» fremstilles (jf. Brovold).

2.5.1.2: Jødiske skikker og tradisjoner i familien

I den jødiske religionen og kulturen er det ulike skikker og tradisjoner. I dette avsnittet skal jeg undersøke familiens forhold til jødiske skikker og tradisjoner, samt Sissels forhold til jødedommen.

Familien Ullmann følger flere jødiske skikker: for eksempel ønsker Sissel å legge blomster ved morens grav, men kan ikke fordi det er imot jødisk skikk (s. 96). Som barn blir Sissel forferdet når hun blir tilbudt smørgås på en ferietur i Sverige. Hun hadde misforstått og trodd at smørgås var et smørbrød hvor smør og gås ble blandet, noe som var problematisk fordi en ifølge jødisk skikk ikke skal blande meieriprodukter og kjøttprodukter. Hun reflekterer over hendelsen i ettertid: «Sissels hjem var meget ortodoks, og hun hadde strengt lært seg til ikke å blande melkemat og kjøtt sammen» (s. 156). Maten er viktig for familien til Sissel, uansett hvor vanskelig de har det. Under okkupasjonen bruker Ullmann mesteparten av tiden sin på å finne mat til Sissel og brødrene (s. 23). Selv om Sissel levde i et ortodokst hjem, spiste hun kjøtt som ikke var schächtet. Som sagt ble det 1. januar 1930 innført en lov mot den rituelle jødiske slaktingen av dyr i Norge (Simonsen, 2020, s. 33). Loven gjorde tradisjonelle skikker omkring slaktet kjøtt vanskelig, spesielt for Ullmann:

Det var litt av en overvinnelse for ham å spise kjøtt som ikke var schächtet, men hans barn hadde overbevist ham om at han ikke ble mindre «hellig» for det. Overbevist var forresten et sterkt uttrykk, de hadde appellert til hans sunne fornuft og overtalt ham til å spise den maten han fikk tak i. (s. 25)

Selv om familien og Sissel ønsket å leve etter de jødiske matreglene, ble de nødt til å spise det kjøttet de fikk tak i, fordi den antisemittiske loven samt krigen gjorde det vanskelig å få tak i schächtet kjøtt. Gjennom Sissels synspunkt får familien Ullmann en tydelig religiøs profil, spesielt med tanke på viktigheten av de jødiske skikkene. Likevel står det ingenting i boka om at familien går i synagoge eller feirer jødiske høytider. I sin refleksjon omkring religion tenker hun: «Hun lærte heller ingen religion hjemme. Hun dannet seg sin egen religion, som hun til dags dato satte like høyt» (s. 158). Ut fra Sissels tanker er det nærliggende å tolke at Sissel tar med seg de kulturelle aspektene knyttet til den jødiske identiteten, fremfor en streng religiøs overbevisning.

2.5.1.3: Skam og «in-betweenness» i møte mellom to kulturer

I dette avsnittet vil jeg undersøke Sissels opplevelse av å stå i konflikt mellom to kulturer i lys av teori omkring skam og begrepet «in-betweenness». Locke undersøker skammens mekanismer i samfunnet, og reflekterer omkring fenomenet «klagesangen over skammens død» (Locke, 2018, s. 13 – 16). Skam er en dyp og underliggende følelse som de fleste mennesker søker å unngå. Det handler både om samfunnets forventninger og ens egne forventninger til seg selv. Når en ikke innfrir disse forventningene, blir skammen den dommen som faller over en fra samfunnet som helhet og/eller en selv (Locke, 2016, s. 4). Klagesangen over skammens død er forestillingen om at skammen opprettholder orden i samfunnet, og at denne ordenen er i ferd med å forsvinne fordi skammen er i ferd med å dø ut. De «skamløse» menneskene truer ordenen fordi de bryter ut av sin tilordnede plass i samfunnet (Locke 2016, s. 18). Locke mener at vi som samfunn synger klagesangen over skammens død, og at denne nostalgien over «det tapte» bekrefter og styrker skammens tilstedeværelse i samfunnet. Slik blir klagesangen over skammens død det elementet som opprettholder skam (Locke, 2018, s. 15).

Som nevnt balanserer Sissel mellom den jødiske kulturen i hjemmet og den norske kulturen utenfor hjemmet. Som barn vet Sissel at hun er litt annerledes. Hun er ikke kristen, og deltar ikke i religionstimer eller synge salmer sammen med de andre barna. Hun tør heller ikke å tenke på Jesus, for han tilhører de kristne. Likevel tillater hun seg å klippe julepynt, og etter hvert som hun blir eldre deltar hun i en kristen syklubb (s. 156 – 157). I møte med den norske kulturen opplever Sissel å bli utsatt for antisemittiske holdninger, blant annet fra sine klassekamerater: «Litt leit syntes hun selvfølgelig det var når noen av klassekameratene skjelte henne ut fordi hun var jødinne. Men hun forsvarte seg aldri – bare unngikk de kameratene så godt hun kunne» (s. 157). Sissels unnvikende atferd i møte med de antisemittiske kommentarene fra klassekameratene kan tolkes som et tegn på skam, og et ønske om å unngå skamfølelsen.

Som sagt mener Locke at skamfølelse er noe mennesket vil forsøke å unngå (Locke, 2018, s. 28). Hun mener mennesket vil velge mellom to strategier for å oppnå frihet fra skam: enten blottleggelse av selvet eller assimilering. Blottleggelse av selvet handler om å fortelle sin historie, og å sette søkelys på de elementer som styrker skammen som et middel til frigjøring. Strategien kritiseres fordi den åpner for mer fordømmelse fra samfunnet, og dermed vil skammen bli enda sterkere bekreftet av allmennheten, og i neste omgang sterkere forankret i subjektet (Locke, 2018, s. 27 – 29). Assimileringsstrategien kjennetegnes av et forsøk på å skjule det skamfulle, og dermed bli assimilert i samfunnet. Men i streben etter å gå utenom skam, vil skammen etablere

seg desto sterkere i mennesket (Locke, 2018, s. 28). I sitatet ovenfor benytter Sissel seg av assimileringstrategien. Hun velger å unngå klassekameratene som vekker en skamfølelse i henne, og på denne måten skjuler hun det skamfulle. En kan altså tolke at Sissel opplever å bli påført en viss grad av skam fra sine klassekamerater. I tillegg til denne skamfølelsen, opplever Sissel at det kan være problematisk å tilhøre to kulturer.

Claire Alexander diskuterer hybriditet i sitt bokkapittel «Diaspora and Hybridity». Hybriditet knyttes tett til begrepet diaspora, som er det kulturelle felleskapet en befolkningsgruppe knytter når de har flyttet til et annet land. Mennesker i en gitt diaspora har en samlende identitetsforståelse bygget på deres historie og opplevelser (Alexander, 2010, s. 4 – 6). Sissel er en del av den jødiske diasporaen i Norge, i tillegg til den norske majoritetskulturen. Hun er født i Norge og hennes identitet er skapt i krysningpunktet mellom den jødiske diasporaen og den norske majoritetskulturen. Identiteten hennes er altså hybrid mellom de to kulturene (Alexander, 2010, s. 8). Hybriditet kan knyttes tett opp til den kjente post-kolonialisten Homi K. Bhabhas «third space», de to begrepene referer til det samme fenomenet. (Alexander, 2010, s. 3) «In-betweenness» handler om en følelse av å stå mellom to kulturer, uten å føle at en er fullstendig del av noen, men delvis del av begge. Kulturgeografen Tom Brocket skriver om «in-betweenness» i sin artikkel «From "in-betweenness" to "positioned belongings": Second-generation Palestinian-Americans Negotiate the Tensions of Assimilation and Transnationalism». Her tematiserer Brocket følelsen av «in-betweenness» hos andregenerasjons palestinere i USA (Brocket, 2020, s. 143). Når Sissel blir ungdom, opplever hun at hun står i en konflikt mellom foreldrene og den jødiske kulturen de representerer, og venninnene og den norske kulturen hun tar del i der. I *Korsveien* kommer det frem at Sissel skjuler sine «eventyr» med ikke-jødiske menn:

Men en stor kamp hadde Sissel hatt i hjemmet. Den begynte da hun var omkring seksten år. Hennes foreldre likte ikke at hun var sammen med gutter som ikke var jøder. De var redde for at hun skulle gifte seg med en av dem. [...] Men det var ikke så greit for Sissel når hun bare hadde venninner utenfor sin egen religion. Da kom hun ofte sammen med ikke-jødiske gutter, og ble til og med meget gode venner med dem. Hun fant det rådeligst å ikke si noe til sine foreldre om at hun var sammen med gutter i det hele tatt. Derfor løy hun ofte når hun skulle ut. (s. 131 – 133)

I Sissels hjem er det forventet at hun unngår relasjoner til ikke-jødiske menn. Sissel blir stilt i et motsetningsforhold mellom forventninger og normer fra sine venninner, og forventninger og

normer fra hjemmet. Hun er en del av både den jødiske diasporaen og den norske kulturen, men det er problematisk for Sissel å være fullstendig del av begge. Denne problematikken belyser hvordan Sissel har en hybriditet. Hjemme er hun en del av den jødiske diasporaen, og påtar seg en jødisk identitet. Utenfor hjemmet er hun en del av det norske fellesskapet, og påtar seg en norsk identitet. Sissel føler på «in-betweenness». Hun ønsker å være en del av begge kulturene, men for å kunne ta del i den samme kulturen som sine etnisk norske venninner må hun lyve for foreldrene sine. Sissel står altså mellom den jødiske og den norske kulturen uten å være ordentlig del av begge.

2.5.1.4: Det maskuline versus det feminine: Sissel og fru Ullmanns kjønnsroller i familien

Som sagt ble jødene beskyldt for å fremme nye ideer som blant annet modernitet og kvinnefrigjøring (Simonsen, 2020, s. 28). I *Korsveien* blir det feminine og maskuline tematisert. I det følgende avsnittet skal jeg undersøke hvordan det feminine og maskuline spilles opp mot hverandre innad i familien Ullmann, med utgangspunkt i Sissel og hennes mor.

Som eneste jente i en søskenflokk på tre blir Sissel påvirket av brødrene sine, og spesielt Henry: «Hun lærte seg til å like de samme lekene som han, og i grunnen syntes hun at det var ganske morsomt å trekke foraktelig på skuldrene av alt det dumme piker lekte seg imellom» (s. 15). Sissel lærer altså raskt å tilegne seg maskuline kvaliteter for å «høre til» i søskenflokken. Når moren dør, opplever Sissel at hun som kvinne, får en annen rolle i familien. Plutselig er Sissel den eneste kvinnen igjen i familien. Kort tid etter moren dør uttaler Bob, hennes eldste bror, seg om hva han og de andre ønsker av Sissel:

Han behøvde ikke sagt: – Det er forbi, Vesla, med livløs stemme. Hun visste det før han sa et eneste ord. Med det samme hun fikk øye på ham visste hun det. Hun kastet seg inn til ham, gråt litt: – Det kan ikke være sant, det kan ikke være sant. – Forsøk å være kjekk, ungen min, sa han. – Det vil være meget lettere for far og oss andre. (s. 41)

I artikkelen «Unheard Testimony, Untold Stories: The Representation of Women's Holocaust Experiences» undersøker Waxman hvilke historier og vitnesbyrd som blir fortalt, og hvilke som blir oversett. Waxman understreker at kvinnens stilling i historien er en del av et patriarkalsk system. Kvinnens stilling innebefatter her også den jødiske kvinnen. Hennes tilstedeværelse vil alltid bli preget av å være i et hierarki under mannen (Waxman, 2017, s. 8). Sitatet ovenfor

illustrerer den patriarkalske strukturen Waxman omtaler. Sissel har nettopp mistet moren sin, og får beskjed om å ta ansvar og lette denne perioden for mennene i familien ved ikke å vise sin sorg. Bob forventer av Sissel at hun ikke skal være til bry for mennene i familien. Sitatet viser hvordan Sissels stilling i familien ikke er likestilt med mennene, fordi hun forventes å innrette seg deres ønsker på bekostning av egne behov. Samtidig kan en tolke Sissel som mer likestilt fordi hun forventes å tåle like mye som brødrene og faren. Ved å be Sissel om å være grei i sorgen sin, viser Bob at han kan regne med Sissel som en likestilt del av familien. Hun er i stand til å ta ansvar for de andre familiemedlemmene, og Bobs utsagn kan være en tillitserklæring.

I *Korsveien* er det betydelig forskjell på fortellerstemme og personstemme. Vi får tilgang på Sissels univers gjennom en fortellerstemme. Fortellerstemmen tolker Sissel, og danner et synspunkt vi leser historien ut fra. Personstemmen derimot er Sissels direkte tilstedeværelse i teksten, og denne får vi tilgang på gjennom hennes tanker og tale. Fortellerstemmen avgjør hvilke tanker og dialoger vi som lesere får tilgang til (Willumsen, 2006, s. 46 – 47). I *Korsveien* fremstår fortellerstemmen som en eldre empatisk og allvitende forteller, slik vi ser i sitatet ovenfor. Fortellerstemmen forklarer at ting er vanskelig for Sissel, og gjennom personstemmen blir vi kjent med Sissels karakter. Fortellerstemmen gir oss et perspektiv på Sissel som maskulin og avbalansert. Likevel ser vi gjennom personstemme og handling at Sissel er svært omsorgsfull overfor sin familie, ved å vise seg sterk og stødig når familien er i krise. Gjennom denne fortellerteknikken får vi tilgang til Sissel på to nivåer: et overordnet nivå (fortellerstemme), og et sporadisk og intimt nivå (personstemme).

I Sissels identitet kan en finne en slags konflikt mellom det feminine og det maskuline. Femininitet kan knyttes til kvinnelighet og de kvaliteter, interesser og trekk ved en person som tradisjonelt oppfattes feminine (Skre, 2020). Maskulinitet på sin side knyttes til det mannlige og de kvaliteter, interesser og trekk ved en person som oppfattes maskuline (Skre, 2019). Moren til Sissel er en svært bekymret og omsorgsfull person. Fru Ullmann fremstilles i *Korsveien* som feminin og skjør (s. 128). Sissel har vokst opp med to brødre, og de forventet som sagt at hun skulle være tøff, sterk og selvstendig: «Moren døde rett før krigen brøt ut, og det var guttenes styrke som hadde hjulpet henne over den første sorgen. De tok det som en selvfølge at hun ikke ville være en alminnelig sipete jentunge, og hun ville nødig at de skulle bli skuffet over henne» (s. 8 – 9). Sissel er opptatt av å gjøre brødrene sine stolte, og det gjør hun best ved å ikke være til bry, slik jeg illustrerte ovenfor. Moren til Sissel blir fremstilt som rake motsetningen: Hun er

hysterisk, bekymret, svært omsorgsfull og en slags slave av sine sanser. Dette illustreres blant annet ved at hun er tykk, har et dårlig hjerte, og blir fullstendig hysterisk i tordenvær (s. 128 – 130). Sissel fremstår som feminin av utseende. Hun er vakker og: «huden var klar og frisk, bløt som silke» (s. 8). Personligheten til Sissel er derimot mer kontrollert og pragmatisk enn fru Ullmanns. Sissel idealiserer det maskuline og kontrollerte, som hun har lært av sine brødre. Det er som en bragd for henne at hun hersker over sine egne følelser med stålkontroll: «Han glemte visst at det var hun som hadde vært sterkest den gangen moren døde. Bare en eneste gang hadde de sett henne gråte og da trodde de bare hun var overanstrengt og sendte henne på landet for at hun skulle hvile seg» (s. 38). Sitatet røper at Bob, Henry og Herr Ullmann antakelig tok feil i at Sissel kun var overanstrengt; Sissel vet noe mer, som hun klarte å holde skjult for familien. For Sissel er det noe skamfullt i å vise svakhet og sorg, derfor er hun lettet over at faren og brødrene tror hun er overanstrengt. Det kan virke som det går sport i å være uanfektet og sterk. Jo sterkere Sissel fremstår, desto mer stolte blir brødrene (s. 8 – 9). Dermed blir femininitet en svakhet i familien Ullmann. Sissel idealiserer det maskuline, hvilket kan tolkes som et resultat av brødrenes oppfordringer, men også som et bilde på Sissel som en frigjort kvinne. Hun er ikke fanget i en begrenset kvinnerolle, og handlingsrommet hennes omfatter det maskuline reaksjonsmønsteret; hun har som sagt et relativt likestilt ansvar som mennene i familien. Dersom en tolker Sissels posisjon i familien ut fra et interseksjonelt perspektiv, kan en se at Sissels identitetsmarkører som åpner for diskriminering, ikke gjør seg gjeldende innad i familien. Hun blir altså ikke behandlet ut fra en stereotypisk oppfatning som har sitt grunnlag i hennes kjønn, skjønnhet, etnisitet, religion, kultur eller alder.

Som nevnt fremstilles Sissels mor på mange måter motsatt av Sissel. I dette avsnittet skal jeg undersøke hvilken rolle fru Ullmann har i familien, og hvorvidt de stereotypiske holdningene omkring «jøden» gjør seg gjeldene hos Sissels mor. I innledningen introduserte jeg Frankel og Mirsky. De hevder stereotyper om den jødiske kvinnen plasserer henne i en av to mulige kategorier: Enten er hun en eksotisk og sensuell kvinne, eller så er hun en tykk, masete, bekymret mor (Frankel og Mirsky, 1975, s. 3). I boka reflekterer Sissel over hvordan moren blir behandlet av familien: «Av og til ble hun betraktet som et barn, som de måtte trøste og berolige når det trengtes. Og av og til ble hun betraktet som en dronning som de måtte respektere og vise den høyeste ærbødighet for» (s. 129 – 130). I karakteristikken av fru Ullmann kan en se tydelige likheter med den stereotypen Frankel og Mirsky presenterer. Den jødiske moren er hysterisk,

men respektert, og hun har kontroll. Likevel har fru Ullmann også en barnslighet som gjør at Sissel og de andre barna kan leke med henne (s. 130). Sissel reflekterer over relasjonen mellom seg selv og moren: «Forholdet mellom hun og moren var godt. De var på mange måter jevnaldrende kamerater» (s. 131). I følge Frankel og Mirskys er den jødiske moren overdrevent opptatt av sine sønner, og gjerne overser hun døtrene (Frankel og Mirsky, 1975, s. 3). Fru Ullmann overser ikke Sissel: «Moren hadde alltid vært hysterisk redd for henne, i de første årene hun gikk på skolen, måtte barnepiken følge henne både fram og tilbake. [...] Hun fikk aldri gå på ski, skøyter eller sykle. Det var alt for farlig» (s. 128). Av sitatet kan en lese at moren var svært overbeskyttende overfor Sissel, og passet nøye på at hun var trygg. Vi ser altså at moren på mange måter legemliggjør Frankel og Mirskys stereotype jødiske mor. Likevel er det en relevant forskjell fordi hun behandler sin datter og sine sønner som likeverdige, og dermed er mindre kjønnsdiskriminerende enn den stereotypiske fremstillingen til Frankel og Mirsky. Sissel tar på noen punkt avstand fra sin mor, og utvikler seg i en annen retning. Vi ser også at moren kan ha bidratt til Sissels idealer om kjønnsroller og kvinnefrigjøring.

2.5.2: Sissels og samfunnets holdninger: kultur versus nasjonalitet

I *Korsveien* er den jødiske kulturen til tider i konflikt med den norske nasjonaliteten. Sissel opplever at samfunnet kan ha negative holdninger til jødene. Som vi skal se, stopper ikke disse vonde opplevelsene hennes egne negative holdninger til arbeiderklassen. I det følgende skal jeg undersøke Sissels og samfunnets holdninger til rase, religion og ekteskap.

Tanken om menneskeheten som hierarkisk inndelt i raser, ble til da Europas imperialism skjøt fart i verden (Helland, 2019, s. 68). Tankesettet ga grobunn for antisemittisme og rasisme, og raseideologien var en viktig hjørnestein i den nazistiske ideologien (Simonsen, 2020, s. 22). Under okkupasjonen var denne ideologien rådende.

I *Korsveien* reflekterer Sissel over foreldrenes motvilje mot ekteskap mellom to «raser». Hun hevder foreldrene er blendet av de mislykkede tilfellene de har vært vitne til: «Jødedommen var forresten ingen «rase», det var en religion akkurat som islam og kristendom. Sissel trodde at foreldrenes motvilje mot et ekteskap med en «goj», bare var bundet i at de var overbevist om at et slikt ekteskap ville bli ulykkelig» (s. 132). Sissel deler ikke nazistenes raseideologi, og hun mener foreldrene gjør feil å sette blandede ekteskap i bås som mislykkede. Sissel hevder at personene i

et gitt ekteskap er mer skyldige i dets mislykkethet, enn deres «rase» eller religion (s. 132). Hun har hørt samtaler om jødenes motvilje til «blandede» ekteskap:

Det var ikke – som hun ofte hadde hørt i diskusjoner over dette tema – at foreldrene på noen måte mente at jødene var «renere» enn andre. Om det var så ifølge den jødiske religion, visste hun ikke. Men hun visste at foreldrene ikke mente det, og at det heller ikke var den alminnelige mening blant andre jøder. (s. 132)

Her avfeier Sissel at foreldrene og jødene som gruppe forsøker å heve seg over de kristne, og de tenker heller ikke på seg selv som en «renere rase». Det handler simpelthen om en kulturell eller religiøs tradisjon, og en tro på at blandede ekteskap ikke kan bli lykkelige. Refleksjonen til Sissel kan tolkes som en form for forsvar mot de antisemittiske holdningene som regjerte i den tiden. Hvorfor må hun fortelle at de ikke så på seg selv som den renere rasen, dersom ikke dette var en holdning som eksisterte i samfunnet fra før av? Propaganda omkring den jødiske befolkningen var svært utbredt, og de ble ansett av antisemitter som Saxlund, for å være: «en betinget undergravelsesmaskin» (Simonsen, 2020, s. 27). Derfor kan det være nærliggende å tolke at Sissel ønsker å avkrefte disse holdningene, samt å forsvare jødenes egne holdninger. En annen tolkning kan være at den jødiske minoriteten har internalisert en form for allosemittisme hvor det er viktig å holde det jødiske separat fra majoriteten (Bauman, 1998, s. 143).

Det er påfallende at Sissel aksepterer og bøyer seg etter foreldrenes ønsker: «Hun kunne ikke tenke seg å gifte seg med en kristen, ikke fordi hun selv hadde det minste imot det, men hennes foreldre ville ta seg så nær av det at hun ikke trodde hun kunne gjøre det» (s. 171). En kan tolke det som «skamløst» av Sissel å trosse sine foreldres ønsker: «Selv om foreldrene var moderne på alle andre områder, hadde de ennå ikke klart å løsrive seg fra de religiøse tradisjoner» (s. 132). De har gitt henne svært mye frihet, og de er veldig moderne. Alt foreldrene ønsker er at hun skal gifte seg med en god, økonomisk stabil, jødisk mann (s. 22, 132). Å gå imot dette ønske vil nærmest virke respektløst av Sissel. Selv om hun ikke deler holdningene til sine foreldre, vil hun overholde deres ønsker uansett om det kan gå på akkord med hennes egne.

Ivar og Sissel har en samtale om jødenes forhold til «de kristne» mot slutten av verket. Sissel hevder at de kristne ikke liker jøder, men Ivar er uenig. Han mener det er jødene som isolerer seg fra resten av omverdenen, og skaper «et samfunn i samfunnet» (s. 299). Ivar utfordrer Sissels synspunkter på rase og jødedom:

- Men forstår du ikke at jødene blander sammen antisemittisme og tankeløshet. Jødene kommer i et fremmed land. De er velkomne hvis de respekterer landets lover og skikker. Men når en jøde for eksempel sier til en kristen: – Jeg vil ikke gifte meg med deg, for du er kristen, da kan du skjønne at den kristne tar det fornærmelig opp. Hva ville du si, hvis jeg sa til deg: – Jeg kan ikke gifte meg med deg for du er jødinne. Du ville kalle meg antisemitt med en gang. Det er ikke så greitt for oss heller. (s. 300)

Sitatet illustrerer konflikten mellom den nasjonale og kulturelle tilhørigheten til Sissel. Hun er av norsk nasjonalitet, og bør derfor kunne gifte seg med en «landsmann». Den jødiske kulturen hindrer Sissel i å gifte seg med en «landsmann» fordi blandede ekteskap, ifølge den jødiske kulturen og foreldrene hennes, er dømt til å mislykkes. Gjennom Ivar får Sissel tilgang på et nytt tankesett. På tross av dette, understreker hun de negative holdningene hun møter når folk sier til henne: «Jeg liker ikke jøder, men jeg liker deg, for du ligner ingen jøde» (s. 300). Dermed er det kanskje ikke så rart at Sissels grunnleggende holdning til de kristne er at de misliker jøder.

Helland peker på at denne typen tankegang kan kobles opp mot en «retorisk figur» (Helland, 2019, s. 137). Negative forestillinger om «jøden» eksisterer, når en i møte med en jøde, opplever at disse forestillingene ikke stemmer, men lar opplevelsen bli «unntaket som bekrefter regelen» (Helland, 2019, s. 137). I stedet for å innse at forestillingen om «jøden» er feil, og dermed endre forestillingen, vil en heller få en «overraskelse» lik den Sissel beskriver ovenfor. Individet er ulikt den negative forestillingen om en gitt gruppe vedkommende «tilhører» (Helland, 2019, s. 137).

Videre understreker Sissel sin forbløffelse over at disse menneskene tenker hennes jødiske opphav er noe skammelig: «Men de som sier det skjønner ingenting. De forstår ikke at jeg er stolt over å være jødinne, fordi jeg er født til det. Jeg hadde vært stolt over å være neger, hvis jeg var født neger også» (s. 300). Sissel kan ikke forstå den skammen samfunnet forsøker å tillegge henne, gjennom sine negative holdninger til den jødiske befolkningen. Det oppstår en konflikt mellom Sissels holdninger til seg selv, og samfunnets holdninger til henne. Hun blir godt likt av samfunnet på tross av at hun er jødisk, mens hun er stolt av seg selv nettopp fordi hun er jødisk. Denne konflikten handler blant annet om ulike forventninger knyttet til det jødiske og det norske samfunnet. Sissel er blitt opplært av det jødiske samfunnet til å være stolt av sitt opphav, mens av det kristne samfunnet har hun parallelt blitt opplært til at det er noe feil i å være jødinne. Hun er som sagt «in-between». På grunn av sin sjarmerende personlighet har hun likevel blitt inkludert som en del av et kristent miljø, eksempelvis ved at hun har kristne venner og kjærester. På tross

av dette, holder hun fast ved sitt stolte jødiske opphav og lar seg ikke skjemmes. Sissel manøvrerer seg altså gjennom de ulike konfliktene som oppstår i møte mellom den jødiske og den norske kulturen. Selv om Sissel er vant til å hankes med andres fordommer mot seg selv, stopper ikke dette henne i å ha fordommer mot andre i samfunnet.

Sissel opplever møte med arbeiderklassen som spesielt krevende når hun ligger i skjul for okkupasjonsmakten. Sissel må gjemme seg hos Ivars foreldre etter hennes første fluktforsøk. De lever enkelt og har blant annet ikke tilgang på toalett inne, noe Sissel ikke er vant til (s. 301). Sissel sliter spesielt med maten:

Hun visste at hun ikke orket å få ned noe av den maten som ble laget i det huset. Ikke fordi hun syntes at det ikke var fint nok, men den virket ikke ren. [...] Hun ville heller sulte enn å spise mat som ikke så ren ut. Ingenting i hele huset virket rent, ikke menneskene heller. (s. 304)

Foreldrene til Ivar tilhører som sagt arbeiderklassen, og de er fattige. Likevel føler Sissel snarere avsky enn medlidenhet for dem. Hun gir uttrykk for at deres skjebne er dem selv forskyldt, og hun synes løsningen på å komme seg ut av arbeiderklassen er forholdsvis innlysende:

Hvorfor kunne de ikke forsøke å danne seg sitt eget kultursamfunn med de små midlene de hadde til rådighet, så ville kanskje lønningene stige etter hvert. [...] Det var ikke nødvendig å leve som dyr fordi om økonomien ikke tillot store palasser og overdådige måltider. Vann kostet ikke noe, og de kunne i det minste forsøke å holde seg selv og sine omgivelser rene og pene. (s. 306 – 307)

Sitatene viser at Sissel nærer negative holdninger og fordommer mot arbeiderklassen. Hun mener de er urenlige og til dels ukultiverte, noe som kan eksemplifiseres ved at hun kun finner detektivromaner i bokhyllene (s. 305). Sissel ser på seg selv som en dannet kvinne. Hun studerer filologi på universitetet, og har en stor samling bøker i sitt eget hjem (s. 20, 163). I sin litterære smak har hun for lengst vokst fra kjærlighetshistorier og barnebøker, til fordel for «menneskeskildringer, historiske bøker og især musikkhistoriske bøker» (s. 165). Detektivromanen i bokhylla til Ivars familie står dermed i sterk kontrast til Sissels egne boksamling på over hundre bøker (s. 20). Sissels holdning ligner holdningen antisemittene hadde mot jødene. De kategoriserte ofte «jøden» som skitten, og overdrevent opptatt av seg selv og penger (Worrell, 2008, s. 203 – 204). Når Sissel skal dra fra foreldrene til Ivar, tilbyr hun moren til Ivar penger, hvilket hun er redd vil bli tatt som en fornærmelse: «Hun behøvde ikke være redd

for at Ivars mor skulle føle seg støtt eller fornærmet over å motta pengene. Hun grep dem, puttet dem inn på brystet og smilte over hele fjeset. – Tusen takk, tusen takk, sa hun gang på gang» (s. 310). Sissels holdninger er ikke i nærheten av de sterke antisemittiske holdningene til nazistene, men det er et grunnleggende nedsettende tankesett som illustrerer behovet for å kategorisere og merke mennesker som noe annet enn seg selv – altså som «den andre». For Sissel blir arbeiderklassen og Ivars mor, far og bror klassifisert og redusert til «den andre», en stereotypi, på samme måte som Sissel blir redusert og kategorisert til «den andre» av okkupasjonsmakten, og i stor grad majoritetssamfunnet slik jeg har illustrert ovenfor. Ut fra Sissels oppførsel kan en se at hun forsøker å heve seg over arbeiderklassen, ved å tydelig ta avstand fra måten de lever på, samt å antyde at det er deres egen feil at de har det så vanskelig. Sissel er likevel oppmerksom på at hun oppfører seg trasig: «Hun var oppmerksom på at hun var udannet og utakknemlig, men nå kunne hun ikke hjelpe for noen ting mer» (s. 306). Fortellerstemmen utleverer Sissels fordommer. Personstemmen har kun en replikkveksling med familien til Ivar, og det er når Sissel overleverer penger til hans mor: «Vær så snill å gjør meg den tjenesten å ta imot disse pengene. Det er den eneste måten jeg kan vise min takknemlighet på, og jeg vet jeg har vært til bryderi» (s. 310). Personstemmen røper at Sissel vet hun har vært til bry, og på grunn av dette ønsker hun å vise sin takknemlighet. I sitatene ovenfor viser fortellerstemmen at Sissel har fordomsfulle tanker om familien til Ivar. Gjennom personstemmen opptrer hun høflig og ydmyk overfor Ivars mor, og en kan tydelig se at det er forskjell mellom hva personstemmen og fortellerstemmen røper.

I dette avsnittet har jeg forsøkt å vise hvordan Sissels og samfunnets holdninger til rase, religion, ekteskap og klasse blir tematisert i *Korsveien*. Når det gjelder ekteskap, er Sissel, som nevnt, i konflikt mellom den kulturelle tilhørigheten som jødisk, og den nasjonale tilhørigheten som nordmann. Hun står «in-between». Det er likevel viktig for henne å skille mellom rasebegrepet, som hun ikke tror på, og kulturell og religiøs tilhørighet. Vi ser også at Sissel selv nærer flere negative holdninger til arbeiderklassen, som blant annet kommer til uttrykk gjennom hennes holdninger til litteratur, kultur og økonomi. Samlet sett viser dette oss at Sissel har innsikt i, og forsøker å balansere problematikken ut fra tre perspektiver: hennes personlige perspektiv, hennes foreldre og kulturs perspektiv, og hennes venner og det norske samfunnets perspektiv.

2.5.3: Krigen – Nye holdninger til jøder?

I *Korsveien* fører okkupasjonen av Norge til at store deler av befolkningen samler seg omkring en felles fiende: okkupasjonsmakten. Tidligere har jeg pekt på at Sissels oppvekst, og hennes opplevelse av antisemittisme og allosemittisme. I følgende delkapittel skal jeg vise hvordan Sissels jødiske opphav, under okkupasjonen, skaper en solidaritet og stolthet for den nasjonale motstanden. I lys av fellesskapet som vokser frem mellom jødene og jøssingene vil jeg først undersøke hvordan de antisemittiske tiltakene mot jøder i Norge fremstilles i *Korsveien*. Deretter vil jeg se på hvordan maktforholdet mellom jødene og hirden illustreres.

2.5.3.1: Okkupasjonsmakten forsøker å hindre passering

Okkupasjonen av Norge fører til at norske jøder må forholde seg til regler som de tidligere ikke hadde. I innledningen introduserte jeg Frantz Fanons teori om passering. Under holocaust ble det tatt i bruk midler for å forhindre passering blant jødene (Sørensen, 2020, s. 61). I *Korsveien* må Sissel ha «J» stemplet i legitimasjonspapirene sine: «Den gangen Sissel hadde vært nede og fått stemplet J i sitt legitimasjonskort, hadde kameratene hennes sagt alle sammen: Du er da mye heldigere enn noen av oss, for du har jøssing stemplet i passet ditt du» (s. 77). Sitatet viser at Sissel hadde støtte blant sine ikke-jødiske venner. De er svært solidariske med henne. Motstandere av okkupasjonsmakten ble under krigen kaldt «jøssinger» («jøssing», 2021). Sissel og vennene ser på «J»-stempelet som et bevis på motstand mot okkupasjonsmakten. Sissel blir i sitatet kategorisert som jøssing av sine venner, altså blir hun inkludert i den norske motstanden mot okkupasjonen. Etter arrestasjonen av de jødiske mennene, tenker Sissel over hva som nå vil skje med kvinnene:

I den siste tiden hadde det vært meget snakk om hva tyskerne egentlig ville gjøre med de kvinner og barn som var blitt igjen etter de arresterte jøder. I beste fall ville det sannsynligvis komme en forordning om at de skulle bære Davidstjernen og et armbind med stor J på. Men hva ville skje hvis de ikke nøyde seg med det? Enkelte Sissel hadde snakket med, syntes at det måtte være fælt å gå med Davidstjernen. Men de fleste mente at de ville gjøre det med oppreist hode. Det var ingen skam å være jøde. Og tyskerne skulle ikke få det overtaket å se davidstjernen bli båret med senkede og skamfulle blikk. Forresten så ville alle jøssinger stille seg solidarisk med jødene. (s. 76 – 77)

Også i dette sitatet kan en se at Sissel opplever støtte fra venner og jøssingene. Tidligere viste jeg hvordan Sissel som barn opplevde skam da hun ble utsatt for antisemittisme. I sekvensen ovenfor

blir det tydelig at Sissel, under okkupasjonen, ikke synes det er skamfullt å være jøde. Hun opplever ingen skam i å potensielt måtte bære davidstjernen offentlig. Avsnittet viser også at identifikasjon av den jødiske befolkningen var svært viktig. Å kunne kontrollere hvem som var jødiske og ikke gjennom identifikasjonspapirer var essensielt for okkupasjonsmaktene. I Norge gikk det ikke så langt som i Tyskland, hvor jødene måtte bære davidstjernen på armen (Banik, 2021). Men det ble opprettet en meldeplikt blant de norske jødene, etter arrestasjonen av mennene (s. 45). Sissel må gå til politistasjonen og melde seg hver eneste dag. Hun opplever også på politistasjonen å få støtte av den ikke-jødiske befolkningen i Norge: «Når på døgnet må jeg være her og melde meg? – Akkurat når det passer dem. Skulle De ikke få tid en dag, skal vi likevel sette et kryss for dem» (s. 62). Okkupasjonsmakten forsøker å markere Sissel sterkt som jødisk. I boka gir denne identifikasjonen Sissel en form for billett inn til jøssing-miljøet, og hun blir på et vis innlemmet i en tilhørighet blant de andre jøssingene. Okkupasjonsmaktene bidrar på denne måten til at grensen mellom det norske og den jødiske i større grad hviskes ut, fordi de alle sammen kjemper mot en felles fiende, nemlig okkupasjonsmaktene. Dermed blir det jødiske innlemmet i det norske i kampen mot okkupasjonsmakten.

2.5.3.2: En kamp om definisjonsmakt

I begynnelsen av *Korsveien* er Sissel på restaurant med broren sin Henry og noen venner. Krigen og okkupasjonstiden er preget av sterk fiendtlighet mot jøder, og de utsetter seg for en risiko ved å vise seg på et offentlig sted (s. 14). Sissel reflekterer omkring restaurantens navn «Regnbuen», og det gir leseren et frampek: «Uværet nærmer seg» (s. 14). Etter en stund, kommer tre hirdgutter inn i lokalet. Leseren får tilgang på perspektivet til Sissel og vennene. De reagerer ikke med frykt når hirdguttene kommer inn i restauranten:

- Nei, se der! Utbrøt Henry og pekte mot trappen.
- Der har vi blomsten av Norges ungdom.

De snudde seg. Tre hirdgutter i full mundur stod og speidet utover lokalet. [...]

Hirdguttene var så brautende og motbydelige i sin opptreden at Sissel rent grøsset der hun satt. Likevel kunne hun ikke annet enn å synes synd på gutten med det fårete ansiktet. Han så ut som han aller helst ville løpe sin vei, men var uforskammet i stedet. Hun hadde følelsen av at de andre i salen reagerte på samme måte som hun selv. (s. 15 – 16)

Når de tre hirdguttene ankommer restauranten, reagerer Henry med en satirisk kommentar.

Kommentaren til Henry og tankene til Sissel tyder på at de ser seg selv som overlegne, og ikke

som ofre for antisemittisme. De blir irritert av hirdguttene, som karakteriseres som stusselige. Situasjonen fra restauranten røper en ambivalens. Sissel og Henry vet hirdguttene har makt og kan være truende for dem, likevel spiller de ikke rollen som ofre. Henry latterliggjør guttene, mens Sissel synes synd på dem. Ambivalensen ligger i konflikten om hvem som har definisjonsmakten. Det foregår en kamp mellom hirden og «jøden», hvor «jøden» hevder han har definisjonsmakten, og hirden hevder at definisjonsmakten ligger hos han selv. Dersom vi benytter oss av Baumans teori, kan det se ut som Sissel og Henry dyrker en allosemittisme i situasjonen (Bauman, 1998, s. 143). De hever seg over hirden ved å gjøre narr av deres fremtoning. Som jøder symboliserer de alt hirden og okkupasjonsmakten er imot. I stedet for å reagere med frykt, reagerer de med avsky og medlidenhet. Kampen om definisjonsmakten blir sterkere når hirdguttene krever å se identifikasjonspapirene til alle i lokalet:

- Får jeg se legitimasjonskortene! Det var den minste som førte ordet. De to andre stod bak ham som livvakt.
- Har de politibemyndigelse til dette? Spurte en av guttene overlegent. Den lille ble ildrød i ansiktet og skrek:
 - Kom med kortene!Guttene syntes det var best å føye ham, og leverte fra seg kortene.
- Jøde! Kom det med en hatfylt stemme. Det var merkelig at han hadde så sterke følelser over noe han foraktet så dypt. – De skal ut herfra øyeblikkelig! Henry ble stiv og hard i ansiktet. I brøkdelen av et sekund var han målløs. Så spurte han langsomt.
 - Med hvilken rett forlanger De at jeg skal gå herfra?Den lille ble enda rødere i bulldoggfjeset. Han var så opphisset at ordene ble sittende fast i halsen på ham.
- Med denne rett skrek han hest og slo til Henry midt i ansiktet. (s. 16 – 17)

Utdraget illustrerer hvordan Sissel og vennene blir vitne til, og offer for antisemittisme. I sitatet blir den ene hirdguttet sammenlignet med et dyr. Sammenligningen viser hvordan jøssingene ser på hirden som intellektuelt underlegne, på tross av deres overlegenhet i makt og styrke. Sissels bror blir bortvist fra restauranten, og utsatt for vold på grunn av sitt jødiske opphav. Gjennom å sjekke identifikasjonspapirer, samt å bortvise jødene fra restauranten, er det hirden som fremstår som «unorske» i denne sekvensen, snarere enn Henry og Sissel fordi hirden går imot sine norske landsmenn og spiller på lag med tyskerne. Nordmenn og norske jøder har en felles fiende i kollaboratørene, og dette fører til at de blir enda mer samlet som en norsk entitet.

2.6: Sissel som kvinne

I dette kapittelet vil jeg ta for meg hvordan Sissels kvinnelighet blir tematisert i *Korsveien*. I kapittelet ovenfor har jeg diskutert det feminine og maskuline ved Sissel innad i familien. I det følgende kapittelet vil jeg dra Sissel ut i samfunnet, og se på hvordan Sissel tenker omkring ekteskap i samfunnet generelt. Jeg vil også undersøke fremstillingen av Sissels syn på kvinner og ekteskap utenfor familiekjernen, og analysere dette opp mot Sissels holdninger og forventinger til seg selv og andre.

2.6.1: Sissel som voksen kvinne: tanker om ekteskap

Tidligere har jeg nevnt at jødene ble sydebukken for den moderniseringen som utviklet seg i verden. Det var flere aspekter ved moderniseringen som ble oppfattet urovekkende for verdenssamfunnet. Antisemittene valgte å bruke jødene som en forklaringsmodell. Blant disse truende aspektene ved modernisering finner vi kvinnefrigjøringen (Simonsen, 2020, s. 28). Sissel er svært moderne i sin tankegang. Hun er opptatt av kvinnefrigjøring, og mener at kvinnen ikke bare har rett til å leve selvstendig, men plikter seg også til å tenke selvstendig fra sin mann fordi hun har stemmerett (s. 327 – 328). Kvinnens individualitet og ansvarsbevissthet er med andre ord et viktig prinsipp for Sissel, og hun lar seg provosere av forholdet mellom Finn og hans kone Dudu. Finn er frustrert over at Dudu er for maskulin i sine interesser, og for lite huslig og feminin. Han innrømmer overfor Sissel at han hadde trodd ekteskapet skulle forandre Dudu til en mer huslig kvinne (s. 253 – 255). I samtalen med Finn kommer Sissels holdning i saken tydelig frem:

Finn bare lo av henne. – Jeg må si du har temperament, Vesla. Hvordan er det med deg da? Vil du ofre noe for den mannen du er glad i?

– Jeg ville gjerne ofre alt i verden for ham, hvis han ville gjøre likedan for meg. Men hvis jeg merket at min eventuelle ektemann skulle begynne å forandre meg etter ekteskapet, ville det skje et mord. Vil han ikke elske meg som jeg er, får det være det samme.

– Det er visst ingen fare for at ingen vil ha deg. Finn kom bort til henne og kysset henne.

– Du er så søt.

Stemmen til Sissel ble iskald.

– Du har ingen rett til å vise hengivenhet for meg når du er så kald mot Dudu. *Jeg er ingen gammeldags kvinne som vil beundre alt det mannen gjør.*

– Det er da voldsomt hvor du tar på vei for Dudus skyld. (s. 256)

Det kommer tydelig frem av samtalen at Finn ikke har mye til overs for «den moderne kvinnen». Han ønsker seg et tradisjonelt ekteskap hvor kjønnsrollene er tydelig avgrenset. I sitatet kan en se at Finn og Sissel representerer hvert sitt ytterpunkt i synet på kvinnens stilling i samfunnet. Både Sissel og Finn snakker ut fra seg selv, og sine autentiske holdninger. Autentisitetssideologi er et begrep Locke trekker frem i sin bok (Locke, 2016, s 21). I sitatet ovenfor kan en tolke at både Sissel og Finn kommuniserer ut fra en autentisitetssideologi. Ifølge Locke hever klagesangen at det ideelt sett har vært en «konvensjonell» ideologi, som baserer seg på fellesskapets beste og sosial orden. Den konvensjonelle ideologien trues av en autentisitetssideologi som handler om å finne sin egen natur, gjennom for eksempel å finne tilbake til sitt «sanne jeg» (Locke, 2016, s. 21). Sissel følger sin egen autentisitetssideologi når hun forsvare sin venninne Dudu, og ber Finn om å respektere henne, mens Finn følger sin autentisitetssideologi når han mener Dudu bør akseptere sin stilling som husfrue. Sissel er som sagt svært moderne, og i sine argumenter blir hun møtt med nedlatende respons fra Finn.

Locke trekker inn Wendy Browns teorier. Brown hevder at autentisitetssideologiens drøm om å bli satt fri fra skam har en svakhet. Dersom man lever og reagerer fra et autentisk ståsted fritt fra skam, vil dette føre til kritikk fra samfunnet (Brown i Locke, 2018, s. 27). Fordi de begge opererer ut fra autentisitetssideologien sin, vil de ifølge Brown også begge blottlegge seg for å bli skjemt ut (Brown i Locke, 2018, s. 27). I stedet for å lytte til det Sissel har å si, forsøker Finn å påføre henne skam ved å forsterke Sissels underlegenhet overfor han. Finn benytter det nedverdiggende kjelenavnet «vesla», som gjerne brukes om barn. Kallenavnet «vesla» blir også brukt om Sissel av Bob, Arne og Ivar gjennom boka (s. 41, 135, 255). Dette retoriske grepet kan en også kjenne igjen fra Henrik Ibsens *Et dukkehjem*, hvor Helmer stadig bruker slike spake kjelenavn om sin kone Nora, eksempelvis «spillefugl» (Ibsen, 2018, s. 17). Referansen til *Et dukkehjem* gjør seg også gjeldende i sitatet ovenfor når Sissel understeker at hun ønsker et likestilt forhold hvor hver av partene ofrer like mye, samt når Dudu hjelper til med henting av ting fra Sissels leilighet: «Jeg gjør det uten å spørre Finn. Han må finne seg i at jeg ikke er noen dukke» (s. 252). Vi kjenner igjen dukketemaet fra Ibsens tittel.

Under samtalen mellom Finn og Sissel, forsøker han å kysse Sissel. Det opplever Sissel som særdeles provoserende. Etter samtalen, reflekterer hun over det som har hendt: «Sissel la seg tilbake i sengen og sa ikke mer. Hun bare røkte. Finn satt i en stol og var like taus. Han så ut som

en bortskjemt guttunge, som mot alle tidligere regler har fått skjenn av sin mamma» (s. 256). I Sissels refleksjon kan det tyde på at Finn er skamfull.

Episoden mellom Finn og Sissel viser hvordan Finn forsøker å opprettholde en maktstruktur hvor Sissel er den unge vakre kvinnen, og han er den eldre klokere mannen. I sekvensen kan en se hvordan både Sissel og Finn reagerer autentisk, og blottlegger seg for å bli skjemt ut fra hverandre. Finn reagerer nedsettende mot Sissel, og Sissel forsøker å snu på denne maktfordelingen ved å påføre Finn skam. I samtalen mellom Finn og Sissel kan det tyde på at Sissel lykkes i å påføre Finn skam, mens Finn mislykkes i å påføre Sissel skam. På denne måten snur Sissel maktfordelingen i samtalen, og understreker sin moderne feministiske makt. Her viser Sissel også at hun på mange måter legemliggjør den moderne, kvinnelige og frigjorte stereotypien antisemittene frykter (Simonsen, 2020, s. 28).

2.6.2: Holdninger og idealer

Tidligere har jeg undersøkt Sissels og samfunnets holdninger til rase, ekteskap og religion (2.5.2). I dette avsnittet vil jeg undersøke Sissels holdninger til seg selv og andre kvinner, i lys av sitt ideal. Sissels utvikling fra jente til kvinne innebærer at hun tester grenser, gjør seg erfaringer, og observerer verden rundt seg. Gjennom denne prosessen skaffer Sissel seg noen holdninger som hun betrakter verden gjennom. Som sagt ønsker Sissel å gifte seg med en jødisk mann på grunn av sine foreldre. Hun ser ikke på ekteskapet som noe gledelig, men heller som et nødvendig onde på grunn av økonomien (s. 172). På tross av denne pragmatiske holdningen til ekteskap, er Sissel opptatt av å oppleve kjærlighet. Gjennom hennes mange erindringer får leseren tilgang på Sissels romantiske eventyr, og Ivar blir stående igjen som den største forelskelsen Sissel har hatt (s. 316). Likevel er hun svært tydelig på at det aldri kan bli de to: «Hverken du eller jeg nærer noen romantiske drømmer om å forenes etter krigen, fordi vi begge to vet at vi ikke kan leve alene til vi møtes igjen. Men jeg skulle ønske alt hadde vært annerledes. – Du har rett Vesla. Alt skulle vært annerledes» (s. 317). Sissel og Ivar har en aksept for at de aldri kan bli sammen, selv om de er forelsket i hverandre. De kjenner seg selv for godt til å tro at de har tålmodighet til å vente på hverandre. Ekteskap er ikke aktuelt mellom de to fordi i Sissels øyne er ekteskapet mer en forretningskontrakt enn en kjærlighetserklæring (s. 172).

Sissel er opptatt av å observere og reflektere omkring de kjærlighetsforholdene hun ser rundt seg. Gjennom boka får leseren innblikk i forholdet mellom: Bob og Jorun, Henry og Eva,

Finn og Dudu, Sara og Bjørn, Solveig og Erik, Ivars far og mor og Anton og Anne-Lise. Anne-Lise er søsteren til Finn, og legemliggjøringen av den perfekte konen Finn ønsker at Dudu skal være. Sissel irriterer seg over både mennene og kvinnene i disse forholdene, og hun er spesielt kritisk til Anton og Anne-Lises tradisjonelle kjønnsroller: «Hun levde i sin manns verden og var et ekko av ham. En selvstendig mening fra Anne-Lises side skulle ha gitt både Anton, henne selv og omgivelsene et stort sjokk» (s. 311). Anne-Lise blir et symbol på den huslige kvinnen i *Korsveien*, og hun blir latterliggjort av Sissel og Dudu for å bruke så lang tid på gjøremålene sine. For eksempel når Anne-Lise og Anton skal i middagsselskap:

Da Anton kom hjem slo hun bare hendene sammen og ropte: – Å gid, hvorledes skal vi bli ferdige? Og så fløy hun i veien både for seg selv og Anton hele tiden. Sissel pustet lettet ut etter at de var gått. Anne-Lise skulle ikke ha lov til å sløse med tiden på den måten. Tiden som var så dyrebar og fløy så fort av seg selv. Nei, hun forstod ikke Finn som ville ha en slik kone. Han måtte lide av forferdelige mindreverdskomplekser. (s. 313)

Sissels holdning til Anne-Lise røper et nedsettende tankesett, og det er tydelig at hun ikke respekterer måten Anne-Lise lever livet sitt på. Sissel mener også at det må være noe galt med Finn for å ønske det samme. Anne-Lise lever ikke opp til Sissels idealkvinne, og derfor lever hun feil i Sissel øyne. Når Sissel ser ekteskapene rundt seg, frykter hun følgene av en slik institusjon:

Sissel hadde vært redd ekteskapet før, men ble det enda mer etter å ha betraktet Finn og Dudu, Anne-Lise og Anton, Sven og hans kone. Hun kunne ikke forstå hva glede disse kvinnene kunne ha av livet. De stod bare på et kjøkken og ventet på at mannen skulle komme hjem fra arbeidet for å få et menneske å snakke med. Og hvis ikke mannen var opplagt til å snakke, måtte de tie. Det forekom henne som om de var utestengt fra livet. Og det var farlig for verdensutviklingen å la kvinnen bare være opptatt med hus og hjem og snakke mannen etter munnen på samme tid som de hadde stemmerett. Når et menneske først skulle stemme, hadde det plikt til å sette seg inn i forholdene som de var, og ikke følge i andres fotspor fordi det var mest lettvent. (s. 327 – 328)

Sissel observerer ekteskapene i sin omgangskrets, og hun blir grepet av frykt for verdenssamfunnet og utviklingen. Hennes ideal handler om at en kvinne er pliktig til å være oppdatert og å gjøre seg opp en selvstendig mening om saker. Ekteskapene hun har vært vitne til under tiden i sitt eksil, opprettholder ikke dette idealet. Sissel frykter dette, og setter et strengt ideal for seg selv. Dette idealet dømmer hun også andre ut fra.

Sissels holdning til andre kvinner er altså preget av hennes idealkvinne, som er selvstendig og sterk. Eva blir karakterisert i boka: «Eva var liten og slank med et meget charmerende lite ansikt. Hun hadde ikke akkurat det man kunne kalle en skarp hjerne, men hun kunne være både søt og morsom og underholdende» (s. 26 – 27). Sitatet viser at Sissel synes Eva er hyggelig og morsom, men at hun mangler en intelligens og skarphet. Sissel føler seg på et vis overlegen Eva, fordi hun setter seg selv i en posisjon der hun kan dømme Evas intelligens og karakter. På tross av dette har Sissel og Eva et forholdsvis godt forhold. Sissel bor hos Eva under oppholdet sitt i Tønsberg; her hjelper Eva Sissel med å levere ut mat til fangene på Berg.

Sissel har en tendens til å klassifisere kvinnene rundt seg som hysteriske, og dette er en kvalitet hun ikke setter pris på. Når Sissel bor hos familien til Eva, blir hun oppgitt over måten Eva håndterer livet sitt på, etter arrestasjonene av de jødiske mennene. Sissel reflekterer over dette: «Hun var så barnslig at Sissel nesten følte seg som en bestemor med sine 23 år. Men hun kunne ikke helt forstå hvorfor Eva var så nervøs. Hun var helt vill i øynene enkelte ganger, og hun gråt ofte» (s. 71). Senere kommer det frem at Eva er gravid med Henrys barn, og det er noe av grunnen til at hun er så oppskaket. Likevel kan Sissels relasjon til Eva være utfordrende fordi Eva våger å være til bry. Mennene sitter i fangeleir på Berg, og de har behov for hjelp. Til tross for dette, bruker Eva både sin egen og Sissels tid på følelser. Sissel tenker over tiden hun tilbringer i Tønsberg: «Om dagen hadde hun nok å gjøre med å trøste Eva» (s. 70). Sissel mener Eva bør ta seg sammen fordi hun bruker så mye tid på seg selv og sine egne følelser (s. 71).

Denne problemstillingen finner vi også hos Bob sin ikke-jødiske kone, Jorun. Hun er på sykehus fordi hun opplever noen komplikasjoner i forbindelse med en graviditet (s. 10 – 11). Mesteparten av Joruns tid går til bekymringer omkring seg selv og sin situasjon. Etter Bobs arrestasjon, besøker Sissel henne på sykehuset. Jorun er svært opprørt fordi Bob har blitt arrestert, og forteller at hun også ble svært sint på Bob da der skjedde. Spesielt fordi han ikke fortalte det til henne (s. 53). Sissel reflekterer over besøket i etterkant: «Sissel satt og tenkte på at Jorun visst ikke hadde prøvd å gjøre det lettere for Bob sist han var hos henne. At hun ikke selv kunne forstå at det måtte ha vært dobbelt så fælt for ham at hun tok det på den måten. Men Jorun var håpløst egoistisk» (s. 54). Både i tilfellet med Jorun, og i tilfellet med Eva, ønsker Sissel at kvinnene skal unngå å være til bry. Sissel etterlyser en større styrke og selvoppofrelse i de to kvinnene. Kanskje spesielt fordi det dreier seg om hennes brødre, som alltid har lært Sissel opp til å være sterk og stødig (s. 41). Sissel dømmer Eva og Jorun som egoistiske fordi de våger å vise sine følelser når

mennene blir arrestert. Dermed kan en tolke Sissels holdninger til kvinner som preget av hennes maskuline og avbalanserte ideal.

2.7: Sissel som den jødiske kvinnen

I dette kapittelet skal jeg ta for meg Sissel som den jødiske kvinnen. Ovenfor har jeg undersøkt Sissels hybriditet ved at hun balanserer sin norske og jødiske tilhørighet, samt Sissels selvforståelse som kvinne (2.5 og 2.6). I dette kapittelet vil jeg se på hvordan det jødiske og det kvinnelige sammen skaper forvirring og usikkerhet i Sissels liv. Først vil jeg undersøke Sissels utvikling fra jente til kvinne, og knytte dette perspektivet opp mot *Korsveien* som en ungpikeroman. Deretter vil jeg undersøke hvordan seksualitet blir behandlet i *Korsveien*, og trekke linjer til interseksjonalitet og stereotyper om den jødiske kvinnen. Jeg skal også undersøke hvordan Sissel kan leses som et uproblematisk offer i *Korsveien* som holocaustvitnesbyrd. I avsnittet vil jeg i tillegg tematisere konfliktene i Sissels identitet ved at hun opptrer som tøff og maskulin, samtidig som hun er svært omsorgsfull. Motet til Sissel vil jeg tematisere i neste avsnitt. Her vil jeg undersøke hvordan hun i møte med okkupasjonsmakten kan opptre både fryktløst og «skamløst». I kapittelets siste avsnitt vil jeg undersøke hvordan Sissel passerer både som en del av den norske majoriteten og som en mann.

2.7.1: Fra jente til kvinne – ungpikeromanen

Et av temaene i *Korsveien* er Sissels utvikling fra jente til kvinne. Sissel kommer tidlig i puberteten, og skiller seg ut fra sine jevnaldrende på det punktet: «Da hun var tretten drømte hun om å være slank og nydelig og at alle skulle være forelsket i henne. Hun var allerede da så utviklet som en pike på tjue, og de andre pikene i klassen hadde så vidt begynt å få bryster. Hun led av slike komplekser at hun mange ganger hadde lyst til å dø» (s. 320). Det er vanskelig for Sissel å være annerledes, og for å markere seg blir hun klassens klovn, og hun elsker den oppmerksomheten det gir henne (s. 320). Litteraturviter Bente Christensen har skrevet om ungpikeromanen i *Norsk kvinnelitteraturhistorie*. I bokkapittelet «I kjærlighetens solglitrende paradis, Ungpikebøker» får leseren et innblikk i typiske sjangertrekk for ungpikeromanen. Ungpikeromanen vokste frem på 1900-tallet, parallelt med at handlingsrommet til kvinner i Norge økte i tråd med kvinnefrigjøringen. Tidligere hadde kvinner gått fra å være forsørget i foreldrenes hjem, til å bli forsørget i ektemannens hjem. Ifølge samfunnets normer hadde ikke kvinnen behov for å klare seg på egenhånd, eller utforske egen identitet. Når dette endret seg

utover på 1900-tallet, ble ungpikerromanen stadig mer populær (Christensen, 1989, s. 168). Tematiseringen i slike bøker var ofte dreid mot den unge kvinnens opplevelse av samfunnet, og utvikling av egen identitet som voksen (Christensen, 1989, s. 168). Fokus på individet og den unge jentas utvikling er blant annet hyppig anvendt i slike bøker. Sissels utvikling fra jente til kvinne har flere trekk som kan ha sin inspirasjon i sjangeren, blant annet ved at hun er urban, sporty og kommer fra en ufullstendig familie hvor hun til slutt må klare seg alene (Christensen, 1989, s. 169 – 172). Sissel røyker også sigaretter, noe som var et symbol for det frigjorte i ungpikerromanen (Christensen, 1989, s. 173). Når Sissel blir eldre, opplever hun samspillet mellom venner og foreldre som en vanskelig balansegang:

Hun fortalte også [til Ivar] om hvorledes hun var blitt dradd ifra to kanter da hun ble eldre og var nesten gifteferdig. Hun hadde alle sine venner blant de kristne og overfor dem følte hun seg fri. Men foreldrene ville at hun skulle komme sammen med jødiske kamerater. Derfor måtte hun gå på alle de fester som jødisk ungdomsforening fikk i stand. Hun hadde ingen jevnaldrende venninner. [...] Men overfor guttene var det verst. Hun var ufri, fordi hun hadde følelsen av at hvis en gutt oppvaktet henne, ville alle med en gang tenke på ekteskap. Dessuten var alle sammen mindre enn hun, og ingen danset med henne. (s. 321)

Sissel trives ikke i det jødiske miljøet foreldrene hennes ønsker at hun skal tilbringe tid i. Og hun opplever ikke at de jødiske guttene har interesse av henne, noe som står i kontrast til hennes tiltrekningskraft på de ikke-jødiske guttene i romanen. Friheten hun føler med de vennene hun selv har valgt, er et typisk sjangertrekk for ungpikerromanen, og da er det gjerne slik at hovedpersonen trekker seg stadig mer unna sin familie til fordel for sine venner (Christensen, 1989, s. 169). I *Korsveien* er Sissel svært glad i og lojal mot sine venner, men også sin familie, på tross av at hun ikke trives med det jødiske miljøet foreldrene forsøker å inkludere henne i. I ungpikerromanen fremstår ekteskapet som det ultimate målet for den kvinnelige hovedpersonen. Kjærligheten er et sentralt tema, og ekteskapet er den store drømmen. Sissels utvikling fra barn til kvinne følger ikke denne «ungpikerroman-modellen» (Christensen, 1989, s. 171). For Sissel fremstår ekteskapet mer som et fengsel enn en frihet (s. 172). Det jødiske og hennes kvinnelighet gir henne et ansvar fordi ekteskap plutselig blir aktuelt. Denne begrensingen trenger ikke Sissel å kjenne på med sine ikke-jødiske venner; dermed er det større grad av frihet i dette miljøet. Sissel behøver ikke kjenne på følelsen av at alle menn hun møter er mulige ektemenn, slik hun ofte føler når hun deltar på jødiske tilstelninger (s. 321).

Slik jeg har nevnt tidligere, idealiserer Sissel flere maskuline kvaliteter. Christensen understreker at enkelte karakterer i ungpikeromanene gjerne oppfører seg som menn når de gjør noe vågalt. Hun eksemplifiserer dette ved å trekke frem et typisk scenario; nemlig å kle seg som mann i fluktsituasjoner (Christensen, 1989, s. 173 – 174). Som sagt rømmer også Sissel forkledd som mann i *Korsveien*. På bakgrunn av dette kan en tolke at Sissels draging mot det maskuline, og hennes flukt forkledd som mann, stemmer godt overens med ungpikeromansjangeren.

Kvinneligheten til Sissel blir et problem for henne, slik jeg har nevnt ovenfor. Da hun utviklet seg fra jente til kvinne, opplevde hun å bli fysisk begrenset fordi hun fikk sterke menstruasjonssmerter: «Hver eneste måned hadde hun ligget og vridt seg i smerter» (s. 161 – 162). Sissel får beskjed av legen sin om at hun er nødt til å få barn for å få bukt med smertene, men det er ikke aktuelt. Hun forsøker å ta både opium og morfin, men ender opp med å måtte operer for å bli kvitt de sterke smertene (s. 162). Sissel reflekterer over tilstanden:

Selve smertene var ikke det verste ved menstruasjonen. Sissel var ung og initiativrik og hadde overskudd av livsglede. Men denne livsgleden kunne mange ganger gå over til livslede, fordi hun følte at hver gang hun stod i begrep med å gjøre noe riktig morsomt, var hun handicapet. Hun kunne bare regne med å være i vigør tre av månedens fire uker. (s. 162)

Kvinneligheten til Sissel er et stort hinder for hennes livsførsel. Hun opplever at den er begrensende både i kraft av at hun må unnvære morsomme ting når hun har menstruasjon, og fordi hun som kvinne plutselig må ta stilling til ekteskap. Kvinneligheten hennes medfører et ansvar som hun ønsker å befri seg fra. Når hun er sammen med sine ikke-jødiske venner, får hun en viss frihet fra noe av dette ansvaret.

2.7.2: Den jødiske kvinnen og seksualitet

Gjennom historien har den jødiske kvinnen blitt offer for en eksotisk og sensuell stereotypi (Frankel & Mirsky, 1975, s. 3). I dette delkapittelet vil jeg undersøke en stereotypisk fremstilling av Sissel og seksualitet. Waxman legger vekt på hvor utbredt seksuelle overgrep og voldtekt var for den kvinnelige jødiske befolkningen under holocaust. Den kvinnelige erfaringen skiller seg her drastisk fra den mannlige, fordi trusselen om voldtekt og overgrep var konstant og overhengende hos kvinnen (Waxman, 2017, s. 53). Sissel opplever å være omsvermet av menn, og det er fornuftig å vektlegge hennes kjønn, alder, skjønnhet og etnisitet som grunnlag for noe

av denne oppmerksomheten. Som følge av Sissels flere tiltrekkende faktorer, står hun, i likhet med mange andre jødiske kvinner under krigen, overfor en trussel om seksuelle overgrep. En kveld ender Sissel opp alene med Ivar i leiligheten hans:

- Skal du sove med en gang eller vil du ha en sigarett og prate litt? Ivar satte seg på sengekanten hennes og smilte til henne. Sissel bare så opp på ham med øyne som var dobbelt så store som de pleide å være og nesten svarte av redsel. Hun var blitt så forferdet over de andres oppførsel at hun heller ikke stolte på Ivar mer.
- Du behøver ikke se ut som om jeg skulle spise deg opp. Jeg skal ikke voldta deg. Godnatt og sov godt. Ivar var ergerlig i stemmen. Han slokket lyset og hun hørte at han la seg. (s. 282 – 283)

Selv om Sissel egentlig ikke har noen grunn til å tvile på Ivar, som kun har vært god mot henne, kjenner hun på frykten for voldtekt. Waxman legger vekt på ødeleggelsen av den patriarkalske strukturen i det jødiske samfunnet under krigen. Kvinner og barn ble nødt til å lære seg å leve uten de familiære rammene de kjente til (Waxman, 2017, s. 54). Sissel er den eneste datteren i en familie med tre barn, og hun er vant til mannlige familiemedlemmers beskyttende nærvær. Sissels situasjon blir sårbar både fordi hun er en kvinnelig jøde, men også på grunn av fraværet av hele hennes familiestruktur, som forsvant når familien hennes ble arrestert.

I en annen sekvens i *Korsveien* går Sissel til sengs med en man som heter Steinar. Sissel mimrer tilbake til en påskeferie på et høyfjellshotell hvor hun møter Steinar, og han følger henne tilbake til rommet hennes om kvelden:

Hun gjorde motstand i begynnelsen, og da han ville vite hvorfor, kom hun med en del forklaringer. For det første var hun redd for å få barn. Det bare lo han av. Hun hadde god lyst til å forsøke, sa hun, for hun var nysgjerrig på å vite hvordan det var. [...] Han tok ikke det minste hensyn til hva hun hadde fortalt. Det eneste han oppfattet var at hun hadde god lyst. Og han overmannet hennes svake motstand ganske fort. (s. 177 – 178)

I sitatet kommer det frem at Sissel er relativt frigjort i den forstand at hun går til sengs med Steinar. Det er likevel verdt å merke seg at hun er under press. Hvorfor føler Steinar at han kan være så påtrengende overfor henne? Senere kommer det frem at Steinar har lite erfaring med kvinner (s. 179). Derfor kan en undre seg over hvorfor han fremstod så selvsikker i møte med Sissel. En mulig tolkning er at Sissel virket som en åpen mulighet for han? Ritchie Robertson skriver om den jødiske Otto Weiningers syn på jøden. Han understreker at Weinger mente den jødiske kvinnen er den mest feminine kvinnen som finnes, og at hun enten kunne klassifiseres

som mor eller hore (Weininger i Robertson, 1998, s. 24). Denne tradisjonelle stereotypien ligner den jeg har nevnt tidligere, som ble introdusert av Frankel og Mirsky på 1970-tallet. Weininger går likevel et stykke lenger. Der Frankel og Mirsky referer til den jødiske kvinnen som sensuell og erotisk, hevder Weininger at hun betraktes som en hore (Weininger i Robertson, 1998, s. 24; Frankel og Mirsky, 1975, s. 3). Det er mulig at stereotypien av den jødiske kvinnen som løssluppen kombinert med Sissels alder og skjønnhet, har en innvirkning på hvordan Steinar oppfører seg overfor Sissel. Dersom Steinar bevisst eller ubevisst var kjent med stereotypien omkring den jødiske kvinnen, kan han ha handlet utfra de mulighetene denne stereotypien åpnet for.

2.7.3: Sissel som et uproblematisk offer i *Korsveien*

I *Korsveien* kan en se at Sissel er i konflikt mellom sitt tøffe ideal, og sin omsorgsfulle instinktive natur. Tidligere har jeg illustrert hvordan Sissel idealiserer en avbalansert og maskulin kvinnerolle. Hun misliker det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret i samfunnet (2.6.2). Likevel opptrer hun på en moralsk og omsorgsfull måte overfor familien sin etter moren dør, slik jeg illustrerte tidligere. Det er som sagt viktig for Sissel å ikke være til bry (2.5.1.4). Som nevnt understreker Waxman at en tendens i historieskrivingen om kvinner og holocaust, er at de setter søkelys på vitnesbyrd som fremmer kvinnens moralske sider

(Waxman, 2003, s. 662): «Although these ‘woman-centred’ readings provide valuable insights into the specificity of women’s holocaust experiences and open up important areas of research [...] – their focus is almost exclusively on women’s roles as ‘mothers’ and ‘caregivers’» (Waxman, 2003, s. 662). Historier om kvinnelige erfaringer under holocaust baserer seg på oppførsel som «passer» det kvinnelige kjønn, og derfor hevder Waxman at man har fått en ensidig oppfattelse av den kvinnelige erfaringen av holocaust (Waxman, 2003, s. 662 – 663).

Jacob Lothe har skrevet boka *Kvinnelige Tidsvitner. Fortellinger fra Holocaust*. Her understreker de hvordan det ligger i den menneskelige naturen å være avhengig av å få omsorg fra andre. Under holocaust ble dette behovet fullstendig neglisjert, spesielt i leirene som Lothe fokuserer på i sin bok. Mangelen på medmenneskelighet gjorde at mange opplevde: «å gradvis bli avstumpet som menneske» (Lothe, 2013, s. 16). Hos Lothe kan en forstå hvordan den moralske, kvinnelige og omsorgsfulle stereotypien Waxman kritiserer i sin bok kan være begrensende og urealistisk. Likevel viser vitnesbyrdene han trekker frem, at kvinnene både ga og fikk omsorg fra

sine medfanger (Lothe, 2013, s. 16). Det var slik de klarte å overleve. Waxman hevder historieskrivingen etter holocaust klassifiserer kvinner og barn i samme kategori, som såkalte «unproblematic victims»:

Studies of women and the holocaust tend to portray female witnesses in much the same way as child witnesses, as simply being unproblematic victims. Little reference is made to the Jewish woman who, as a result of intolerable circumstances, acted contrary to traditional expectations of female behavior – such as the women who placed their own survival above that of their children. (Waxman, 2003, s. 663)

Studiene av kvinnelige vitnesbyrd etter holocaust ønsker det uproblematisk offeret.

I *Korsveien* er Sissel stort sett et uproblematisk offer. Når mennene i familien til Sissel sitter i arrest på Berg, reiser hun til Tønsberg for å hjelpe dem. Sissel og Eva forsøker å besøke mennene:

Da de kom fram, så de en vaktpost stå utenfor. Det var en norsk nazist uten annen uniform enn en lue, men gevær hadde han over akselen. De gikk bort til ham og spurte om de kunne få slippe inn i leieren. Han svarte at det var forbudt, men de bare fortsatte å gå nærmere. Da kom en uniformert statspolitibetjent løpende.

– Dere har ikke lov til å gå her! Gå tilbake!

De bare fortsatte uten å ta hensyn til hva han sa. Han ropte stadig advarsler.

– Kan vi ikke bare få levere litt mat til dem. Eva gikk bort til ham og så bønnfallende ut. [...] Til slutt bare gav de ham pakken i hånden og bad ham levere dem til deres slektninger. [...] Han stod der med pakkene i hånden og visste ikke hva han skulle gjøre. Han ville levere dem tilbake, men de nektet å ta imot. Omsider trakk han på skuldrene og stakk alle pakkene under regnfrakken sin. (s. 68 – 69)

Sissel og Eva opptrer som omsorgsmennesker i «hjelpesaksjonen» for mennene. De er villige til å ofre sine liv ved å gå over grensen til Berg fangeleir, hvor en bevæpnet vakt sier de må snu. Eva og Sissel steller i stand en større hjelpesaksjon som fører til at flere kvinner får korrespondert med sine familier gjennom den motvillige statspolitimannen (s. 69). Selv om Sissel stort sett opptrer som et uproblematisk offer og en «caregiver» i *Korsveien*, er hun et problematisk offer når de jødiske kvinnene blir arrestert. Da trenger Sissel hjelp fra andre, for å komme i sikkerhet. Dermed er hun også et problematisk offer i *Korsveien*.

En kan tolke *Korsveien* som et «problematiske vitnesbyrd». Som sagt var kritiker Alf Harbitz misfornøyd med Dickmans bidrag til vitnesbyrdene om holocaust (jf. Brovold). I sin kritikk av boka eksemplifiserer han Waxmans teori. Harbitz stiller spørsmålstegn ved hvorvidt

Dickman, som kvinne, er i stand til å gjengi den jødiske erfaringen av holocaust. Ved å dele sin historie i et format som ifølge Harbitz tilhører en «lav» sjanger, opptrer Dickman som et problematisk offer fordi hun ikke føyer seg etter de normene Harbitz tillegger litteraturen om holocaust (Brovold, 2020, s. 180). *Korsveiens* fokus ligger ikke ensidig på holocausterfaringen. Boka tar for seg andre aspekter ved livet til Sissel og hennes venner, som ifølge Harbitz er upassende, når et så alvorlig tema som holocaust blir behandlet. Dermed kan en tolke at det ligger en form for ambivalens i *Korsveien* som et vitnesbyrd. I boka fremstår hovedpersonen både som uproblematisk og problematisk, i tillegg ble verket stemplet som problematisk på grunn av dens handling og trivielle sjanger, samt at det vies mye plass til Sissel som individ og ikke bare som uproblematisk offer og omsorgsperson.

2.7.4: Sissel og motstand mot tyskerne

Sissel er fryktløs i sitt møte med okkupasjonsmakten. Som nevnt risikerer hun og Eva livene sine for å hjelpe fangene på Berg (2.7.3). Sissel havner i konflikt med okkupasjonsmakten og tyskere i andre situasjoner i *Korsveien*. I det følgende kapittelet skal jeg undersøke hvordan Sissel kan opptre «skamløst» i slike møter. Sissel er som sagt «in-between» sin jødiske kultur og den norske nasjonaliteten. Jeg vil derfor vise til et eksempel hvor hun viser motstand mot tyskerne som del av den jødiske kulturen, og et eksempel hvor hun viser motstand mot tyskerne som del av den norske nasjonaliteten.

Sissel opptrer fryktløs når hun står opp for en jødisk kvinne i konflikt med en tysker. En dag Sissel er ute i Oslos gater ser hun en perifer venninne i et basketak med en tysker:

Hun så en tysker gripe fatt i et kjede som Sonja hadde rundt halsen. Han rev og slet for å få det av, samtidig som det strømmet ut tyske gloser fra munnen hans. Sonja forsøkte forgjeves å få fjernet hånden hans, men hans fakter ble bare mer opphisset og han skrek som et vilt dyr. Det var nesten umulig å oppfatte et ord, men Sissel forstod så meget at han ville ha det kjede som Sonja hadde rundt halsen sin. Det var sjelden Sissel ble sint, men når først sinnet grep henne, visste hun nesten ikke hva hun gjorde. Nå kjente hun at blodet fór opp til hodet på henne. I neste øyeblikk var hun borte hos tyskeren og dyttet til armen hans så han slapp grepet i Sonja. Alle ble stående stumme. Det var som om ingen torde å puste. Sissel kom til seg selv og ble redd hun også. Men å gi seg i første omgang stred imot hennes natur. På stammende tysk spurte hun hva tyskeren ønsket. (s. 77 – 78)

I sitatet velger Sissel å stå sammen med Sonja som jødiske kvinner mot den tyske makten. Denne handlingen er fryktløs fordi Sissel går inn i «kampen» uten å ta høyde for eventuelle konsekvenser en slik innblanding kan få. Hun nevner at hun reagerer i tråd med sin natur. Locke

knytter natur og autenticitet tett sammen, og de to elementene hevder hun truer klagesangen over skammens død (Locke, 2016, s. 21). Sissel agerer i makt av seg selv fordi hun blir sint. Hun griper inn i en sak mellom en okkupasjonsmann og en annen ung jødisk kvinne. Sissel blottlegger seg selv fordi hun bryter inn i urettferdigheten. Tilskuerne gjemmer seg i massen, og noen tar kanskje i bruk assimileringstrategien (Locke, 2018, s. 29). Overfor den tyske mannen har Sissel oppført seg «skamløst». Hun har stilt seg utenfor de strukturene skammen setter i det okkuperte samfunnet, og hun opptrer som en trussel mot skammens og okkupasjonsmaktens strukturer (Locke, 2018, s. 15). En annen tolkning kan være at Sissel simpelthen reagerer impulsivt og fryktløst når hun ser situasjonen som utspiller seg mellom Sonja og den tyske mannen. I sekvensen står Sissel og Sonja sammen som to jødiske kvinner mot okkupasjonsmakten. I det følgende skal jeg vise hvordan Sissel også ender opp med å stå sammen med norske kvinner mot okkupasjonsmakten.

Sissel blir arrestert for å bære blomster på kongens bursdag. I stedet for å opptre i følge «tysker-normen» ved å akseptere arrestasjonen og de konsekvensene det får, velger Sissel og andre arresterte å reagere med humor på arrestasjonen. Denne reaksjonen ligner på måten Sissel og Henry reagerte på møtet med hirden i den tidligere nevnte restaurant-episoden. Sissel blir skyflet inn i «Svarte-Maja» sammen med en rekke andre kvinner. Kvinnene får latterkrampe hele veien til fengselet, og latteren fortsetter når de blir satt inn i en liten celle. Konsekvensen av ugjerningene deres er at de må spise blomster foran nazistene, hvilket har til hensikt å ydmyke kvinnene, slik de ydmyker nazistene når de gjør dem til latter. Handlingen kan tolkes som en form for maktdemonstrasjon fordi kvinnen i sin latter forsøker å ta makten fra nazistene. Ved å tvinge kvinnene til å spise blomster, understreker nazistene at de sitter med makten. Sissel og de andre opplever dette svært ubehagelig, men de slipper ut til sist:

- Forsvinn herfra nå! Kommanderte nazisten. – La det gå fort!
- Jeg bor helt på Vindern, sa en av damene, – og nå går det verken trikk eller buss. De får skyss oss tilbake. Vi har ikke bedt om å få komme hit. Det er så mørkt ute, og jeg tør ikke gå alene hjem. Et øyeblikk så nazisten ut som om han ikke visste om han skulle le eller være sint, men han kunne ikke annet enn å trekke på smilebåndet. Det tok han tydelig for et svakhetstegn, for i neste øyeblikk var han rasende igjen.
- Det lønner seg ikke å spøke med oss. Vil Di gjerne bli igjen, så kan Di godt få lov. Ut herfra på øyeblikket skrek han aldeles fra seg selv og fangene løp ut så fort de kunne. Da de atter stod ute på gaten, var klokken blitt to om natten, det var beksvart ute og de fleste bodde på forskjellige kanter av byen. En liten stund ble de stående og nøle, men

så begynte en å le, og det varte ikke lenge før det hørtes et voldsomt latterbrøl utenfor Møllergaten nitten. (s. 270 – 271)

I episoden ovenfor opptrer Sissel og de andre kvinnene «skamløst» mot okkupasjonsmaktene. De følger ikke den forventede normen ved å reagere med frykt og ydmykhet overfor nazistene. Derimot ler de, og morer seg over situasjonen, noe som er en trussel for skammens og fryktens ordnede samfunn (Locke, 2018, s. 15 – 16). Sissel understreker at det er et skille mellom de okkuperte og okkupasjonsmakten når hun tenker: «Hun tenkte på at tross tyskernes overlegenhet i våpenstyrke og makt var de okkuperte langt mer overlegne moralsk» (s. 271). I sekvensen ovenfor opptrer Sissel og kvinnene «skamløst» overfor okkupasjonsmakten, men ikke overfor de okkuperte. Sissel og kvinnene er en del av det okkuperte samfunnet, og i denne samfunnsgruppen ville det kanskje være mer skammelig å vise frykt overfor okkupasjonsmakten. Ulike grupper i samfunnet vil ha ulike normer for hva som er skamfullt eller «skamløst». En kan tolke Sissel og kvinnene som «skamløse» fordi de trosser og gjør narr av en gruppe med langt større makt enn dem selv (Locke, 2018, s. 15 – 16). Slik Sissel understreker gir det kvinnene følelsen av å være «moralsk overlegne» (s. 271). Sissel og kvinnene reagerer på hendelsen med en strategi for blottleggelse av selvet, de er «okkuperte» borgere, som viser motstand ved å bære blomst på kongens bursdag, og å gjøre narr av okkupasjonsmakten (Locke, 2018, s. 29). Arrestasjonen gir dem en viss stolthet fordi de klarer å gjøre motstand, noe som befester deres tilhørighet blant de okkuperte. I denne episoden er det også verdt å nevne at Sissel passerer som en del av majoriteten. Hun er «den norske jenta» blant alle de andre norske jentene, som opptrer «skamløst» overfor den tyske okkupasjonsmakten. Episoden med Sonja og arrestasjonen er gode eksempler på at Sissel både identifiserer seg med jødiske kvinner, og kvinnene i det norske majoritetssamfunnet.

2.7.5: Sissel og passering

I *Korsveien* finner vi flere eksempler hvor Sissel passerer som en del av majoriteten. Jeg har tidligere nevnt at okkupasjonsmaktene innførte regler som skulle hindre passering, blant annet måtte jødiske innbyggere få et j-stempel i identifikasjonspapirene sine (s. 77). Waxman skriver som sagt om kvinnelige jøders vitnesbyrd, og gjengir eksempler på deres erfaringer av holocaust. Hun skriver blant annet om jødiske kvinner som gjemte seg fra nazistene i henholdsvis Polen og Tyskland (Waxman, 2017). Denne gruppen kvinner har det tidligere blitt fokusert lite på, men

Waxman legger vekt på at det er en viktig del av holocaust. Hun hevder kvinnene hadde en fordel i flukt fordi de ikke hadde den samme sterke jødiske identitetsmarkøren av å være omskåret, slik mennene hadde (Waxman, 2017, s. 53). Tidligere har jeg omtalt begrepet passering. Frantz Fanon introduserer begrepet knyttet til hudfarge, men som Waxman påpeker kan det også ha en kjønnsdimensjon. Mange kvinner som gjemte seg fra et nazistisk regime skjulte seg gjennom å «passere som ariske» (Waxman, 2017, s. 56). De hadde falske identitetspapirer, og de flyttet mye rundt: «In Warsaw, where it is thought that more Jews went into hiding than in any other European city, it is estimated that about two-thirds of Jews in hiding on the so called ‘Aryan’ side were women» (Waxman, 2017, s. 56). Passering var altså et relativt kjent begrep under holocaust, og det gikk under begrepet å gjemme seg på den «ariske» siden.

I likhet med kvinnene Waxman tar for seg i sin bok, ligger Sissel i *Korsveien* også i skjul fra nazistiske myndigheter. En kan tolke at hun skjuler seg på den «ariske» siden fordi hun gjemmer seg hos Ivar, og som vi skal se, passerer hun flere ganger som etnisk norsk. Når Sissel ligger på sykehuset etter operasjonen, erindrer hun et tidligere forhold med Arne. Han er en gutt som hun ble kjent med, gjennom sine venner. Verken vennene til Sissel eller Arne er jødiske. Arne har et vanskelig forhold med sin mor, noe som skapte problemer for Sissel. I begynnelsen av bekjentskapet med Arnes mor vet ikke moren at Sissel er jødisk, altså Sissel «passerer som arisk». Sissels status som «arisk» endrer seg etter hvert:

Hans mor var psykopat av verste slag. Da hun forstod at Arnes følelser for Sissel var dypere enn en vanlig forelskelse, begynte hun en systematisk forfølgelse av de to unge. Hun hadde aldri vært antisemitt før, men da hun fikk rede på at Sissel var jødinne, fant hun ut at her var et punkt hun kanskje kunne ramme dem begge på. (s. 142)

Hendelsen med Arne og hans mor tyder på at Sissel har muligheten til å passere som en av majoriteten. I bokas karakterisering av Sissel kommer det likevel tydelig frem at hun har ett karaktertrekk som hindrer henne i å fremstå fullstendig nordisk: «Sissel var treogtjue. Hun var høy og slank, med vakre gråblå øyne. Det eneste trekk som røpet at hun ikke var av nordisk avstamning var håret. Det var beksvart, krøllet og rakk nedenfor skuldrene» (s. 8). Sissel har kun én idenitetsmarkør: håret, som indikerer hennes jødiske avstamning. Hvorvidt dette handlet om at hun ble «avslørt» som jødisk eller «ikke-nordisk» blir ikke nevnt, men hun kan passere som en del av majoriteten (altså ikke-jødisk) på tross av sitt sorte hår.

I *Korsveien* finner vi ikke bare passering på bakgrunn av etnisitet, men også passering på tvers av kjønn. Sissel forsøker å passere som mann i to situasjoner i boka. I begge tilfellene skal Sissel flykte, først fra sykehuset og deretter over grensen til Sverige. På flukten fra sykehuset er ikke passeringsforsøket så vellykket. Finn og Ivar har med herretøy til Sissel, men de er alt for store, og det lange håret hennes blir hengende i tjafser ut fra en hatt: «Sissel fikk øye på et speil, og hele hennes kvinnelige forfengeligheit våknet. Hun vaklet bort til speilet og så en skikkelse i alt for store herreklær, med svarte lange hårtjafser stikkende fram under en herrehatt som hadde dekket hele hodet, hvis ikke ørene hadde stått i veien» (s. 227). Sissel blir avslørt når en oversøster ser henne på gangen utenfor rommet sitt. Hennes andre forsøk på å passere som en mann er mer vellykket. Når hun bor på gården til Anne-Lise og Anton, kommer Ivar sammen med en frisør og en fotograf, for å forvandle henne om til en gutt. Frisøren klipper henne kort, og fotografen tar bilder til falske identitetspapirer (s. 326 – 327). Som nevnt ovenfor er håret til Sissel den identitetsmakøren som avslører at hun ikke er av nordisk avstamning. Håret er også den idenitetsmarkøren som avslører at hun ikke er gutt. Når hun klipper håret sitt kort i andre sekvens, blir passeringen som mann mye lettere for henne. Dagen etter får Sissel se bildene: «Han viste fram bildene og Sissel trodde nesten det var Henry hun så» (s. 332). Sissel og Ivar skal ta seg til Sverige ved å kjøre tog til en fjellovergang, for så å gå på ski over grensen. Som nevnt er scenarioet hvor en kvinne flykter forkledd som en mann, et velkjent sjangertrekk for ungpikeromanen. Det understreker at kvinnen gjør noe vågalt (Christensen, 1989, s. 173–174). Som mann har Sissel muligheten til å unngå den oppmerksomheten, og de spørsmål hun ville fått dersom hun skulle sitte på toget som en kvinne. Som kvinne vil Sissel vekke oppsikt, mens som mann passerer hun som en av mengden. Når hun er på togstasjonen, kjenner hun på denne følelsen: «Hun syntes det var litt nifst å gå ute midt på lyse dagen, men selv om hun skulle ha møtt noen venner, ville de ikke ha kjent henne igjen. Hun lignet en gutt» (s. 336). Av dette sitatet kan en lese at Sissel passerer som gutt. Hun passerer også ubemerket som gutt på toget, og flukten blir vellykket.

2.8: Det humanistiske perspektivet i *Korsveien*

Et av *Korsveiens* sentrale tema er humanisme og medmenneskelighet i møte med hat og diskriminering. I følgende kapittel skal jeg gjøre rede for hvordan det humanistiske perspektivet gjør seg gjeldene i boka. *Korsveien* avsluttes i Sverige når Sissel og Ivar har gått et lite stykke

over grensen. Avslutningen er åpen, og leseren får ingen innblikk i hvordan fremtiden til de to personene utfolder seg. Sissel tar farvel med Ivar, og de to går hver sin vei: «Etter et siste langt blikk på hverandre snudde han seg og gikk. Hun så etter ham til han forsvant i mørket. Så satte hun stavene i snøen og gikk videre til friheten som ventet på henne» (s. 344). Dette er verkets siste setning.

Tittelen på boken illustrerer de mange viktige valgene Sissel står overfor i kraft av å være ung kvinne med jødisk etnisitet i et okkupert Norge. Sissel må ta valg som handler om hennes identitet, og hvem hun ønsker å være, eksempelvis med tanke på alle hennes observasjoner og tanker om kvinneskikkelsene og ekteskapene rundt seg. Hun må også ta livskritiske valg med tanke på at hun er forfulgt. Dette gjør hun blant annet når hun velger å søke tilflukt på sykehuset under arrestasjonene av jødiske kvinner. Det siste valget tar Sissel når hun står i Sverige og velger å følge veien til friheten, fremfor Ivar og kjærligheten. Sissel og Ivar diskuterer også hva de ønsker å gjøre med tyskerne etter krigen. Ivar har en svært humanistisk tankegang som Sissel deler med ham: «Problemet er ganske enkelt, hvis vi skal hate tyskerne etter denne krigen og gjøre mot dem som de har gjort mot oss, blir vi ikke bedre enn nazistene selv. Og vi pretenderer jo å være bedre. Man skal vel ikke gi med den ene hånden og ta med den andre? – Du har så rett, Ivar» (s. 315). En slik humanistisk holdning kan også leses ut fra enkelte av de kvinnelige vitnesbyrdene i boka til Lothe, som for eksempel hos Olga Horak:

En tysk mann reagerte sterkt på noe jeg sa. Jeg spurte: «Har jeg fornærmet deg?» Han sa: «Nei, det er bare det at jeg ikke hadde forventet å bli snakket til av en holocaust-overlevende.» Men man kan ikke fordømme unge mennesker for det foreldrene deres gjorde. Selv om jeg har dype arr inne i meg, bærer jeg ikke på hat.» (Lothe, 2013, s. 167)

Denne holdningen deler hun med Judith Meisel som også er portrettert i boka:

«Jeg kan ikke tilgi nazistene, men jeg har ingenting imot tyskere. Det 20. århundret var det mest brutale i menneskets historie, og for meg står holocaust i en særstilling. Hvordan kunne noe slikt skje i en høyt utviklet kulturnasjon som Tyskland? Jeg grubler på det hver eneste dag» (Lothe, 2013, s. 107). Sissel velger i likhet med de kvinnelige tidsvitnene, å se verden gjennom et humant blikk. Dette synspunktet kan reflektere Dickmans egen holdning, dersom en leser *Korsveien* som et historisk vitnesbyrd. Sissel må selv velge hvordan hun vil se på andre mennesker. Ivar gir henne en ring for å minne henne på dette: «Hver gang du står ved et veiskille skal den [ringen] få deg til å gjøre det rette. – Hva er det rette, Ivar? Spurte hun stille. – Det rette er først og fremst å

være menneske og tenke på at alle rundt om deg også er mennesker med de samme tanker og følelser som du har» (s. 343). I sitatet snakker Ivar på bakgrunn av krigens grusomheter ved å vise til umenneskeliggjøringen av den jødiske befolkningen. Dehumanisering er en grunnstein i den rasistiske og antisemittiske tankegangen (Helland, 2019, s. 79). Ringen Sissel får av Ivar representerer en motvekt til et slikt menneskesyn, og blir et symbol på det humanistiske menneskesynet de idealiserer.

2.9: En oppsummering: ungpikerroman, holocaustvitnesbyrd og kritikk

Som nevnt tidligere i oppgaven har *Korsveien* mange trekk fra ungpikerromanen, men i avslutningen skiller den seg sterkt ut fra denne sjangeren. Ungpikerromanen har ekteskap og kjærlighet som det ultimate målet, mens Sissels viktigste mål i livet er friheten (Christensen, 1989, s. 171). Litteraturkritiker Alf Harbitz mente *Korsveiens* «pikeaktige» sjangertrekk var trivielt når den jødiske erfaringen av okkupasjonen ble tematisert (Brovold, 2020, s. 180). Harbitz statuerer et eksempel på Waxmans teori om kvinnelige vitnesbyrd fra holocaust, nemlig at det skulle portrettere majoriteten, og kanskje mannens idealiserte bilde av kvinnen, som moderlig, omsorgsfull og selvopoffrende. Realiteten av den kvinnelige opplevelsen er derimot mer kompleks (Waxman, 2003, s. 663). Dickmans vitnesbyrd viser kvinnen som selvstendig, sterk og feilbarlig. Boka knytter de hverdagslige erfaringene til Sissel opp mot en større tematikk som omhandler identitet, kjærlighet, forfølgelse og krig (Brovold, 2020, s. 161). Problemet Harbitz har med boka, er kanskje ikke fokuset på det hverdagslige, men snarere fokuset på det «pikeaktige» (Brovold, 2020, s. 180). Litteraturforsker Irene Iversen kobler sammen den kvinnelige forfatter og triviallitteratur i sin bok *Feministisk litteraturteori* fra 2002. Her hevder hun:

Å gjøre suksess som «kvinnelig» forfatter har betydd en risiko for å bli utdefinert av den litterære institusjonen, for det betyr gjerne at en enten blir satt i bås som forfatter for «spesielt interesserte», det vil si kvinnelige, lesere, eller at en blir klassifisert som en del av den «trivielle» litteraturen. (Iversen, 2002, s. 18)

Iversen understreker videre at litteratur som gjerne blir sett på som triviell eller mindreverdig, ofte også blir knyttet til kvinnelig litteraturskriving (Iversen, 2002, s. 18). En tolkning av *Korsveiens* provoserende effekt på Harbitz, kan være at bokens tilsynelatende «lave sjanger» og tilknytning til triviell kvinnellitteratur, ikke respekterte eller forstod alvoret i temaet boka også tok

opp, nemlig okkupasjon, antisemittisme og holocaust. I *Korsveien* finner vi en sjangerkollisjon mellom «den trivielle» ungpikeromanen og den langt mer alvorlige holocaustvitnesbyrde, noe som tilsynelatende danner grunnlaget for Harbitz kritikk (Brovold, 2020, s. 180). Gjennom kritikken, kan en tolke at Harbitz forsøker å ilegge Dickman skam: «Bare en moden og virkelig talentfull forfatter ville ha klart oppgaven ordentlig, men selv en umoden forfatterinne med et tvilsomt talent burde ha skjønt hva oppgaven var» (Harbitz sitert i Brovold, 2021 s. 180). Ved å si at Dickman ikke en gang er voksen nok til å forstå hvilken oppgave hun har begitt seg ut på, undergraver han hele hennes prosjekt, og hennes forfatterskap. I denne sammenhengen kan en tolke *Korsveien* som et prosjekt i tråd med Dickmans autentisitetssideologi fordi hun har skapt et litterært verk, som forteller om hennes opplevelser under okkupasjonen.

I analysen har jeg forsøkt å belyse hvordan interseksjonalitet preger hverdagen, identiteten og livet til Sissel. Som sagt er Sissel en ung, dannet, vakker, jødisk kvinne som bor i Norge. Analysens første delkapittel viser hvordan Sissel balanserer sin jødiske og norske identitet, og opplever konflikten mellom familiens jødiske kultur og vennene, samt samfunnets norske kultur. Sissel erfarer flere utfordringer i spillet mellom det norske og det jødiske. Jeg har forsøkt å illustrere hvordan Sissel i denne konflikten finner sin egen vei. Hun er for eksempel ikke så veldig religiøs, men skaper sin egen religion basert på det hun selv synes er riktig (s. 158). I analysens andre del belyser jeg hvordan Sissels hverdag blir preget av hennes kjønn, samt hennes egne holdning til kjønn. Sissel har en feministisk holdning til kjønn, og mener kvinnen bør være en likeverdig del av samfunnet. (s. 253 – 254). Denne holdningen preger Sissels identitet, hennes relasjoner til andre kvinner, samt andres reaksjoner til henne. I analysens siste del har jeg undersøkt hvordan Sissel som jødisk kvinne opplever livet, samt blir oppfattet av andre. Slik jeg fremlegger i kapitlet, er det knyttet mange stereotyper til det jødiske. Disse stereotypene bidrar til å forme jødene, samt Sissels livssituasjon, til tross for at Sissel ofte passerer som norsk.

Jeg vil i neste analysekapittel ta for meg Jirde Alis bok *Ikkje ver redd for sånne som meg*. Før jeg begynner analysen, vil jeg gi en liten introduksjon av norsk-somalieres historie i Norge, samt introdusere begrepene rasisme og islamofobi. Analysen av boka vil fokusere på Jirde Ali, og hennes opplevelse av å vokse opp i Norge som norsk-somalisk kvinne. Underveis i analysen vil jeg trekke inn relevante sammenligninger fra *Korsveien*.

3: *Ikkje ver redd såne som meg*

3.1: Somalisk innvandring til Norge

Migrasjonsforskning i Norge er en relativt ny disiplin som skjøt fart på 1970-tallet, etter en økning i arbeidsinnvandrere fra land som Pakistan, Tyrkia, India og Marokko på 60-tallet (Midtbøen, 2017, s. 130). Somalisk immigrasjon til Norge kom 30 år senere. Ifølge migrasjonsforsker Arnfinn H. Midtbøen var holdningene til innvandring en helt annen på 1990-tallet, enn i tiårene før. I sin artikkel «Innvandringshistorie som faghistorie: Kontroverser i norsk innvandringsforskning» danner han en skisse av dominerende holdninger omkring innvandring i den norske debatten. 1970-tallet var preget av et større ønske om kunnskap om «de nye innvandrerne». Majoritetssamfunnet var preget av fordomsfulle holdninger, og kunnskap kunne både underbygge og motarbeide disse holdningene (Midtbøen, 2017, s. 133). Utover 1980-tallet ble motforestillingene sterkere. Stadig flere flyktninger og asylsøkere ankom Norge, og majoritetsbefolkningens engstelse økte. Uroen i Norge førte til en form for dobbelt bekymring, hvor en på den ene siden var bekymret for innvandrernes påvirkning og i ytterste gren «snikislamisering» av majoriteten. På den andre siden var en bekymret for den økende rasismen som sprang ut i ulike miljøer (Midtbøen, 2017, s. 134). 1990-tallet var preget av debatt som i stor grad omhandlet rasisme. Spørsmål omkring moral og holdning til innvandring stod sterkt koblet mot hverandre. Var man rasist dersom man ønsket en strengere innvandringspolitikk? Slike spørsmål var sentrale i debatten utover på 90-tallet (Midtbøen, 2017, s. 136).

På 1990-tallet kom de somaliske innvandrerne til Norge, etter landets kollaps i 1990. Somalia var tidligere kolonisert av Italia og Storbritannia, og fikk sin fullstendige frigjøring i 1960 (Gundel, 2002, s. 256). Fra frigjøringen og til i dag, har landet vært preget av store uroligheter blant annet et statskupp i 1969, territoriell kamp og kapitulasjon mot Etiopia sent på 70-tallet, og så en følgende økonomisk krise på 80-tallet. I 1988 brøt det ut en borgerkrig mellom stammene i landet. Borgerkrigen førte til landets kollaps i 1991, og verden fikk et innblikk i de store ødeleggelsene konflikter og krig hadde ført med seg (Gundel, 2002, s. 257). FN sendte fredsbevarende styrker til områdene for å bedre situasjonen i årene som fulgte etter utbruddet av borgerkrigen. På bakgrunn av krigføring mot de fredsbevarende styrkene, og deres mislykkede forsøk på å bygge opp landet igjen, avsluttet FN sitt oppdrag i Somalia allerede i 1995 (Gundel, 2002, s. 258). De store urolighetene som følge av krigen med Etiopia, og den påfølgende borgerkrigen resulterte i en bølge av somaliske flyktninger. Flere flyktet til europeiske land,

deriblant Norge (Gundel, 2002, s. 265). I dag bor det 28 554 somaliske innvandrere i Norge, og 14 719 andregenerasjonsinnvandrere. Innvandrere fra Somalia utgjør den tredje største gruppen innvandrere til Norge (SSB, 2020). I likhet med de russiske områdene Dickmans familie emigrerte fra, var også Somalia et land preget av krig og uroligheter da Sumaya Jirde Ali og familien immigrerte til Norge. Slik jeg har påpekt tidligere, er det likheter mellom familien Ullmann og Dickmans emigreringshistorie (2.1). Sumaya og Sissel har til felles at begge opprinnelig kommer fra krigsherjede områder, og familiene deres er nødt til å tilpasse seg en ny hverdag i et annet land. En relevant forskjell i opplevelsen til Sissel og Sumaya er likevel at Sumaya kom til Norge som 7 åring, mens Sissel er født i landet. Selv om Sissels familie kommer fra et krigsherjet område, er det ikke noe Sissel selv har erfaringer med. På bakgrunn av de urolighetene Somalia har vært gjenstand for de siste 30 årene, er det nærliggende å anta at Sumaya har kommet nærmere krigshandlinger i sitt opprinnelsesland enn Sissel.

Jirde Ali kom til Norge på 2000-tallet. Midtbøen peker på at debatten og klimaet omkring innvandringsdebatten i Norge på denne tiden bar preg av en stadig større forståelse for problemstillingene rundt innvandring (Midtbøen, 2017, s. 139). Han understreker at krefter innad i minoritetsmiljøer begynte å engasjere seg, hvilket påvirket majoritetssamfunnets etablerte holdninger:

Særlig inntrykk gjorde en del kvinner med minoritetsbakgrunn, født og oppvokst i Norge, som gikk til angrep på det de oppfattet som undertrykkende og kjønnskonservative praksiser i for eksempel det pakistanske og det somaliske miljøet i Oslo – og kritiserte migrasjonsforskerne for å ha skjøvet disse problemene under teppet. (Midtbøen, 2017, s. 141)

Jirde Ali skriver seg ikke inn i denne tradisjonen. Hun gir ingen kritikker av det somaliske miljøet, eller andre strenge muslimske miljøer. Jirde Alis kritikk henvender seg til storsamfunnet, og dets behandling av minoriteter.

Det er påfallende at hun ikke omtaler problemer omkring det å vokse opp i et muslimsk hjem i Norge. Det er selvsagt mulig at Jirde Ali ikke har opplevd problemer. I analysedelen om *Korsveien* illustrerte jeg hvordan Sissel står i konflikt mellom hjem og omgangskrets når hun får seg flere kjærester og venner av det motsatte kjønn, som ikke er jødiske. Disse refleksjonene finner en ikke hos Jirde Ali, og det er muligens en bevisst handling fra forfatteren.

3.2: Rasisme og islamofobi

Frode Helland diskuterer som sagt temaet rasisme i boka *Rasismens retorikk. Studier i norsk offentlighet*; her legger Helland frem en definisjon på rasisme:

Det fins ingen definisjon av rasisme som enkelt dekker alle former for rasisme og utelukker alt annet. Men den definisjonen jeg har arbeidet ut fra i denne boken, er at rasisme enhetliggjør befolkningsgrupper, reduserer dem til bestemte vesensmessige eller essensielle egenskaper av kulturell eller biologisk art, slik at de implisitt eller eksplisitt blir forstått som mindreverdige, farlige og/eller «problematisk» på måter som framstår som (bortimot) uforanderlige. (Helland, 2019, s. 12)

Rasisme er en praksis som klassifiserer noe som annerledes, ofte i negativ forstand. I likhet med antisemittisme, spiller rasisme på fordommer og stereotyper majoritetsbefolkningen har gjort seg opp om en gruppe mennesker. Disse stereotypiseringene fungerer dehumaniserende, og Helland understreker at dehumanisering er en grunnstein i den rasistiske tankegangen (Helland, 2019, s. 79).

Helland diskuterer rasisme på bakgrunn av hudfarge med utgangspunkt i Fanons teorier. I artikkelen «Den svartes levde erfaring» brukes ordet «svart» om hudfargen til den diskriminerte og Jirde Ali omtaler seg selv som «brun», derfor vil jeg benytte meg av ordene «brun» og «svart» om hudfarge i oppgaven (s. 10). Forestillingen om det svarte er et aspekt ved fordommene mot det rasifiserte svarte menneske. Fanon understreker at det svarte er forbundet med noe skummelt og aggressivt. Det jødiske er også assosiert med noe skummelt, men han understreker at denne konnotasjonen er enda sterkere hos den svarte på grunn av det symbolske mørke som assosieres med den mørke hudfargen (Fanon, 2008, s. 139).

Stereotypiene om det svarte menneske baserer seg på fordommer om en intellektuell enkelhet, og en dyrisk seksualdrift (Fanon, 2008, s. 22). Fanon opererer med stereotypiseringen av den svarte mannen, og hvordan hans seksualitet truer den hvite mannens seksualitet (Fanon, 2008, s. 132). Seksualitet er ikke et tema i *Ikkje ver redd sånne som meg*, derfor vil jeg heller ikke gå inn på Fanons teorier omkring dette.

Rasisme behøver ikke å være handle om hudfarge; det kan også handle om religion og kultur. Jirde Ali er muslim, og Helland understreker at islamofobi er en gren innenfor den kulturelle rasismen (Helland, 2019, s. 96). I *Korsveien* ligger Sissels interseksjonalitet i at hun er en ung jødisk kvinne, Jirde Alis interseksjonalitet i *Ikkje ver redd sånne som meg* har et ekstra element som åpner for rasisme fordi hun er en ung, brun muslimsk kvinne. Islamofobi forholder

seg i hovedsak til religiøse og kulturelle fordommer mot den muslimske befolkningen. Det handler om hvordan en fremmedgjør muslimer, og gjør dem til et samfunnsproblem (Helland, 2019, s. 29). I likhet med hvordan antisemittismen plasserer den jødiske befolkningen som fiender, har vesten på mange måter dannet et fiendebilde av den muslimske befolkningen. Dette fiendebildet nærer grunnlaget for islamofobien som eksisterer i samfunnet, i dag (Helland, 2019, s. 96).

3.3: Gjennomgang av *Ikkje ver redd sånne som meg*

Ikkje ver redd sånne som meg består av 39 korte avsnitt fordelt på 92 sider. Tema i boka er rasisme, ytringsfrihet, psykisk helse og oppvekst i Norge som flerkulturelt barn og ung kvinne. I bokas første avsnitt forklarer Jirde Ali for leseren at hun er en samfunnsdebattant, og hvordan hets har preget hennes hverdag etter hun begynte å ytre seg (Ali, 2018, s. 7).⁵ Hun presenterer at hensikten med boka er å dele: «kjensla av å være eit problem» (s. 8). Jirde Ali erkjenner at på grunn av både hets og enorm støtte fra majoritetssamfunnet, ble historien hun skulle fortelle endret fra historien om den syriske flyktningen Suha Alhajeed, til historien om henne selv (s. 7 – 8). I analysen vil jeg kalle jeg-personen i boka Sumaya, for å skille mellom Jirde Ali som forfatter, og den litterære Sumaya hun skaper i *Ikkje ver redd sånne som meg*.

De neste fem avsnittene omhandler Sumayas barneår i Norge fra hun er syv år til sommeren hun er 13 (s. 13 – 22). Boka følger flere tidslinjer inklusiv en i fortid som er relativt kronologisk. Denne danner en ramme for de opplevelsene Sumaya deler. Den andre tidslinjen foregår i nåtid, hvor Sumaya kommenterer og reflekterer over opplevelsene. I denne tidslinjen tillater hun seg også enkelte analepser for å underbygge sine refleksjoner. I løpet av de fem avsnittene får vi ikke bare innblikk i Sumayas barneår og skolegang (s. 9 – 12, 16 – 17, 20 – 21). Vi får også lese om hennes refleksjoner rundt hvor vanskelig flyttingen var for hennes foreldre fordi de måtte flykte fra alt de kjente (s. 13 – 15, 18 – 19). Sumayas far dro først til Norge som asylsøker, og familien kom etter på familiegjengenforening; da kjente ikke Sumaya igjen sin egen far (s. 13).

Det første vendepunktet i boka kommer i det åttende avsnittet. Her erindrer Sumaya 22. juli, og hvordan det følte etter angrepene (s. 23). De neste tre avsnittene tar for seg opplevelsen

⁵ I kapittel 3 vil alle henvisninger i brødteksten, som kun består av sidetall, være til (hovedverket) *Ikkje ver redd sånne som meg*.

av samfunnet etter 22. juli (s. 25 – 30). Tiden etter 22. juli etterlater seg Sumaya i en identitetskrise. Hun reflekterer over hvordan Åsne Seierstads bok *En av oss* ekskluderer den muslimske minoriteten i sin tittel. Frykten for at terroren skulle være utført av en eller flere med muslimsk bakgrunn var sterk etter 22. juli. Seierstads boktittel understreker at gjerningsmannen var «en av oss»: en av majoriteten, ikke «den andre»: en muslimsk person. Sumaya eksemplifiserer med tittelen hvordan hun i kraft av å være muslim ikke blir inkludert i det fellesskapet som ble skapt etter 22. juli (s. 25 – 26).

I de neste seks avsnittene beskriver Sumaya hvordan hun havner i en identitetskrise (s. 31 – 46). Hun ønsker å flytte tilbake til Somalia og isolerer seg stadig mer fra majoritetssamfunnet. Hun rømmer til bøkens verden, og blir svært glad i å lese (s. 31 – 32). Hun står mellom det somaliske og majoriteten, og blir stadig mer flittig religiøs, på samme tid som hun forsøker å viske ut de identitetsmarkørene som gjør henne annerledes (s. 31 – 32, 38, 18). Sumaya reflekterer også over noen møter med rasisme både på og utenfor skolen (s. 35 – 36, 39 – 40, 45 – 46).

I det 19. avsnittet begynner Sumaya på videregående og blir bestevenninne med Zilan. Dette er bokas andre vendepunkt. Vennskapet gir henne en følelse av tilhørighet fordi hun og Zilan deler mange av de samme opplevelsene av å stå mellom to kulturer (s. 47).

Bokas tredje vendepunkt kommer allerede i avsnitt 20, hvor Sumaya skriver om flyktningkrisen i 2015, og hvor forvirrende den var for henne. Først var samfunnet innstilt på å hjelpe så mye som mulig deretter stilnet det, og mange i Norge glemte at flyktningene også var mennesker (s. 49).

I de neste fire avsnittene blir vi introdusert for Sumayas opplevelse av flyktningkrisen, og hennes møte med Suha Alhajeed over Facebook (50 – 57). Suha er en syrisk flyktning som stod frem i media, og fortalte om sin opplevelse av å komme til Norge. Sumaya tar kontakt med Suha over Facebook, og de to har mange samtaler om livet i Norge (s. 50 – 51, 55 – 56). I avsnitt 25 deler Sumaya en av samtalene sine med Suha hvor de to snakker om flukten fra Syria, og de negative kommentarene Suha har fått på ytringen sin (s. 58 – 60).

Deretter følger fire avsnitt hvor Sumaya reflekterer over hat, rasisme og ytringsrom (s. 61 – 70). Hun erindrer reaksjoner hun selv fikk da hun i 2016 begynte å skrive leserinnlegg, og engasjere seg som samfunnsdebattant (s. 62). Her introduserer Jirde Ali Marianne Gullestads teori om gjest og vert, og forklarer hvordan hun som etnisk minoritet har et snevert ytringsrom fordi hun blir betraktet som gjest i Norge. Majoriteten er hennes verter; dermed er det en ubalanse

i maktforholdet mellom de to rollene. Vertskapet lar henne være gjest, og hun må, som gjest, vise takknemmelighet. Dermed blir ikke hennes ytringsrom like stort som vertens (s. 64 – 65). Hun problematiserer også Audre Lordes tanker om minoriteter, og hvordan majoriteten tar for gitt at minoriteten skal «lære dem opp» i hvordan de skal oppføre seg overfor minoriteter. Dette er et ansvar minoritetene ikke skal måtte ta (s. 67 – 68). Sumaya reflekterer også over hvordan hun som samfunnsdebattant må stå til ansvar for andres vonde handlinger (69 – 70). I de syv neste avsnittene følger vi Sumaya i samtale med Suha om tilhørighet i Norge, rasisme og Suhas familie (s. 71 – 86).

I avsnitt 38 kommer det dramatiske høydepunktet i boka. Sumaya forteller om hvordan hetsen sluker henne. Hun er utslitt av alt mørke, på tross av at hun også får mange positive tilbakemeldinger. Problemet viser seg å være at all oppmerksomheten, uansett om den er positiv eller negativ, krever noe av Sumaya. Alt hatet, og alle forventningene gjør at hun blir utslitt. Sumaya avlyser 8. mars appellen hun egentlig skal holde (s. 87 – 90). Når hun leser om støtten hun får i sosiale medier, letter mørket, og hun bestemmer seg for å holde appellen likevel (s. 90). I avsnitt 39 avslutter hun boka ved å reflektere over at hun er hjemme, og at Norge er hennes hjem (s. 92).

3.4: *Ikkje ver redd sånne som meg* – en sjangeravklaring

Som nevnt kan man plassere *Ikkje ver redd sånne som meg* innenfor sjangeren selvbiografi og litterær aktivisme. I dette kapitlet vil jeg utdype denne sjangerplasseringen, og vise at *Ikkje ver redd sånne som meg* har trekk fra memoarsjangeren. Memoarer er ofte satt til begrensede perioder av forfatterens liv, og den belyser gjerne et spesifikt saksområde. Memoaret forteller ofte mest om karakterer og hendelser, fremfor forfatterens egne tanker. Det er her memoaret skiller seg fra selvbiografien (Lothe et al., 2007, s. 134). I *Ikkje ver redd sånne som meg* fokuserer Jirde Ali på tidsperioden fra hun er syv til hun er 20 år. I memoarsjangeren er det gjerne to jeg-personer. En ung handlende jeg-person, og en eldre tilbakeskuende jeg-person (Lothe et al., 2007, s. 134). Dette ser en også i *Ikkje ver redd sånne som meg*. Boka følger som sagt to tidslinjer. Den eldre tilbakeskuende jeg-personen er til stede i begge tidslinjene og kommenterer erindringene. Den yngre handlende jeg-personen eksisterer kun i fortiden. Ut fra lesningen av *Korsveien* som selvbiografisk roman, kan en tolke at Dickman tar rollen som forteller og en eldre tilbakeskuende «Sissel», mens personstemmen i *Korsveien* er den yngre

handlende Dickman. En slik lesning kommer likevel ikke eksplisitt frem i boka, og ettersom den er skrevet i tredjeperson, er det en tolkning som ligger utenfor verkets premisser.

Som sagt er tema i Jirde Alis bok rasisme, ytringsfrihet, psykisk helse og oppvekst i Norge som flerkulturell kvinne, og det er hendelser som belyser dette saksområde Jirde Ali skriver om. Litteraturviter Jane Danielewicz skriver om sjangeren memoar i sin bok *Contemporary American Memoirs in Action: How to Do Things with Memoirs*. I boka understreker hun hvordan memoarsjangeren er den rådende sjangeren i moderne tid (Danielewicz, s. 1). Danielewicz påpeker at memoaret har et mål. Det handler ikke bare om at forfatteren deler fra sitt liv. Vedkommende lever i et fellesskap med andre, og derfor vil memoaret også berøre fellesskapet, og problematiske sider ved dette (Danielewicz, s. 15). En kan tolke at målet til Jirde Alis memoar er å sette søkelys på den problematikken flerkulturelle opplever i det norske majoritetssamfunnet.

Her kan en se at memoaret som sjanger også lett kan la seg knytte opp mot politisk aktivisme. Oxfeldt introduserer i åtte kjennetegn for litterær aktivisme. Det første kjennetegnet har sterke konnotasjoner til Danielewicz betingelse for memoaret: «Forfatterens/forfatterens mål er at fremme en sag og/eller identitet» (Oxfeldt, 2022, s. 44). Implisitt i både litterær aktivisme og memoar, ligger ideen om et mål eller en hensikt. Oxfeldt nevner også andre betingelser som at litterær aktivisme gjerne kommer i form av historier fra forfatterens egne liv hvor de forteller om begivenheter som har ført til «en reevaluering av selvet og samfunnet» (Oxfeldt, 2022, s. 44). I *Ikkje ver redd sånne som meg* forteller Jirde Ali om sitt liv, og hvordan hennes oppfatning av samfunnet og seg selv endres når hun blir bevisst på sin egen annerledeshet. Jirde Ali skriver på vegne av en marginalisert gruppe, og representerer dermed en gruppe, hvilket også er et kjennetegn ved litterær aktivisme.

3.5: Analyse av *Ikkje ver redd sånne som meg*

I analysen av *Ikkje ver redd sånne som meg* vil jeg undersøke hvordan Sumaya opplever å vokse opp i Norge som del av en etnisk minoritet. Jeg har valgt å dele analysen i fire deler som alle undersøker ulike aspekter ved Sumayas identitet knyttet til kjønn, etnisitet, hudfarge, religion og alder.

3.6: Sumaya som «et samfunnsproblem»

Som nevnt handler *Ikkje ver redd sånne som meg* om Sumayas følelse av å være et samfunnsproblem. I dette kapittelet skal jeg undersøke hvordan denne følelsen kommer til uttrykk i boka. Som sagt referer Sumaya til W.E.B Du Bois i *Ikkje ver redd sånne som meg*. I boka *The Souls of Black Folk* tematiserer Du Bois hvor vanskelig det er for afroamerikanerne i USA. Du Bois tematiserer hvordan han ser seg selv gjennom majoritetssamfunnets øyne (Du Bois, 2007, s. 2). Som afroamerikaner er ikke Du Bois egentlig del av en minoritet i USA, men snarere utsatt for minorisering. Det vil si at han som del av den afroamerikanske gruppen blir marginalisert som en liten del av samfunnet, altså en minoritet, til tross for at han tilhører en større gruppe (Oxfeldt, 2022, s. 38). Du Bois skriver følgende om følelsen av å være et problem:

After the Egyptian and Indian, the Greek and Roman, the Teuton and Mongolian, the Negro is a sort of seventh son, born with a veil, and gifted with second-sight in this American world, – a world which yields him no true self-consciousness, but only lets him see himself through the revelation of the other world. It is a peculiar sensation, this double-consciousness, this sense of always looking at one's self through the eyes of others. (Du Bois, 2007, s. 2)

I sitatet viser Du Bois hvordan en som afroamerikaner får en dobbel bevissthet. En internaliserer andres fordommer, og blir svært bevisst på seg selv, og hvordan en opptrer for majoritetens øyne. Dette fenomenet gjør seg gjeldene for Sumaya eksempelvis gjennom sitatet: «Det er som å bli skvisa mellom "kvifor føler du ikke tilhørsle?" og "når skal du dra heim igjen?"» (s. 46). I følge Sumaya ser ikke det norske majoritetssamfunnet på henne som en likeverdig del av fellesskapet, men som en form for snylter. På skolen forteller Sumaya om hvordan det var å være annerledes: «Det at "dei andre" var pensum gjorde meg meir medviten om min eigen hudfarge og religion og at eg til sjuande og sist var, og alltid kom til å vere, ein brun flekk på kvit bakgrunn» (s. 41). Her kan en tydelig lese at Sumaya opplevde annerledeshet, og følte andre så på henne som et problem. Sumaya ønsker å bli oppfattet som mer assimilert, derfor lyver hun til klassekameratene og sier at hun ikke følger religiøse skikker som å be: «Eg ville bryte med dei vanlege førestillingane folk hadde av oss muslimar, sjøl om eg i røynda var trufast mot dei same førestillingane. Det handla ikkje om at eg skamma meg over å be, men om korleis eg blei behandla, stua vekk som ho som er annleis» (s. 41). Her viser Sumaya hvordan hun har påtatt seg en form for dobbel bevissthet, slik Du Bois nevner ovenfor (Du Bois, 2007, s. 2). Hun ser seg selv gjennom majoritetssamfunnets linse, og forsøker å gjøre seg selv mer lik, altså assimilere seg

selv inn i majoritetssamfunnet. På den ene siden kan en tolke at hun har internalisert majoritetens syn på seg selv, fordi hun lyver for å gjøre seg selv mer lik majoriteten. På den andre siden kan en tolke at Sumaya bevisst tar i bruk en strategi om å lyve og dermed har en dobbel bevissthet, men ikke fullstendig internalisert majoritetssamfunnets holdninger. Sumaya kjemper altså imot det internaliserende blikket hun påtvinges fra majoritetssamfunnet.

I sitatet ovenfor nevner Sumaya skam. Locke skriver som sagt om skam, og hever at mennesket alltid vil søke å komme seg unna skamfølelse ved å ta i bruk en strategi: enten assimileringstrategien eller blottleggelse av selvet (Locke, 2018, s. 27 – 28). Sumaya understreker at hun ikke skammer seg, likevel kan en tydelig se at hun tar i bruk en form for assimileringstrategi ved å gjøre seg mer lik majoriteten. En mulig tolkning er at hun benytter seg av assimilering for majoritetens blikk, og ikke for å flykte fra sin egen skamfølelse. Hun lyver fordi det er en nødvendighet dersom hun skal bli betraktet som et likeverdig samfunnsmedlem, og ikke tvunget inn i en stereotypisk rolle.

Sumayas beskrivelse av problematikken rundt å være flerkulturell, samt å bli sett på som et problem, kan knyttes til Sissel og Ivars samtale om jødene (2.5.2). Sissel forstår ikke hvorfor det er negativt at hun er jødisk. Hun er stolt av sine jødiske røtter, og sier hun ville være like stolt dersom hun var «neger» (Dickman, 1946, s. 300). I *Ikkje ver redd sånne som meg* deler Sumaya noe hennes venninne har sagt til henne: «Å være flerkulturell og muslim i Noreg er som å bli sett på som ein svulst, samtidig som ein føler seg som eit velfungerande, ressurssterkt organ» (s. 46). Sitatet setter ord på at Sumaya føler hun blir sett på som et problem, hvilket også kan relateres til Sissels følelse av å være jødisk i Norge under okkupasjonen. Som nevnt er Sissel gjennomgående opptatt av ikke å være til bry, spesielt i familiesammenheng og innad i den jødiske omgangskretsen deres, men også til dels i majoritetssamfunnet som helhet (2.5.1.4). Å være til bry er synonymt med å være problematisk, altså å være et problem. Gjennom *Ikkje ver redd sånne som meg* ser vi hvordan Sumaya ikke har muligheten til å unngå å være et problem. På grunn av hennes hudfarge blir hun av noen stemplet som et problem uansett hva slags kvaliteter og positive egenskapet hun kan tilby samfunnet. Som Fanon hevder, har Sissel en annen mulighet for å passere fordi hun ikke er brun (Fanon, 2017, s. 178). I *Korsveien* er Sissels fokus på å unngå å være et problem, mens i *Ikkje ver redd sånne som meg* er Sumayas fokus at hun blir sett på som et problem.

I de to bøkene er det forskjell på hvem som opptrer som rasister/antisemitter. Sumaya opplever hets og rasistiske kommentarer fra mennesker som oppfatter seg selv som «norske», og henne som «unorsk». En mann sier til Sumaya: «Reis tilbake dit du kom frå. Det ansiktet høyrer ikkje heime i Noreg» (s. 35). I tillegg til eksplisitt hets fra enkeltpersoner, opplever Sumaya en mer implisitt ekskludering fra det norske majoritetsfellesskapet. For eksempel gjennom skolegang, hvor hun som sagt opplever å måtte stille som representant for gjerninger gjort i religionen islams navn: «Korleis kunne eg vite noe om hijabtvang eller "politisk islam", når det aldri hadde vore aktuelt for meg eller andre jenter eg kjende» (s. 39). Sumaya beskriver også hvordan hun følte seg ekskludert fra det norske majoritetsfellesskapet etter terrorangrepet den 22. juli, hvor hele Norge var lettet over at gjerningsmannen var «en av oss» og ikke en muslim (s. 25). Kategoriseringen av Sumaya som annerledes kan synes å ligge i selve samfunnsstrukturene, og måten fellesskapet snakker til og om henne.

Opplevelsene av eksklusjon Sumaya skildrer kan ligne Sissels opplevelser før okkupasjonen. Som sagt opplever Sissel det som vanskelig når hun får kommentarer fra klassekameratene sine på grunn av sin jødiske bakgrunn (2.5.1.3). Krigen forekommer her som et skille for Sissel fordi den jødiske kulturen og den norske nasjonen får en felles fiende i Tyskland, hvilket forener dem. Under krigen opplever Sissel som sagt å bli diskriminert, men hun opplever mye støtte fra jøssingene. Det jødiske opphavet til Sissel blir altså et symbol på motstand mot tyskerne.

3.7: Sumaya som brun kvinne i Norge

I forrige kapittel viste jeg hvordan Sumaya opplever at samfunnet ser på henne som et problem. I dette kapitlet skal jeg undersøke hvordan Sumaya fremstiller livet sitt som en brun kvinne i Norge. Hovedtemaet for dette kapitlet vil ligge på Sumayas oppvekst, og hvordan hun møter på rasisme og minorisering. Jeg vil også se på hvordan Sumaya kan tolkes som en feministisk stemme for undertrykte brune kvinner i samfunnet.

3.7.1: Oppvekst og passering

Gjennom oppveksten i Norge opplever Sumaya en konflikt mellom hvordan hun ser på seg selv, og hvordan andre medlemmer av samfunnet oppfatter henne. Allerede som barn blir Sumaya offer for rasistiske kommentarer. Hun opplever overgangen fra Somalia til Norge som relativt lett: «Eg gjekk i første klasse på ein barneskule der dei var vane med å ta imot framande barn.

[...] Eg trur det er ein av dei viktigaste grunnane til at eg fekk ein fin og mjuk overgang frå det somaliske til det norske» (s. 10). Etter hvert som Sumaya blir eldre, innser hun at flere i majoritetssamfunnet reagerer på at hun er annerledes. Fanon hevder: «A normal Negro child having grown up within a normal family, will become abnormal on the slightest contact with the white world» (Fanon, 2008, s. 111). Som barn opplever Sumaya møte med den «hvite verden» som problematisk til tider, men ikke slik Fanon hevder, nemlig at hun umiddelbart blir et problem. Slik jeg har nevnt får Sumaya en fin start på tilværelsen i Norge, og hennes hudfarge blir ikke et problem for henne før hun er eldre. Fanons problematisering omkring det brune barnets møte med «den hvite verden» gjør seg likevel på et vis gjeldene for Sumaya når hun blir litt eldre:

Som då eg var tolv år og satt still og venta på tur hos tannlegen mens eg titta nysgjerrig på den flate TV-skjermen i venterommet. Då kom ei kvinne stormande ut, såg meg og ropte «JÆVLA NEGER!» Beina mine rakk ikkje ned til golvet, eg hadde tenner som voks oppå kvarandre, eg var eit barn som for ein augenblik sidan berre var eit barn, men som no var blitt ein JÆVLA NEGER. (s. 45 – 46)

Sitatet understreker hvordan det uskyldige barnet blir eksponert for ekstreme holdninger, og robbet for egen definisjonsmakt. Den voksne kvinnen påfører Sumaya en hatefull stereotypi, og Sumaya endrer plutselig sin oppfatning av seg selv.

En kan også sammenligne denne hendelsen med Sissel og Henrys opplevelse av å bli kastet ut av restauranten. Her oppstår det en konflikt mellom Sissel og Henry på den ene siden, og hirdguttene på den andre (Dickman, 1946, s. 15 – 17). De er i kamp om hvem som har makten til å definere den andre som «unorsk» eller «mindreverdige». Sumayas unge handlende jeg, går ikke til kamp mot kvinnen på legekantoret, men hennes eldre tilbakeskuende jeg tar opp kampen gjennom boka. Unge Sumaya viser umiddelbar aksept for den rasistiske stereotypien hun blir påført, og reaksjonen skiller seg ut fra den til Sissel og Henry, når de blir offer for antisemittisme. Alder er selvsagt en medvirkende årsak til hvorfor maktforholdet mellom Sumaya og kvinnen på tannlegekantoret er skjevare enn det mellom Sissel, Henry og hirdguttene. Sumaya er et barn og kvinnen er voksen, mens Sissel, Henry og hirdguttene er alle unge voksne og dermed mer likestilt. Som voksen er Sumaya i stand til å ta opp kampen mot den rasistiske kvinnen, på en måte hun ikke var som barn. En annen forskjell er at det er krig i Norge og Sissel og Henry er en del av en befolkningsgruppe som på et statlig plan systematisk blir diskriminert mot. Derfor er

Sissel og Henry forberedt på å møte ekstreme holdninger når de går inn på restauranten. Denne forberedelsen har ikke Sumaya når hun går inn på tannlegekontoret. En tolkning er at Sissel og Henry var en del av et fellesskap, som stod sammen mot en felles fiende. De var på restaurant med flere av sine ikke-jødiske venner, og de var klar over antisemittismens sterke tilstedeværelse i samfunnet. Som barn var ikke Sumaya bevisst på rasismen i samfunnet hun levde i, og hendelsen kom som en overraskelse på henne. Hun får et møte med en annen verdens blick, og hun blir klar over en annen virkelighet. En kan tolke at hendelsen setter et startskudd for Sumayas utvikling av en dobbelt bevissthet (Du Bois, 2007, s. 2). Sissel har også en form for dobbel bevissthet fordi hun er klar over hva hirden tenker om henne som jøde. Til forskjell fra Sumaya, internaliserer hun ikke denne doble bevisstheten. En kan tolke at hun unngår internaliseringen fordi hun er en del av jøssing-miljøet og har mange støttespillere. Jøssingene kan fungere som en motvekt til det antisemittiske tankesettet, og gi Sissel bekreftelse og støtte i sin verdi. På grunn av krigen blir disse miljøene, og skillet mellom dem polarisert ettersom det er motstandsbevegelsen mot okkupasjonsmakten.

Som voksen har Sumaya opplevd flere rasistiske hendelser, men også mye støtte og reaksjoner mot rasisme i det norske majoritetssamfunnet:

Å stå på scena på Torgalmenningen i Bergen sentrum og bli møtt med jubel frå hundrevis av bergensarar som ikkje visste at eg likevel skulle halde appell, det var ei opplevning eg aldri vil gløyme. Og rett før toget starta, stilte folk seg i kø for å helse på meg, klemme meg og ta bilde saman med meg. Eg var på gråten fleire gonger. Denne varmen kjende eg berre gjennom nettet, og gjennom blomstrane eg hadde fått, men no omfamna han meg. Noko tungt losna, Eg kjende meg lettare. (s. 91)

Her kan en se at Sumaya har mange støttespillere, og på et vis sine egne allierte slik Sissel og Henry har i jøssingene. Dermed kan en tolke at Sumayas eldre tilbakeskuende jeg ikke står alene når hun tar opp kampen med kvinnens rasisme på tannlegekontoret. Sumaya har allierte i det norske majoritetssamfunnet som kjemper med henne mot rasisme. Derfor er det også lettere for Sumaya og ta tak i vanskelige opplevelser og rasisme, slik hun gjør i boka og eksempelet jeg har tatt utgangspunkt i her.

Tidligere i oppgaven viste jeg til passering, og særlig de kvinnelige jødernes mulighet for å passere som del av majoriteten (Waxman, 2017, s. 53). Helland forteller at rasisme kan handle om kultur og/eller religion, mens Fanon understreker at det er sentrale forskjeller på rasisme som dreier seg om kultur og/eller religion, og rasisme som gjelder hudfarge fordi den hindrer

mennesker å passere som en del av befolkningen (Helland, 2019, s. 13; Fanon, 2017 s. 178). Fanon problematiserer «det hvite blikket» i sin artikkel «Den svartes levde erfaring», og dette «hvite blikket» kan sammenlignes med Du Bois dobbelte bevissthet, ved at den svarte personen alltid vil være bevisst på majoritetssamfunnets stereotypiske blikk (Fanon, 2017, s. 178; Du Bois, 2007, s. 2). Fanon reflekterer over dette:

«Mamma, se negeren, jeg er redd!» Redd! Redd! Nå begynte de alstå å bli redd meg. Jeg ville le meg i hjel, men det var blitt umulig å le. Latteren satte seg i halsen, for jeg visste allerede at det fantes fortellinger, legender, historie, og fremfor alt *historisiteten*, som jeg hadde lært av Jaspers. Men kroppsskjemaet mitt ble nå angrepet fra flere hold, det brøt sammen, og overlot plassen til et epidermisk raseskjema, et skjema basert på hudfarge. [...] Jeg så på meg selv med et objektivt blikk, oppdaget min svarthet, mine etniske trekk – og kannibalisme, lav intelligens, fetisjisme, rasemessige defekter, slaveskip hamret løs på trommehinnene mine, og framfor alt og framfor noe: *Y a bon Banania*. (Fanon, 2017, s. 175 – 176)

Sitatet viser hvordan Fanon blir gjenstand for frykt basert på de konnotasjonene det hvite barnet har til hans hudfarge. Han understreker at assosiasjonene til farge er mangeartede, og han blir stilt som representant for alle. Begrepet kroppsskjema viser til Fanons egne subjektive kropp i møte med verden. I sekvensen blir dette erstattet med et «epidermisk raseskjema», altså et raseskjema som er bestemt ut fra mannens ytterste hudlag og som bringer med seg en rekke historiserte, koloniserende og fordomsfulle assosiasjoner (Fanon, 2017, s. 176). Dette raseskjemaet trer i kraft gjennom «det hvite blikket» (Fanon, 2017, s. 178). Når en har muligheten til å passere, har en mulighet til å unnsnippe dette raseskjemaet og gli inn i mengden. Dersom man har en annen hudfarge, forsvinner denne muligheten til å passere ubemerket (Fanon, 2017, s. 176). I sekvensen nevner Fanon «Y a bon Banania» (Fanon, 2017, s. 176). Det er en referanse til en type kakao som hadde en svart mann på logoen, som uttalte ordene som skulle etterligne pigdinfransk etter kolonimaktens retrett fra Senegal (Fanon, 2017, s. 176). Produktet eksisterer fremdeles, men slagordet «Y a bon Banania» er fjernet; paradoksalt nok er det fremdeles avbildet en svart mann på logoen (Banania, 2021). Reklamen illustrerer at selv om teksten til Fanon er relativt gammel, ettersom han døde i 1961, er problematikken han illustrerer fremdeles relevant.

I episoden på tannlegekontoret kan en se hvordan Sumaya ikke passerer som en del av mengden fordi hun har en hudfarge som gjør at hun skiller seg ut. Kvinnen som utsetter Sumaya for rasistiske bemerkninger, knytter negative stereotypiske holdninger til Sumayas hudfarge, og antar at Sumaya på 12 år er representant for stereotypien og raseskjemaet Fanon viser til (Fanon,

2017, s. 176). Sekvensene Fanon og Sumaya trekker frem er likevel også ulike. Sumaya blir som barn utsatt for rasisme fra en voksen, mens Fanon blir som voksen utsatt for rasisme fra et barn. Barnet vet ikke at det opptrer rasistisk fordi det kun reagerer instinktivt ut fra frykt. Eksempelet Fanon trekker frem kan derfor tolkes som et symptom på et samfunn hvor et rasistisk tankesett er etablert gjennom eksempelvis språk, historie, medier og lignende. Rasismen er på et vis strukturell og lever i samfunnets strukturer (Fanon, 2017, s. 176 – 177). Fanon og Sumaya reagerer ulikt på de rasistiske bemerkningene. I begge tilfeller eksisterer det en dobbelthet i fortellingene om rasisme. Både Fanon og Sumaya forteller om seg selv i fortid. Vi har altså en eldre tilbakeskuende jeg-person og en yngre handlende jeg-person. Den unge Sumaya reagerer med å bli overrasket og lei seg, mens den yngre Fanon reagerer med å bli lei seg, men også med en undring overfor situasjonen han var i. Han ønsker å le, men får det ikke til fordi kommentaren er alvorlig, derfor reflekterer han over situasjonen på et sosialt og historisk plan, selv om det også er knyttet til hans subjektive opplevelse (Fanon, 2017, s. 175 –176). De ulike reaksjonene til den yngre Fanon og den yngre Sumaya kan skyldes at de ikke har like referansepunkt. Fanon som en voksen mann, har en høyere grad av kunnskap om verden og rasismen som eksisterer; 12 år gamle Sumaya derimot, har ikke de samme referansepunktene. Den eldre tilbakeskuende Sumaya er sint på kvinnen, og hun skriver for å fremstille urettferdigheten i episoden. Fanon på sin side undrer seg videre over opplevelsen, og hans eldre tilbakeskuende jeg-person kontekstualiserer og strukturerer undringen ved å trekke frem ulike eksempler på rasisme og fordomsfulle ytringer (Fanon, 2017, s. 176 – 177).

3.7.1.1: Rasisten som et problem

Når Sumaya blir eldre opplever hun at hudfargen hennes skaper problemer for henne, og hun synes det er vanskelig at dette også går ut over venner og kollegaer. Hun beskriver at hun er ute med en kollega for å samle støtte til en veldedig organisasjon. De møter en mann som tydelig gir uttrykk for sine synspunkt:

«Kvifor skal vi hjelpe dykk?» sa han og såg med eitt stygt på meg. Eg blei heilt perpleks, dette hadde eg ikkje sett komme i det hele tatt. Kollegaen min blei provosert. «Sumaya treng ikkje hjelp frå deg», sa ho. Han såg på henne, såg på meg, og så begynte han å le. «Sjå deg sjølv i spegelen. Ser du ikkje at du kjem frå Afrika, og at det er der du høyrer heime?» (s. 35)

På grunn av Sumayas hudfarge er det ikke mulig for henne å passere ubemerket, og hun blir offer for mannens rasisme. I episoden er det stor forskjell på hvordan kollegaen til Sumaya, og Sumaya selv reagerer på mannens rasistiske utbrudd. Kollegaen blir sint, og hun forsøker å diskutere med mannen, mens Sumaya til slutt klarer å få henne unna:

«Han er ikkje verd det», sa eg då vi var komne eit stykke unna. Kollegaen min var heilt frå seg.
«Men det han sa om deg...?», sa ho.
«Ja, eg veit det, men det går bra», sa eg. «Takk for at du støtta meg, det var snilt av deg, men eg er redd for at om vi hadde blitt verande lenger, kunne han gått til angrep. Eg blei så redd då han greip tak i deg!»
«Men herregud, Sumaya, eg blir så sint! Kvifor trur han at han kan seie sånt til deg?»
«Eg veit ikkje.»
«Og kvifor er du ikkje sint? Synest du det er greitt at han seier sånt til deg?»
«Nei, det synest jeg ikkje.»
«Så kvifor er du ikkje sint, slik som eg?»
«Fordi eg begynner å bli van med at sånne ting skjer.» (s. 36)

Sitatet viser at Sumaya forsøker å unngå å være et problem for kollegaen. Ved å ikke ta kampen med mannen, spiller hun ned situasjonen. Kollegaen reagerer som sagt sterkt på hendelsen, og hun ønsker at Sumaya skal melde fra til politiet. Dette reflekterer Sumaya over i boka: «Eg syntest ikkje det var noen god idé å melde det. Mannen hadde ekstreme meiningar, men ville meiningane hans bli borte eller endre seg om politiet ringde eller kom på besøk?» (s. 37). Sumaya ønsker ikke å være et problem for kollegaen og arbeidsplassen, samtidig som hun også vet at å si i fra til politiet ikke vil endre mannens holdninger. I sekvensen kan en tolke at Sumaya ser på mannen som et uløselig problem, mens mannen ser på Sumaya som et problem med en løsning: at Sumaya drar tilbake til Somalia. Vi får altså et innblikk i den håpløsheten Sumaya føler overfor slike hatefulle ytringer.

En annen tolkning av sekvensen er at Sumaya har vent seg til rasistiske bemerkninger. Tidligere i delkapittelet viste jeg hvordan hun som 12 åring ble skjelt ut for sin hudfarge på et tannlegekontor. Da beskriver hun hvordan hun går fra å være et uskyldig barn, til å bli et problem (s. 45 – 46). I episoden ovenfor har Sumaya på et vis akseptert at hun blir sett på som et problem. Hun har opplevd rasisme, og blir ikke lenger sjokkert over andre menneskers rasistiske uttalelser om henne basert på hvordan hun ser ut. Sumaya blir resignert i dette møtet med rasisme, hvilket understrekes tydelig av kollegaens sterke reaksjon.

De to eksemplene jeg har diskutert i dette delkapittelet illustrerer hvordan Sumaya som barn blir bevisst på, og forsøker å forstå den rasismen hun blir utsatt for. Hun opplever å bli offer for det «hvite blikket», og hennes kroppsskjema blir utfordret av et raseskjema slik sitatet fra Fanon illustrerer (Fanon, 2017, s. 176 – 178). Det er som sagt hudfargen hennes som danner premisset for den rasismen hun opplever, og denne hindrer hennes mulighet for passering, samt skaper problemer for hennes relasjoner (Fanon, 2017, s. 178).

3.7.2: Sumaya i offentligheten: Minorisering og feminisme

I dette delkapittelet vil jeg undersøke hvordan Sumaya kan tolkes som en stemme for minoriserte kvinner innenfor den feministiske kampsaken i Norge. I *Ikkje ver redd sånne som meg* problematiserer Sumaya hvordan minoritetskvinner blir omtalt i offentligheten. Hun skriver et tilsvaret til Sylvi Listhaug, som har gått ut mot en selvutnevnt «feministelite». Listhaug hevder denne «feministeliten» ikke tar ansvar for tilstandene flere minoritetskvinner lever i (s. 63). I tilsvaret skriver Sumaya:

Jeg vet jeg ikke er den eneste minoritetskvinnen som blir fornærmet nå politikere holder på slik; når de taler på vegne og ikke med deg. Vi minoritetskvinner har varierende hudfarger og klesstil, enkelte av oss lukter krydder, noen snakker flytende norsk og andre gebrokkent, enkelte er høylytte, mange er fargerike og jævlig stolte over det, men vi, på tvers av våre ulikheter, er ikke stakk dumme. Denne liksom-solidariteten gjennomskuer vi. (s. 63)

Sumaya er altså skeptisk til visse hvite eller majoriserte feminister.

Litteraturviter bell hooks problematiserer hvordan den brune kvinnen blir behandlet i feministiske miljøer, i sin bok *Feminist theory. From margin to center*. Hun peker på hvordan den brune kvinnen er en «stille majoritet» i kvinnekampen (hooks, 2000, s. 1). Ifølge hooks har den hvite kvinnen nedsettende oppførsel mot brune kvinner i feministiske miljøer: «When I participated in feminist groups, I found that white women adopted a condescending attitude towards me and other non-white participants» (hooks, 2000, s. 12). En kan tolke at Listhaug, i sekvensen ovenfor, påtar seg en slik nedsettende holdning mot minoritetskvinner. En innvending her kan være at verken Listhaug eller Sumaya er deltakere i en gruppe med feminister. Likevel har uttalelsene et feministisk preg ved at Listhaug hevder noen må ta ansvar for minoritetskvinnene, altså kan de ikke ta ansvar for seg selv. Dette blir da en nedsettende måte å snakke over kvinnene på. Ved å gå ut mot Listhaug gir altså Sumaya en stemme til de brune

kvinnene, som påpekt er en minorisert gruppe i kvinnekampen (hooks, 2000, s. 12; Oxfeldt, 2022, s. 38).

Tidligere nevnte jeg hvordan Sumayas kollega tar henne i forsvar når hun opplever rasisme i forbindelse med jobben sin. I sekvensen tar den kvinnelige kollegaen til orde mot mannens rasistiske kommentarer på Sumayas vegne. Kollegaen kan tolkes som nedsettende mot Sumaya, ettersom hun ikke lar Sumaya ta styring over situasjonen. I episoden blir Sumaya svært redd for mannen, mens kollegaen avfeier frykten: «[Sumaya sier] "Eg blei så redd da han greip tak i deg!" [og kollegaen svarer] "Men herregud Sumaya, eg blir så sint! Kvifor trur han at han kan seie sånt til deg"» (s. 36). Sumaya får ingen annerkjennelse eller medfølelse for sin frykt, og kollegaen opptrer nesten irritert fordi Sumaya ikke reagerer på den måten hun ønsker. Kollegaen har bestemt seg for hvordan man skal håndtere rasisme, og hun blir oppgitt når Sumaya ikke står opp for seg selv. Dermed røper hun muligens også sine egne fordommer: nemlig at Sumaya trenger noen til å stå opp for seg. Denne nedsettende holdningen ligner den bell hooks tematiserer ovenfor, og som vi kan se i eksempelet med Listhaug. Situasjonen med Listhaug er likevel annerledes fordi hun snakker på vegne av en gruppe kvinner hun ikke har noen relasjon til. I sekvensen mellom Sumaya og kollegaen ser vi at de har en god relasjon, og en annen tolkning er derfor at hun handler ut fra omsorg (s. 34). Uansett ser vi at relasjon mellom hvit og brun kvinne i en felles kamp mot rasisme er komplisert.

3.8: Sumaya som muslimsk kvinne i Norge

Ovenfor belyste jeg hvordan Sumaya opplever diskriminering på bakgrunn av sin brune hudfarge. I dette kapittelet vil jeg undersøke hvordan Sumaya fremstiller sitt liv i Norge som en muslimsk kvinne. Først vil jeg undersøke hvordan Sumayas bruk av hijab byr på problemer. Deretter vil jeg se på terrorangrepet 22. juli og undersøke hvordan problematikken mellom det norske majoritetssamfunnet og den muslimske minoriteten, i følge Sumaya, ble tydeligere. Til slutt skal jeg ved hjelp av Gullestads teori omkring vertskap og gjest, diskutere terrorangrepet 22. juli, og hvordan dette ifølge boka resulterer i et mer snevert ytringsrom. Teorien omkring islamofobi, som jeg tidligere introduserte, vil danne et bakteppe for denne analysedelen.

3.8.1: Bruken av hijab og skam

I *Ikkje ver redd sånne som meg* blir bruken av hijab problematisert. Der noen kan se bruken av hijab som et eksempel på negativ sosial kontroll i muslimske miljøer, insisterer Sumaya på hijab

som et religiøst og åndelig plagg, i tråd med store norske leksikons definisjon av hijab; som et «muslimsk hodeplagg for kvinner» (s. 20; Vogt, 2020). Hodeplagget kommer i mange forskjellige former, og det har vært utallige diskusjoner om bruken av et slikt religiøst plagg i offentligheten. I Norge er dette tillatt, men det finnes andre land som for eksempel Frankrike, hvor retningslinjene er strengere for dette (Vogt, 2020).

I Ikkje ver redd sånne som meg opplever Sumaya sterke reaksjoner når hun begynner å bruke hijab. Når Sumaya går i fjerde klasse, starter hun med hijab mot foreldrenes ønske: «Mamma meinte eg var for ung til å gå med hijab. Ho ville at eg skulle vente til eg var blitt eldre og meir moden, for då kunne eg reflektere over kva dette valet innebar» (s. 20). Til tross for morens ønske, klarer Sumaya å overtale henne. For Sumaya er hijaben et naturlig klesplagg fordi alle hennes nære kvinnelige muslimske relasjonen bruker det (s. 20). Tidligere i oppgaven har jeg introdusert Lockes teori om skam og autentisitetssideologi (2.6.1). Ved å følge det Sumaya hevder er naturlig, kan en tolke at hun oppfører seg i tråd med sin egen autentisitetssideologi, på tross av skepsis fra familien. (Locke, 2016, s. 21).

På skolen opplever Sumaya å bli ertet på grunn av hijaben: «Det var særleg éin gut i klassa som ikkje likte at eg begynte med hovudplagget. Han kalla meg stygg og sa at eg var finare uten. Ein dag reiv han hijaben av meg» (s. 20). Gutten fortsetter å rive av henne hijaben, og Sumaya blir møtt med kommentarer om at han er forelsket i henne når hun sier i fra om problemet (s. 21). I sekvensen kan en tolke at gutten synger klagesangen over skammens død ved at han forsøker å gjenopprette den konvensjonelle strukturen i samfunnet. Sumaya følger sin autentisitetssideologi og bruker hijab, men når hun plutselig dukker opp med hijab på skolen, roter hun med guttens virkelighetsbilde (Locke, 2016, s. 21). Hun bryter med det konvensjonelle samfunnet og gutten forsøker å rette opp i dette ved å påføre henne skam:

Det same skjedde ikkje med venninnene mine, for dei brukte ikkje hijab, så var det ikkje eigentleg min egen feil? Eg følte skam, torde ikkje fortelje familien min kva han gjorde. Men eg heldt fram med å bruke hijab. Det kjendest meir og meir riktig dess oftare klassekameraten min prøvde å ta han frå meg. (s. 21)

Gutten lykkes i å påføre Sumaya skam, men på tross av det velger hun å fortsette med hijabbruken. Ifølge Locke vil, som sagt, menneske alltid forsøke å unngå følelsen av skam. Menneske vil som nevnt enten gjøre dette gjennom assimileringstrategien eller blottleggelse av selvet (Locke, 2018, s. 27 – 28). I denne sekvensen velger Sumaya strategien for blottleggelse av

selvet. Hun fokuserer på det elementet som etablerer skammen og forsøker å bruke dette som middel til frigjøring. Hun føler seg sterkere i sin bruk av hijab når gutten forsøker å dra den av. Likevel hindrer det ikke henne i å føle skam (Locke, 2018, s. 27 – 28). Sekvensen belyser altså hvordan gutten indirekte synger klagesangen over skammens død, men at den konvensjonelle ideologien må vike for Sumayas autentisitetsideologi (Locke, 2016, s. 21).

I analysedelen av *Korsveien* nevner jeg hvordan den jødiske kvinnen Sonja blir offer for diskriminering fra en tysker, når han forsøker å rive av henne et halssmykke med davidstjernen på (2.7.4). I likhet med hijaben er davidstjernen også et religiøst symbol, og i følge Store norske leksikon er smykket et velkjent plagg: «Å bære en davidstjerne som halssmykke er i dag uttrykk for jødisk identitet for svært mange jøder» (Groth, 2020). Både i *Ikkje ver redd sånne som meg*, og i *Korsveien* finner en eksempler på kvinner (Sonja og Sumaya) som bærer religiøse plagg/symboler, og blir utsatt for diskriminering fra menn som tilhører majoritetssamfunnet (Dickman, 1946, s. 77 – 78; s. 20 – 21). Begge kvinnene opplever at noen forsøker å rive plagget/smykket brutalt av. Denne maktkampen illustrerer kampen mellom majoritet og minoritet, samt kampen mellom mann og kvinne. Vi ser at Sumaya og Sonja instinktivt kjemper mot undertrykkelse fra voldelige tilnærmelser fra det mannlige kjønn, som fysisk forsøker å fjerne plagg som symboliserer kvinnes religiøse identitet. Maktkampen kan også trekkes inn i en større kontekst omkring verkene som helhet, hvor de unge kvinnene Sissel og Sumaya må kjempe mot majoritetens begrensende stereotypisering og marginalisering. De må også kjempe for å få lov til å uttrykke sin identitet slik de vil, både gjennom klær og smykker, og gjennom bøkene sine.

3.8.2: «En av oss»? Terror, traume og utenforskap

Terrorangrepet 22. juli 2011 markerer en tilspisset konflikt mellom det norske/nasjonale og det muslimske/kulturelle i *Ikkje ver redd sånne som meg*. Sumaya opplever på mange måter hendelsen som et traume. Hun tenker tilbake og reflekterer over dette:

Han var ikkje muslim. Alle, heile nasjonen, trudde han var det, men det viste seg at han ikkje var det. Han var «ein av oss», som Åsne Seierstad skreiv i dokumentarboka si to år seinare, ikkje «ein av dei andre». [...] Då eg såg at Anders Behring Breivik og eg var så ulike at eg ikkje kom til å bli syndebygg for handlingane hans, kjende eg på ein lette langt inn i beinmergen. Eg hadde vore så redd, men no var eg ikkje det lenger. (s. 25)

Sitatet peker på hvordan forfatter Åsne Seierstad i sin bok om 22. juli, allerede i tittelen «En av oss» ekskluderer etniske minoriteter fra den norske erfaringen av 22. juli. Tittelen impliserer at dersom gjerningsmannen hadde vært muslim slik mange fryktet, ville det ikke vært «en av oss»; dermed er ikke muslimer en del av det norske majoritetssamfunnet. Dette er i alle fall slik Sumaya opplevde det norske ytringsrommet og felleskapet etter 22. juli. Det oppstår et skille mellom de som kan eie og ytre seg om 22. juli som om de var en del av det, og de som bare kan snakke om det som en utenforstående. Sumaya hevder hun som muslim blir plassert i sistnevnte kategori. Traumatet fester seg hos Sumaya og hun opplever at det danner et sterkt skille mellom nasjonen som et «oss» og den muslimske kulturen som et «andre» (s. 25 – 26). En kan se et lignende skille i *Korsveien*. I Sissels erindringer ser vi at hun har opplevd antisemittiske holdninger fra det norske felleskapet i sin oppvekst, men i bokas nåtid opplever Sissel en form allianse med det norske felleskapet, som representeres gjennom jøssingene i boka. Denne alliansen har en felles fiende i tyskerne og de tyskvennlige nordmennene. Som jeg har nevnt tidligere kan en tolke at Sumaya som voksen også finner en støtte i det norske fellesskapet, og dermed også en felles fiende i mennesker som ytrer seg rasistisk. Alliansene og følelsen av å være en del av et fellesskap endrer seg altså gjennom nasjonens historie og krisetider.

I *Korsveien* finner vi også traumatiske opplevelser, blant annet finner vi en lignende situasjon som den Sumaya beskriver ovenfor. Sissel og Ullman snakker som sagt om de to guttene som har forsøkt å flykte over grensen til Sverige, men blir arrestert. En politimann ender opp med å bli skutt. Når Sissel finner ut at skytteren ikke var en av jødene, reagerer hun med å være lettet: «Enda et lyspunkt at det ikke var en jøde som skjøt, for da hadde de vel hengt oss alle sammen» (s. 6). Den lettede følelsen Sissel kjenner på kan sammenlignes med lettelsen Sumaya føler på når hun ser at Breivik umulig kan ligne på henne, og derfor kan ikke hun være syndebukk for terrorangrepet. Det faktum at Sumaya bruker begrepet «syndebukk» gir også sterke konnotasjoner til de antisemittiske holdningene mot «jøden» som syndebukk for moderne utviklingsprosesser slik jeg tidligere har nevnt (Simonsen, 2020, s. 28).

De traumatiske opplevelsene til Sissel og Sumaya kan likevel tolkes å ha hatt motsatt effekt. Der Sissel opplever at traumatet gjør henne til en relativt likeverdig alliert med det norske fellesskapet under okkupasjonen, opplever Sumaya at terrorangrepet tydeliggjør hennes ekskludering fra det norske felleskapet. Traumatet til Sumaya har altså ikke den samme forenende effekten som Sissels. Her kan en også sette søkelys på bokenes avslutninger. I Sumayas tilfelle

konkluderer hun med at hun hører til i Norge, og det er hennes hjem på tross av ekskludering og rasisme. I Sissels tilfelle blir hun nødt til å flykte landet, og felleskapet hun er en del av, selv om hun føler seg inkludert.

3.8.3: «Gjest», «vert» og «vertskap» i lys av 22. juli

Som nevnt opplever Sumaya at terrorangrepet 22. juli leder henne til en identitetskrise, og hun trekker frem Gullestads teori om «gjest» og «vertskap» i boka:

Som somalisk innvandrer er eg «gjest», mens etniske nordmenn og Noreg er «verten» og «vertslandet». Eg har ikkje det same ytringsrom som «verten», eg må vere audmjuk og takknemleg som ein plikttoppfyllande gjest, ikkje kritisk. Eg må bukke djupt, for «verten» har trass alt tatt meg inn og gitt meg ein heim, utdanning og framtid. Det som gir meg status som «gjest», er bakgrunnen og hudfargen, trur eg. (s. 64)

En tolkning av Sumayas traumatiske opplevelse av 22. juli kan være at hendelsene tydeliggjorde hvordan hun ble sett på som en «gjest» og ikke en del av «vertskapet». Sumaya peker på hvordan mange muslimske medlemmer av det norske samfunnet opplevde hets, vold og rasistiske kommentarer i timene etter terrorangrepene i Oslo og på Utøya. Disse kjensgjerningene ble fort glemt i terrorens kaos, og islamofobien som herjet i samfunnet fikk ingen konsekvenser (s. 29). Hun understreker: «Eg var sint, fordi ingen ville snakke om muslimhatet utan å tone ned eller gjere problemet mindre enn det var. Og som muslim torde eg ikkje å snakke om skuggen av 22. juli: muslimhatet. *Det er ikkje alt ein treng å snakke om*, sa nasjonen. Den 13 år gamle eg sa seg einig» (s. 29). Her viser Sumaya hvordan det er en konflikt mellom hennes unge handlende jeg-person, og hennes eldre tilbakeskuende jeg-person. Sumaya som den yngre handlende jeg-personen er «gjest», og kan ikke stå opp mot «vertene» fordi de har gitt henne et trygt land å bo i. Hennes ytringsrom er snevrere enn ytringsrommet til vertskapet. Dette understrekes også når hun reflekterer over et sentralt aspekt ved 22. juli: «Eg var 13 år og lurte på kva som var så gale med sånne som meg, at ein mann var villig til å straffe 77 uskyldige menneske for det» (s. 29 – 30). Sitatet illustrerer problematikken Fanon tematiserer. Sumaya blir ikke en subjektiv person med et eget kroppsskjema, men snarere et raseskjema og offer for det hvite blikket, samt en representant for alle stereotypier og negative fordommer (Fanon, 2017, s. 176). Sumaya illustrerer her hvordan hennes religiøse og etniske tilhørighet truer terroristens verdensbilde, og står som et av motivene for hans handlinger. Likevel er hun fremdeles «gjest» i «vertslandet» Norge, med en forventning om å oppføre seg takknemlig og ydmyk. Hun understreker også at 22. juli etablerte en tydelig

skamfølelse i henne på bakgrunn av den religiøse og etniske tilhørigheten. Hendelsen illustrerte hvordan «hun var et problem» (s. 28).

3.9: Balansegang mellom den somaliske og norske kulturen

I de to foregående kapitlene har jeg vist hvordan Sumaya opplever rasisme på bakgrunn av hudfarge, etnisitet, religion og kjønn. I dette kapitlet skal jeg undersøke hvordan Sumaya håndterer balansegangen mellom den somaliske og den norske kulturen. Jeg vil benytte meg av begrepet «in-betweenness», som jeg tidligere introduserte, for å undersøke hvordan Sumaya opplever det å stå mellom to kulturer. Jeg vil også se på Sumayas hybriditet, og hvorvidt hennes identitet er i konflikt, samt hvordan andre opplever Sumaya som inkludert, mens hun selv opplever seg som «in-between». Til slutt vil jeg undersøke hvorvidt Sumaya kan tolkes, i tråd med Lockes teori, som en medborger uten skam.

3.9.1: «In-betweenness» og hybriditet

Gjennom Sumayas oppvekst må hun balansere mellom den somaliske og norske kulturen. Som nevnt kom Sumaya til Norge på familiegjenforening. Faren hennes måtte flykte fra Somalia fordi han var i livsfare (s. 13). Foreldrene til Sumaya ofret mye for at hun skulle få en trygg oppvekst: «Somme gonger prøver eg å sjå for meg alt pappa har vore igjennom for vår skuld. For mi skuld. Alt han måtte gjennom for at eg skulle få leike i ein norsk hage i fred» (s. 13). I likhet med Sissel er hun klar over at foreldrene har gitt et stort offer, for at hun skal ha det bedre. Som Sumaya påpeker: «Dei av oss som kom til Noreg eller Danmark i ung alder, er heldige, for vi har fått sjansen til å vere våre egne» (s. 15). Her gir Sumaya en implisitt kritikk av det somaliske samfunnet. Hun referer til et intervju av dansk-afghanske Khaterah Parwani. Parwani tematiserer hvordan voksne kvinner som emigrerer til eksempelvis Danmark, aldri opplever å være «sine egne» fordi de går fra å være datteren til en mann til å bli kona til en mann (s. 14). Dette kan igjen ses i lys av hva Nora sier til Torvald i *Et dukkehjem*: «så gik jeg fra pappas hænder over i dine» (Ibsen, 2018, s. 154). Referansen påpeker hvordan kvinnens stilling fremdeles er fastlåst mannens. Hos Sumaya handler dette om manglende kvinnefrigjøring, spesielt i den somaliske kulturen. Hos Sissel blir referansen brukt for å understreke mangelen på kvinnefrigjøring i det norske samfunnet som helhet.

I likhet med Sissel opplever Sumaya som sagt å stå mellom to kulturer. Hun setter ord på følelsen av «in-betweenness»:

Det vanskelegaste med identitetskrise som ramma meg i trettenårsalderen, var at det kjendest som eg var i ein dragkamp mellom somaliarar og etniske nordmenn. Begge partar ville at eg skulle stå på deira side. [...] I tillegg var det ei heilt anna gruppe som ikkje ønskte å eige meg, men som berre kritiserte den eg allereie var blitt. I denne gruppa var det somaliarar som meinte eg var altfor fornorska, og nordmenn som meinte at eg aldri kom til å bli heilt norsk. (s. 74)

Her illustrerer Sumaya hvordan hun aldri kan være fullstendig del av en kultur. Det er alltid et ønske om at hun skal være mer norsk eller mer somalisk, i tillegg til at hun må stå overfor kritikk fra samfunnsmedlemmer som påpeker at hun alltid vil være «in-between» (Brocket, 2020, s. 143).

I det daglige livet forsøker Sumaya å navigere rundt alle fordommene hun kan møte på. Når hun snakker somalisk offentlig, er hun klar over at andre mennesker kan finne det skremmende derfor passer hun på å bytte over til norsk dersom det er noen andre i nærheten: «somme gonger, i min iver etter å inkludere deg, ein framand, seier eg flaua ting utan og tenkje meg om. *Serr? Hadde du mensen så lenge?* Spør eg. Venninna mi blir flau, mens du, ein nysgjerrig forbipasserande, smiler» (s. 67). Denne handlingen kan tolkes som en assimileringstrategi (Locke, 2018, s. 27 – 28). Sumaya hevder hun ikke vil skremme andre ved å snakke «det buldrete somaliske språket», og hun vil heller ikke at noen skal tro hun er lite integrert (s. 66). Her viser Sumaya at hun har en dobbelt bevissthet; hun ser på seg selv gjennom majoritetssamfunnets blikk, så vel som sitt eget, og hun tilpasser seg majoriteten, når en forbipasserende nærmer seg (Du Bois, 2007, s. 2). En tolkning er at Sumaya er skamfull over å ta plass som somalisk kvinne i det offentlige rommet, derfor velger hun å bevise hvor integrert hun er ved å veksle over til norsk, og i tillegg snakke om et tema som kan virke frigjort på tilhørerne, eksempelvis mensen. Gjennom denne handlingen tilfredsstiller hun den forbipasserende ved å vise at hun tilhører den norske majoritetskulturen, men hun ergrer sine samtalepartnere ved så åpenlyst å blottstille deres samtale som egentlig skulle være privat. Ved å unngå skam fra majoritetssamfunnet, overfører hun på et vis skam på sine samtalepartnere. De blir både flaua og irriterte når hun blottlegger dem på denne måten.

I *Ikkje ver redd sånne som meg* kan en se hvordan Sumaya har en hybriditet i sin identitet. Hybriditet omhandler som sagt hvordan identiteten til eksempelvis Sumaya blir til i en prosess mellom den somaliske diaspora i det norske samfunnet og den norske kulturen. En slik prosess gjør at de to kulturelle identitetene møtes, og en tredje skapes i krysningpunktet. Denne tredje

identiteten kan føre til en følelse av «in-betweenness» mellom diaspora og vertsland (Alexander, 2010, s. 8; Brocket, 2020, s. 143). I boka får moren til Sumaya en telefon fra en slektning i Somalia. Slektingens kone fødte et barn, men de hadde ikke råd til medisiner, så barnet døde. Moren til Sumaya fortviler over at slektingen ikke ringte tidligere for å be om penger (s. 19). Sumaya reflekterer over hendelsen:

Etterpå er eg sint på meg sjølv. Sint fordi eg iblant har spøkt med kor «pengegriske» slektingane våre i Somalia er. Eg har skuldkjensle for å ha redusert det vanskelege livet deira til havesjuke. Eg er òg sint på ord som «lykkejeger». Blinde ord som tolkar røydommen som noko anna enn han er. Eg er sint på eit samfunn som fekk meg til å ta til meg så lite medmenneskelege haldningar. (s. 19)

I sitatet peker Sumaya på at det er konflikt mellom den somaliske diaspora og vertslandet Norge (Alexander, 2010, s. 8). En kan tolke skyldfølelsen til Sumaya som en form for skam over å ha påtatt seg den ignorante holdningen hun knytter til det norske felleskapet. Som en del av den somaliske diaspora skammer hun seg for ikke å ha visst bedre. Sitatet peker også på hennes evne hybriditet ved at hun i det ene øyeblikket spøker om sine «pengegriske slektinger», og i det andre øyeblikket sørge over deres ulidelige situasjon. En kan også merke seg likheten i stereotypiseringen av «den pengegriske somalieren» og «pengejøden» (jf. Brovold). Grådighet er altså en stereotypi Sissel og Sumaya begge blir tillagt av enkelte samfunnsmedlemmer, og som Sumaya i tillegg spøker med.

Sumayas ønske om tilhørighet oppfattes annerledes for henne selv enn for vennene hennes. Som åttendeklassing får Sumaya to nye gutter i klassen. De nye guttene kommer opprinnelig fra Somalia og får ingen varm velkomst av klassen. Læreren tar opp problemet: «"Kvifor kom dere ikkje overeins med dei to guttane? Kvifor aksepterte de ikkje dei, når de har akseptert Sumaya?" Ein av klassekameratane mine reiste seg opp og sa klart og tydeleg: "Fordi Sumaya er ein av oss"» (s. 44). Uttalelsen viser at Sumaya tilsynelatende er inkludert, likevel er hennes oppfattelse en helt annen: «Eg var blitt "ein av oss". Men samtidig ikkje heilt. Aldri heilt» (s. 45). Sumayas identitet er som sagt «in-between», og hun føler aldri helt tilhørighet med verken den norske eller den somaliske kulturen (Brocket, 2020, s. 143). Samtidig er hennes identitet hybrid, slik at hun ofte kan skli relativt sømløst inn og ut av rollen som den somaliske eller den norske jenta. Likevel strever Sumaya med følelsen av å måtte velge mellom å være somalisk eller norsk.

Hybriditet og «in-betweenness» er fenomener en kan lese ut fra både Sumaya og Sissel (2.5.1.3). De er begge nødt til å navigere mellom en diaspora og det norske fellesskapet. Og som jeg har vist, kan dette by på konflikter og problemer når diasporaen står i konflikt med det norske (Alexander, 2010, s. 8). En sentral forskjell mellom de to opplevelsene er likevel at Sissel er født i Norge, mens Sumaya har tilbragt de første syv årene av sitt liv i Somalia. Sumaya minnes overgangen fra Somalia til Norge: «Då eg kom til Noreg som sjuåring, forstod eg ikkje kor permanent reisa hit var. Eg visste berre to ting: Eg hadde komme til eit underleg land der ein åt brød med noko gult, fast oppå, og der ein drakk mjølk utan smak. Den dag i dag hugsar eg kor forvirra eg var første gong eg såg snø» (s. 11). Sumaya kan huske deler av livet sitt i Somalia, mens for Sissel er Norge det eneste landet hun har bodd i. Historisk har den jødiske befolkningen en særskilt posisjon som immigranter ettersom de ofte ble forfulgt og utsatt for pogromer. Dette førte til at jødene måtte flytte på seg, og de dannet et fellesskap rundt sin identitet som jøder, fremfor nasjonaliteten i det landet de bodde i (Groth, 2022). Sissel blir aldri kalt for «russer» eller bedt om å reise tilbake der hun kom fra. Sumaya derimot blir bedt om å reise tilbake til Somalia, og hennes identitet er ikke kun knyttet til islam, men også til hennes hjemland. Dette illustrerer hun i bokas andre setning: «Eg er 20 år gammel norsk-somalier, muslim, kvinne, bodøværing» (s. 7). Sissel nevner som sagt at faren hennes opprinnelig var fra Russland, og hadde møtt moren hennes i Sverige, men lesningen av *Korsveien* viser ikke til at Sissel har noen nasjonal tilhørighet til noe annet land enn Norge (Dickman, 1946, s. 21). Det er altså en forskjell i Sissel og Sumayas tilhørighet til andre nasjoner enn Norge, hvilket vises i verkene ved at Sumaya opplever diskriminering på bakgrunn av hennes røtter til Somalia, i tillegg til diskriminering på grunn av hudfarge, religion, kjønn og alder.

3.9.2: Sumaya som en medborger uten skam

I *Ikkje ver redd sånne som meg* kan den eldre tilbakeskuende Sumaya tolkes som en medborger uten skam. Oxfeldt tematiserer medborgerskap og demokrati i sin artikkel «Litterær aktivisme: Til gagn for demokrati og medborgerskap». Hun fremlegger *Store norske leksikon*s definisjon på medborgerskap: «I følge *Store norske leksikon* betegner medborgerskap en tilstand, hvor en person blir regnet og med rette kan regne seg selv som et fullverdig medlem av samfunnet» (*Store norske leksikon* i Oxfeldt, 2022, s. 38). I analysen har jeg vist hvordan Sumaya blir utsatt for minoriseringsprosesser, og opplever at hun blir sett på som en «gjest» i «vertslandet» Norge,

hvor de etniske nordmennene er hennes «verter». Som sagt er hennes yringsrom snevrere enn den etniske nordmannen sitt. Sumaya er altså ikke likestilt den etniske nordmannen, og lever derfor ikke i en tilstand av medborgerskap.

Medborgerskap uten skam er et fenomen som oppstår i kjølvannet av skam. Når en medborger peker på den skammen de har vært utsatt for, med mål om å gjøre det til en politisk sak og utfordre til endring (Locke, 2018, s. 39). På denne måten er skammen viktig fordi den kan sette søkelys på urettferdighet og fremme demokratiske prosesser. Skammen er ambivalent i den forstand at den kan få det menneske som skjemmes ut til å gjemme seg vekk, men også til å stå opp for seg selv og peke på urettferdighet og relevante samfunnsproblemer. Her kommer autentisitetstiealet inn. I likhet med skam er også dette ambivalent fordi autentisitet både kan være befriende og innskrenkende (Locke, 2018, s. 39). Jeg har tidligere redegjort for autentisitetstiealogen. Idealet om autentisitet er foruroligende for skammen fordi det blir sett på som at det viker bort fra felleskapets beste, og dermed er en trussel for demokratiet (Locke, 2018, s. 17 – 18). Spørsmålet en kan stille seg er da: Hvilket felleskap? Slik jeg har nevnt er det en forskjell på diaspora og vertsland. Diasporaen kan fungere som et felleskap og vertslandet som et annet, og i disse felleskapene vil skammens strukturer variere slik at ulike normer og regler vil regulere sosial atferd. For Sumaya som er «in-between» betyr dette at de sosiale normene og reglene som gjelder i diasporaen kan føre til at hun blir skjemt ut i det norske felleskapet, og omvendt. På denne måten er Sumaya offer for en slags dobbel skam, fordi hun må forholde seg til flere felleskap i konflikt med hverandre (Alexander, 2010, s. 8; Brocket, 2020, s. 143). For eksempel når Sumaya starter med hijab. I diasporaen er hijab et akseptert og høyt aktet plagg, mens i klasserommet opplever hun å bli skjemt ut fordi hijaben i det norske felleskapet bryter med skammens strukturer og blir en trussel (Locke, 2018, s. 15).

En kan tolke den eldre tilbakeskuende Sumaya som en medborger uten skam i *Ikkje ver redd sånne som meg*. I boka setter Sumaya søkelys på en rekke hendelser som viser hvordan hun er blitt skjemt ut, marginalisert og utsatt for minoriseringsprosesser. (Oxfeldt, 2022, s. 38). Slik jeg har vist følger Sumaya et ideal om autentisitet ved at hun på mange måter ignorerer skammens regler, og ytrer seg på tross av at hun blir skjemt ut (Locke, 2016, s. 21). Sumaya viser i boka at hun ytrer seg med hensikt om å sette søkelys på den sosiale urettferdigheten, rasismen og hetsen hun er blitt utsatt for (s. 7). I bokas siste del sliter Sumaya som sagt psykisk grunn av all oppmerksomheten rundt hennes samfunnsengasjement. Likevel trosser hun som sagt skammen,

frykten og hetsen ved å tale på 8. mars (s. 91). De siste setningene i boka tyder på at hun kan tolkes som en medborger uten skam fordi hun krever sitt medborgerskap (Locke, 2016 s. 12):

Eg greier ikkje se for meg ein annan heim enn Noreg. Derfor gjer det vondt når somme folk ber meg «reise heim igjen». Å komme dit eg er i dag, stolt og sikker på min eigen identitet og kven eg vil vere, den reisa har vore lang. Derfor blir eg overlykkeleg kvar gong eg greier å svare: Eg *er* heime. (s. 92)

En annen tolkning kan være at Sumaya følger sitt autentisitetideal, og ved å dele sine opplevelser er hun tro mot seg selv (Locke, 2016, s. 21). På tross av dette, er det en tydelig politisk agenda ved boka i form av at den, som sagt, kan plasseres under sjangeren litterær aktivisme.

Tidligere i oppgaven tolket jeg *Korsveien* som et prosjekt i tråd med Dickmans autentisitetideal. Dickmans bok er ikke like politisk som Jirde Alis er. Gjennom sjangeren memoar og politisk aktivisme har, som nevnt, prosjektet til Jirde Ali en tilspisset og mer tydelig agenda. I analysen viser jeg hvordan Sissel handler i tråd med sitt autentisitetideal, men krever hun sitt medborgerskap, slik Sumaya gjør? Medborgerskap og nasjonalitet er ikke et tema i *Korsveien*, slik en kan tolke at det er i *Ikkje ver redd sånne som meg*. Sissel opplever som sagt å være «in-between», men hun reflekterer ikke omkring problematikken og følelsen av å bli sett på som et problem slik Sumaya gjør. Dette handler også om at hun ikke blir sett på som et problem i like stor grad som Sumaya, på grunn av sin evne til å passere som en av majoriteten. Her kan en mulig tolkning være at Sissel ikke krever sitt medborgerskap fordi hun får det gjennom passering (Fanon, 2017, s. 178). Likevel er Sissel nødt til å flykte fra Norge på bakgrunn av sin etnisitet og religion, og dermed har hun ikke medborgerskap i alle sammenhenger. Denne tolkningen kan også gjøre seg gjeldende for Sumaya, nemlig at hun har medborgerskap i noen omstendigheter, men ikke alle. For eksempel opplever Sumaya medborgerskap når hun holder 8. mars tale og blir feiret av tilskuerne. Og Sissel opplever medborgerskap av jøssing-miljøet hun oppholder seg i. Men kan denne følelsen av tilhørighet i enkelte sammenhenger, egentlig kalles medborgerskap? Ettersom medborgerskap handler om å være et likeverdig medlem av samfunnet, må en tolke at disse opplevelsene av tilhørighet ikke er fullstendig medborgerskap (Oxfeldt, 2022, s. 38).

Som sagt var den jødiske minoriteten preget av å være forfulgt, og mange opplevde å måtte forflytte seg på tvers av landegrenser, hvilket førte til et sterkt jødisk fellesskap som ikke bunnet i nasjonalitet (Groth, 2022). Selv om Sissel strever med noe av den samme

problematikken som Sumaya, krever hun ikke medborgerskap (Locke, 2016, s. 12). Her må en selvsagt understreke at det for Sissel og hennes familie i høyere grad handler om overlevelse. Selv om Sissel ikke opplever medborgerskap i Norge, så opplever hun i større grad enn Sumaya en norsk tilhørighet. Dette kan være noe av grunnen til at hun ikke problematiserer medborgerskapet på samme måte. En annen tolkning er som sagt også at *Korsveiens* sjanger ikke tillater den samme aktivismen som *Ikkje ver redd sånne som meg*. På bakgrunn av dette kan en ikke tolke Dickman eller Sissel som en medborger uten skam gjennom prosjektet. Likevel gir boka en tydelig kritikk av samfunnets mangel på humanistiske verdier og kvinnesyn. Derfor kan det tokes som er et prosjekt som baserer seg på Dickmans autentisitetssideologi. Det er altså belegg for å si at den eldre Sumaya krever sitt medborgerskap, mens Sissel handler etter sin autentisitetssideologi (jf. Locke).

3.10: Oppsummering

Ikkje ver redd sånne som meg kan som sagt plasseres innenfor memoarsjangeren, som har en sømløs overgang til politisk aktivisme i form av at den er skapt for å fremme et mål eller en sak (Danielewicz, s. 15). Memoaret søker som sagt å danne et narrativ til vanskelige opplevelser for å belyse problematiske sider ved samfunnet, slik vi tydelig ser i *Ikkje ver redd sånne som meg*, ved at Jirde Ali peker på den rasismen og urettferdigheten hun har blitt utsatt for på bakgrunn av sitt kjønn, etnisitet, religion, kultur, hudfarge og alder. I analysen har jeg påpekt hvordan både Sissel og Sumaya blir utsatt for et traume. Sissels traume er jødeforfølgelsen under andre verdenskrig, mens Sumayas traume er 22. juli og utenforskapet hun ble utsatt for i kjølvannet av terrorangrepet.

Vitnesbyrd er ofte rotfestet i en eller flere hendelser forfatteren ønsker å dele, slik vi ser hos Dickman og Jirde Ali. (Lothe, 2013, s. 17). I begge bøkene blir de traumatiske opplevelsene til de unge kvinnene en utløsende faktor til innsikt og utvikling. For Sissel fører traume til en selvstendighet som hun gjennom hele boka lengter etter, men ikke kan gripe før hun står uten familien sin. Sumayas utvikling gir henne også en form for selvstendighet fordi hennes traume gir henne innsikt i et samfunn som ekskluderer etniske minoriteter. Innsikten Sumaya får, bruker hun til å finne sin stemme i den offentlige debatten og å kjempe for rettferdighet, slik vi ser i bokas avslutning hvor hun holder tale på 8. mars. Den amerikanske litteraturviteren Thomas Couser peker på en sentral forskjell mellom vitnesbyrdlitteratur og memoar i sin bok *Memoir. An*

Introduction: «A key feature of testimonio is that, in contrast to modern Western memoir, which puts a premium on unique individual identity, testimonio has a collective, communal dimension» (Couser, 2012, s. 86). Vitnesbyrdlitteratur er altså en form et kollektivt vitnesbyrd, mens memoaret har en mer individuell karakter (Couser, 2012, s. 86). Denne skilnaden kan en se mellom *Korsveien* og *Ikkje ver redd sånne som meg*. *Korsveien* er mer representativ for en gruppes felles traume, enn det *Ikkje ver redd sånne som meg* er fordi *korsveien* som vitnesbyrdlitteratur tar for seg holocaust, hvilket er et velkjent og stort internasjonalt traume. *Ikkje ver redd sånne som meg* setter søkelys på Sumayas individuelle opplevelse av traumet 22. juli, mens i *Korsveien* får vi innblikk i jødernes opplevelse som gruppe, så vel som Sissels. Både *Korsveien* og *Ikkje ver redd sånne som meg* kan leses som vitnesbyrd, men *Ikkje ver redd sånne som meg* kan bedre kategoriseres som et memoar fordi den tematiserer Sumaya som individ i stor grad.

I analysen har jeg undersøkt hvordan Sumaya opplever å vokse opp som del av en etnisk minoritet i Norge. Jeg har satt fokus på elementer ved Sumayas identitet som åpner for diskriminering, som eksempelvis hennes hudfarge, religion, kjønn, alder og etnisitet. Underveis i analysen har jeg trukket relevante paralleller til analysen av *Korsveien* og Sissel. Analysen viser at det til tross for store forskjeller, som hudfarge, evne til å passere, og tiden de lever i, er noen relevante likheter mellom Sissel og Sumayas opplevelser av å være etniske minoriteter. De er begge unge kvinner som kjemper for å bli hørt og sett av et majoritetssamfunn som ikke ønsker å skape et yringsrom for dem. I neste del av oppgaven vil jeg gjøre en mer omfattende sammenligning av de to unge kvinnene.

4: Oppsummerende sammenligning

Så langt i oppgaven har jeg gjort en analyse av *Korsveien* og *Ikkje ver redd sånne som meg*. Jeg har, i forrige kapittel, trukket frem relevante sammenligninger underveis i analysen av sistnevnte bok. I dette kapitlet skal jeg fokusere på sammenligningen av Sissel og Sumaya, og jeg vil sette søkelys på tre aspekter. Først vil jeg se på hvordan Sissel og Sumaya kan sammenlignes som unge kvinner, deretter vil jeg undersøke relevante likheter og ulikheter i deres opplevelser av å være etniske minoriteter i Norge, før jeg til slutt skal gjøre rede for hvordan det humanistiske perspektivet ligger til grunn for virkelighetsforståelsen til begge kvinnene.

4.1: Sissel og Sumaya som kvinner

Analysene viser at både Sissel og Sumaya opplever diskriminering på bakgrunn av kjønn.

Gjennom bøkene kan en lese at kvinnene fremstår som sterke og selvstendige. Hos Sissel har jeg vist dette tydelig ved hennes sterke meninger omkring kvinnens stilling i samfunnet og ekteskapet (2.6). Som jeg har vist, er det likevel en konflikt i hennes moderne syn på kvinnen, ettersom hun avfinner seg med at hun ikke har frihet til å gifte seg med en mann utenfor den jødiske kulturen. Her ser vi en konflikt mellom den jødiske diasporaen og Sissels syn på idealkvinnen og kvinnefrigjøring. I *Ikkje ver redd sånne som meg* ser vi at Sumaya utvikler seg til å bli en sterk og selvstendig ung kvinne gjennom blant annet å snakke høyt om den urettferdigheten hun ser og føler på i samfunnet. I lesningen av Sumaya og Sissel som kvinner blir forskjellen i bøkens sjangerplassering tydelig. *Korsveien* er sentrert omkring Sissels holdninger til kvinner, menn, ekteskap, seksualitet og selvstendighet, så vel som at den er et holocaustvitnesbyrd. *Ikkje ver redd sånne som meg* har i motsetning til *Korsveien* et tydelig mål om å belyse urettferdighet i samfunnet gjennom Jirde Alis personlige erfaringer.

Memoarsjangeren kombinert med politisk aktivisme gjør at Jirde Alis bok er tilspisset denne konkrete hensikten. I boka hennes finner vi derfor ikke hendelser som relaterer seg til andre aspekter ved hennes liv, som for eksempel kjærlighet, seksualitet og ekteskap. Disse elementene ligger utenfor selve hensikten med boka. *Korsveiens* sjangerplassering tillater derimot et større fokus på slike tema fordi ungpikeromanens betingelser som sagt hviler på kvinnens refleksjoner omkring kjærlighet, ekteskap og sosialt liv (Christensen, 1989, s. 188). Bøkens ulike sjanger viser altså hvorfor Dickman i *Korsveien* kan være tilbøyelig til å reflektere mer omkring kvinnen, enn det Jirde Ali kan i *Ikkje ver redd sånne som meg*. Et annet aspekt er også at *Ikkje ver redd*

sånne som meg er skrevet i en annen tid enn *Korsveien*, og kvinnens stilling i samfunnet i 2018 er mer frigjort og kanskje et mindre problem for Sumaya enn det kan ha vært for Sissel i 1942. På tross av at Sumaya er opptatt av at den brune kvinnen kan ha andre saker å kjempe for enn majoritetskvinnen (Ali, 2018, s. 63). Vi ser altså en forskjell i sjanger og tidsaspekt som bidrar til at Sumaya og Sissels opplevelser fremstilles ulikt.

4.2: Sissel og Sumaya som etniske minoriteter

Sumaya og Sissel er begge etniske minoriteter i Norge, men det er noen forskjeller i måten de blir behandlet på. Som nevnt opplever Sissel aksept og støtte blant jøssingene under krigen, og hun har en sterk tilknytning til det norske fellesskapet gjennom en stor omgangskrets av ikke-jødiske venner, kjærester og bekjente (Dickman, 1946, s. 321). Vennene til Sissel blir en svært viktig del av hennes liv i ungdomstiden, og hun strever som sagt med å balansere den norske kulturelle tilhørigheten sin, men den jødiske diasporaen. Sumaya opplever også en endring i ungdomstiden. Hun isolerer seg fra vennene sine og fordyper seg i bøkens verden:

Eg blei ein lesehest og prioriterte det framfor alt anna. Las ungdomsbøker der det å være annleis ikkje var rekna som ein hindring, men ei moglegheit. Fantasiromanar om vampyrar som *House of Night* og russiske kjærleiksromanar som *St. Petersburgs juvel*. Eg ekskluderte meg sjølv, nekta å dra på jentekveldar. (Ali, 2018, s. 32)

Den litterære verden blir en flukt for Sumaya, og en kan tolke at hun lever mye av ungdomstiden sin i et litterært univers. Kjærlighet for bøker og lesing har Sumaya og Sissel til felles. Som nevnt tidligere fungerer Sissels bøker, og litterære interesse som et slags symbol på hennes status som en dannet ung kvinne (2.5.2). Hennes lidenskap for bøker ligger i selve kunnskapen, snarere enn i flukten fra virkeligheten: «Alt måtte hun vite, hun orket ikke tenkte på at det skulle foregå noe i en bok som hun ikke skulle ha rede på» (Dickman, 1946, s. 165). Hos Sissel kan altså litteraturen tolkes som et dannelsesprosjekt. Likevel kan en se at også Sissel, i likhet med Sumaya setter pris på den litterære flukten: «Hvert øyeblikk hun var ledig snek hun seg til å lese. Mange ganger lot hun som om hun var syk og skulket skolen. Det var morsommere å ligge hjemme og lese» (Dickman, 1946, s. 165). De to unge kvinnene har altså begge et behov for en virkelighetsflukt, men i *Korsveien* er det en viss motsigelse i fortellerens narrativ. Fortelleren sier at Sissel elsker å leve i bøkens verden, samtidig som vi gjennom fortellingen får innblikk i Sissels store omgangskrets, aktiviteter og eventyr. Fortelleren, eller den eldre tilbakeskuende Sumaya er mer

konsekvent i sin portrettering av den yngre og handlende jeg-personen. På tross av denne forskjellen kan litteraturens rolle i de to bøkene, tolkes som et symbol på kvinnenens søken etter fortellinger og historier som kan bidra til deres egen selvforståelse; eksempelvis ved at Sissel liker å lese bøker hvor helten kjemper seg oppover i samfunnets rekker, fra å ha ingenting, til å få alt (Dickman, 1946, s. 165). Sumaya på sin side foretrekker bøker der annerledeshet blir sett på som en ressurs, snarere enn et hinder (Ali, 2018, s. 32). Deres litterære preferanser kan fortelle oss at Sissel søker selvrealisering og suksess, mens Sumaya søker rettferdighet og aksept. Litteraturens plass i *Ikkje ver redd sånne som meg* kan relatere seg til Sumaya som etnisk minoritet fordi det blir en flukt fra følelsen av å være et problem i samfunnet. Hos Sissel derimot er koblingen mellom litteratur, og hennes rolle som etnisk minoritet vanskeligere å lese. Likevel kan en tolke at hennes litterære interesse kan kobles til hennes dannelse og ønske om selvrealisering. En kan også se en kobling mellom Sissels litterære interesse, og hennes kvinnelige kjønn, altså at hun utdanner seg selv på tross av at hun er en kvinne.

Som jeg har nevnt tidligere i analysen opplever Sumaya å bli utsatt for minoriseringsprosesser (Oxfeldt, 2022, s. 38). I det følgende avsnittet vil jeg vise hvordan Sissel blir utsatt for majoriseringsprosesser, til forskjell fra Sumaya. Oxfeldt legger vekt på begrepene majorisering og minorisering:

Er man innvandrer fra et nordisk land med et stereotyp nordisk utseende (altså hvid), så er chansen store for at man bliver majoriseret – man bliver en del av "oss." Men er man som Sumaya Jirde Ali innvandrer fra Somalia, utsættes man ofte for kraftige minoriseringsprosesser, og man oppdager at man ikke er "en af oss". (Oxfeldt, 2022, s. 38)

Sissel har som sagt et relativt stereotypisk nordisk utseende, og hun passerer ofte som en del av majoriteten, selv om hun og familien ikke er innvandrere fra et nordisk land. Sissels store omgangskrets av ikke-jødiske venner inkluderer henne i det majoritets-norske felleskapet. Hun er med på kristne symøter, påskeferier på høyfjellshotell, og fester med venner og kjærester. I denne sammenhengen kan en tolke at hun blir majorisert fordi hun blir innlemmet i et «vanlig» norsk ungdomsfelleskap (Dickman, 1946). Et slikt fellesskap ser vi ikke hos Sumaya. En tolkning er at hun selv trekker seg tilbake til bøkens verden, og dermed ekskluderer seg selv fra dette felleskapet som Sissel får ta del i. Men for Sumaya er det andre faktorer i samspillet mellom sine jevnaldrende, som gjør at hun føler seg ekskludert selv når hun er med dem. Sumaya utvikler som

sagt en dobbelt bevissthet, og er klar over «det hvite blikket» (Du Bois, 2007, s. 2; Fanon, 2017, s. 178). Dette kan en se i boka ved at hun for eksempel går rett under gatelysene når det er mørkt ute, slik at vennene hennes ser henne når de er sammen (s. 42). Eksempelet viser at Sumaya ikke føler hun kan være seg selv fullstendig i møte med de majoriserte norske vennene. Når hun starter på videregående, blir hun venninne med Zilan. Sumaya og Zilan har mye til felles, spesielt fordi de begge er «in-between» den norske kulturen og en islamsk diaspora (Brocket, 2020, s. 143; Alexander, 2010, s. 8). I møte med Zilan føler Sumaya endelig en tilhørighet: «Saman med henne kunne eg utrykkje kjenslene mine, også frustrasjonen eg følte på grunn av identitetskrise, for ho forstod og kjende seg igjen. Vi bygde opp sjølvtiliten og sjølvbilde hos kvarandre, var til trøyst for kvarandre» (s. 47). Sammen med Zilan opplever Sumaya at hennes tilværelse som «in-between» slett ikke er så ensom som hun hadde trodd, og hun får et vennskap hvor hun kan være autentisk, noe hun ikke har følt sammen med sine andre majoriserte norske eller somaliske venner tidligere. Sissel har ikke den doble bevisstheten som Sumaya kjenner på, og derfor er det også lettere for henne å kjenne seg inkludert i et majorisert norsk felleskap. Hun slipper å være «fanget» i et raseskjema, slik Sumaya kan føle på fordi når Sissel er med sine majoriserte norske venner, skiller hun seg ikke ut (Fanon, 2017, s. 176). Sumaya og Sissel har på denne måten ulike opplevelser av det å være etniske minoriteter i Norge.

4.3: Det humanistiske perspektivet

I analysen av *Korsveien* gjorde jeg rede for hvordan det humanistiske menneskesynet er et ideal for Sissel og Ivar (2.8). Gjennom lesningen av *Ikkje ver redd såne som meg* finner en også et humanistisk perspektiv. Når Sumaya får negative tilbakemeldinger for ytringer i offentligheten, blir det tydelig for henne at hun ikke har medborgerskap:

Dei negative tilbakemeldingene etter innlegget i Dagsavisen er eitt av mange eksempel på at eg ikkje blir sett på som eit medmenneske. Det er lettare å mislike meg då. Dersom ein innrømmer at eg òg ler, drøymer og græt på det same språket, at eg et ostesmørbrød, går på den same stien, handlar i den same matbutikken, helsar på dei same menneska, blir det fort vanskeleg å mislike meg. Då blir eg med eitt ein person ein må ta omsyn til. Ein som ikkje er så *framand*. (Ali, 2018, s. 66)

Som sagt er dehumanisering et viktig aspekt ved rasisme og antisemittisme, og sitatet ovenfor viser hvordan Sumaya forsøker å ta tilbake sin humanitet ved å kjempe mot den rasistiske tankegangen i samfunnet (Helland, 2019, s. 79). Sitatet peker også på det humanistiske

perspektivet i *Ikkje ver redd sånne som meg*. Sissel og Sumaya strever begge med å bli redusert til en stereotypi, og i bøkene ser vi hvordan de kjemper for sitt medborgerskap. I analysen av *Korsveien* viste jeg hvordan Sissel ble tolket som «et unntak som bekrefter regelen» om antisemittismenes stereotypiske holdninger til jødene (Helland, 2019, s. 137); den samme problematikken ser en i *Ikkje ver redd sånne som meg*:

Eg blei tagga i eit Facebook-innlegg av ein framand mann. Han ville at eg som muslim skulle ta avstand frå det ein annan muslim gjorde. Eg blei invitert til ein diskusjon der premissen var et eg var «vondt til det motsatte er bevist». Ein slags test. Terroristen er blitt ein målestokk eg blir målt ut frå. (Ali, 2018, s. 68)

Sumayas opplevelse handler om at hun til stadighet må bevise at hun er et medmenneske og ikke en terrorist. Hennes situasjon er annerledes enn Sissels fordi hendelsen jeg referer til i analysen av *Korsveien* sier at Sissel er bedre enn «de andre jødene» (Dickman, 1946, s. 300). Altså har Sissel allerede bevist at hun er «unntaket som bekrefter regelen» om antisemittiske stereotyper (Helland, 2019, s. 137). Når Sissel stilles i et motsetningsforhold til «de andre jødene», kan en se at hun blir majorisert, og hun blir på et vis innlemmet i fellesskapet «oss». Sumaya blir derimot minorisert som «den andre» og i ytterste konsekvens som «terroristen», og det er hennes ansvar, utfordring og oppgave å bevise overfor majoriteten at hun ikke er det. Også her kan en tolke at Sissels evne til å passere gir henne muligheten til å vise seg som medborger, før hun blir stereotypisert som jødisk. Sumayas hudfarge hindrer henne i å passere, og dermed får hun ikke den samme muligheten som Sissel til å vise sin menneskelighet frigjort fra fordommer og stereotypiseringer (Fanon, 2017, s. 178). Sissel og Sumaya har altså ulike forutsetninger for å bli utsatt for dehumaniseringsprosesser, men likevel er det humanistiske perspektivet og muligheten for medborgerskap, et perspektiv begge bøkene legger vekt på og fremmer.

5: Avslutning: Oppsummering og konklusjon

Hensikten med denne oppgaven var å svare på hvorvidt det er noen fellestrekk i opplevelsen av å være norsk minoritetskvinne slik det fremstilles i bøkene *Korsveien* (1946) og *Ikkje ver redd sånne som meg* (2018), på tross av ulikhetene. For å svare på dette vil jeg oppsummere analysen og deretter peke på de sentrale funnene, samt gi en konklusjon.

Oppgaven er delt inn i tre analysedeler. Den første er en analyse av *Korsveien*, denne analysen er delt inn i fire analysekapitler med et oppsummerende sluttkapittel. Her tar jeg for meg Sissels opplevelse av å være norsk jøde, og hvordan hennes oppvekst og liv er preget av balansegangen mellom den jødiske diasporaen og det norske felleskapet (jf. Alexander). Det neste analysekapittelet peiler seg inn på *Korsveiens* fokus på kvinnerollen, kvinnefrigjøring og ekteskap. Sissels holdninger og synspunkter på kvinnerollen blir analysert i et motsetningsforhold til det norske felleskapets, og den jødiske diasporaens holdninger og synspunkter. Det tredje analysekapittelet tar for seg Sissel og stereotypier om den jødiske kvinnen. Her diskuterer jeg også bokas hybride sjanger som vitnesbyrd og ungpikeroman (jf. Brovold; jf. Christensen). I analysens fjerde kapittel har jeg en kort diskusjon omkring det humanistiske perspektivet som ligger til grunn for *Korsveien*. Analysen avsluttes med et oppsummerende kapittel som tematiserer bokas sjanger, resepsjon og kritikk.

Oppgavens andre analysedel tar for seg *Ikkje ver redd sånne som meg*, hvor jeg underveis i analysen sammenligner og trekker paralleller til *Korsveien*. Også denne analysedelen består av fire analysekapitler med et oppsummerende kapittel til slutt. Det første analysekapitelet tar for seg Sumayas følelse av å være et samfunnsproblem, og her sammenligner jeg dette med Sissels frykt for å være til bry. Det neste analysekapittelet setter søkelys på Sumaya som brun kvinne i Norge, og hvordan hun opplever å bli utsatt for rasisme og minorisering (jf. Oxfeldt 2022). Underveis trekker jeg linjer til Sissel og *Korsveien*. Analysens tredje kapittel handler om hvordan Sumaya opplever diskriminering på bakgrunn å være muslim, og hvordan dette ble spesielt tydelig etter terroren 22. juli 2011.

Det fjerde analysekapittelet handler om hvordan Sumaya balanserer det norske felleskapet og den somaliske diasporaen, samt hvorvidt vi kan tolke Sumaya og Sissel som medborgere uten skam (jf. Locke). Her sammenligner jeg også Sissel og Sumayas følelse av «in-betweenness» mellom norsk felleskap og diaspora (jf. Brocket; jf. Alexander). Jeg avslutter analysen med et

opsummerende kapittel hvor jeg utdyper *Ikkje ver redd sånne som meg* sin sjangerplassering, samt sammenligner hvorvidt de to bøkene kan leses som vitnesbyrd (jf. Couser).

Den tredje og siste analysedelen består av en oppsummerende sammenligning mellom de to bøkene. Her fokuserer jeg på Sissel og Sumaya som kvinner og etniske minoriteter. Jeg setter også søkelys på det humanistiske perspektivet i de to bøkene.

Gjennom analysedelen og sammenligningen av *Korsveien* og *Ikkje ver redd sånne som meg* har jeg kommet frem til noen forventede og noen overraskende funn. Den kanskje mest gjennomgående og avgjørende forskjellen på de to opplevelsene til Sumaya og Sissel knytter seg til passering. Der deres opplevelser skiller seg fra hverandre, har jeg kunnet benytte meg av Fanons teori omkring passering for å vise hvordan Sumaya vedvarende er offer for stereotyper knyttet til hudfarge, mens Sissel kan passere som etnisk norsk (Fanon, 2017, s. 178). Følelsen av å være et problem, og frykten for å være til bry er også et viktig funn for denne oppgaven fordi det viser hvordan Sissel og Sumaya begge har en følelse av å bli sett på som problematiske. I Sissels forsøk på ikke å være til bry, kan en tolke at det ligger en underliggende følelse av frykt for å være et problem. Begge kvinnene har opplevd diskriminering i barndom og ungdom, hvilket har gjort dem klar over at deres etnisitet, og/eller religion gjør dem til et problem i det norske felleskapets øyne. Også her er passering en relevant forskjell fordi Sissel ikke blir pre-determinert som et problem fra første stund; hun kan passere som etnisk norsk. Samspillet mellom det norske felleskapet og diasporaen er viktig for de to kvinnenes identitet. Analysen min viser at både Sumaya og Sissel føler seg «in-between» det norske felleskapet og diasporaen, likevel viser jeg at Sissel har en tendens til å bli majorisert, mens Sumaya har en tendens til å bli minorisert; også dette kan knyttes til Sissels mulighet for å passere. Som et hovedtrekk vil jeg også trekke frem feminisme. Som nevnt er dette i større grad tematisert hos Sissel, men det er likevel noe de to kvinnene har til felles fordi de fremstår som sterke kvinner som tar til orde mot diskriminering. Sumaya står opp mot Sylvi Listhaugs nedsettende uttalelser om minoritetskvinner, og Sissel står opp mot Finns stereotypiske og begrensede kjønnsrollesyn.

Ut fra analysen og sammenligningens funn, mener jeg det er belegg for å hevde at en kan finne fellestrekk i hvordan Sissel og Sumaya opplever å være minoritetskvinner i Norge. Men hudfarge spiller en betydelig rolle i forskjellene mellom de to opplevelsene. Mitt ønske om å bruke *Korsveien* som en måte å diskutere rasisme på i klasserommet, må jeg revurdere fordi den ikke gir innsikt i rasisme på bakgrunn av hudfarge. Hypotesen min var som nevnt at en som lærer

kan bruke en bok som *Korsveien*, til å diskutere ulike former for diskriminering slik at ingen elever vil føle på et krav om representasjon knyttet til hudfarge. Å bruke *Korsveien* alene kan gi et lite nyansert bilde av diskriminering og rasisme, men dersom en ser på både *Korsveien* og *Ikkje ver redd sånne som meg*, kan en skape bevissthet omkring begrepet passering. De to bøkene viser et nyansert bilde av forskjellene mellom antisemittisme, islamofobi og rasisme på bakgrunn av hudfarge. Som nevnt er demokrati og medborgerskap lærerplanfestet som en essensiell del av elevers verdigrunnlag (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 14). Gjennom bevisstgjøring omkring ulike former for rasisme, diskriminering, og begrepet passering, kan elevene få kjennskap til de samfunnsproblemene vi står overfor i Norge i dag. Et arbeid med slik litteratur kan være fornuftig i diskusjoner omkring medborgerskap, og gi majoriserte norske elever et innblikk i problematikken rundt «in-betweenness» og hybriditet. Det kan også gi minoritets elever en økt følelse av inkludering i fellesskapet, og ikke minst tilgang på en litteratur de kanskje kan kjenne seg igjen i. Her er det spesielt viktig å ikke gå i fella av å skille mellom de majoriserte norske elevene som «oss», og minoritets elevene som «de andre». Som nevnt kan slike samtaler være både vanskelige og ubehagelig, derfor tror jeg at ved å snakke om problematikken gjennom litterære karakterer kan en bidra til å minske stigmatiseringen og problematikken ved å diskutere tema som kjønn, etnisitet, hudfarge, religion og seksualitet i klasserommet (Røthing 2019, s. 44).

6: Litteratur

- Aktivist. (2020, 17. november). I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/aktivist>
- Alexander, C. (2010). Diaspora and Hybridity. I H. Collins, & J. Solomos, (Red.) *The SAGE handbook of race and ethnic studies*. SAGE.
- Ali, S. J. (2018). *Ikkje ver redd s anne som meg*. Samlaget.
- Ali, S.J.[@sumaya_jirde]. (2020, 3. Juni). *Hvis det   være vitne er ubehagelig og derfor lar du v ere med   si noe: Forestill deg hvordan det er   v ere andres søppelbøtte. Hvordan du til enhver tid ikke kan unnslippe andres konstante problematisering av din eksistens*. [Tweet]. Twitter. https://twitter.com/sumaya_jirde/status/1268280279048781824
- Amalie Skram selskapet. (2021, 3. desember). *Amalie Skram – Prisen*. Amalieskramselskapet. <http://amalieskramselskapet.no/amalie-skram-prisen/>
- Amalie Skram selskapet. (2021, 3. desember). Om *Amalie Skram*. Amalieskramselskapet. <http://amalieskramselskapet.no/amalie-skram/>
- Banania. (2021, 2. desember). *Banania: The history of a French heritage brand*. Banania. <https://www.banania.fr/history/?lang=en>
- Banik, V.K. (2021, 18. august). Holocaust i Norge. I *Store norske leksikon*. https://snl.no/Holocaust_i_Norge
- Bauman, Z. (1998). Allo-Semitism: Premodern, Modern, Postmodern. I L. Marcus. & B. Cheyette. (Red.) *Modernity, Culture, and 'the Jew'*. (s. 143 – 156). Stanford University Press.
- Brocket. (2020). From "in-betweenness" to "positioned belongings": Second-generation Palestinian-Americans Negotiate the Tensions of Assimilation and Transnationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 43(16), 135–154.
- Brovold, M. (2020). *Jødiske motiver i norsk litteratur cirka 1800 – 1970*. Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo.
- Cappelen Damm. (2021, 3. desember). * se Røthing*. <https://www.cappelendamm.no/forfattere/%C3%85se%20R%C3%B8thing-scid:1759>
- Christensen, B. (1989). I kjærlighetens solglitrende paradisi. Ungpikebøker. I I. Engelstad, J. Hareide, I. Iversen & J.  verland. (Red.) *Norsk Kvinnelitteraturhistorie: B.2.:1900 – 1945: Vol. B.2.* (s. 168 –174). Pax.
- Couser, G.T. (2012). *Memoir. An Introduction*. Oxford University Press.

- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, (1), 140 – 167.
- Danielewicz. (2018). *Contemporary American Memoirs in Action: How to Do Things with Memoir*. Springer International Publishing.
- Dickman, E. (1946). *Korsveien*. Aschehoug.
- Dingstad, S. (2021). Ryktet om jødene: antisemittismen i norsk litteratur. I E. Rees., H. Karlsen., M. Brovold., & S. Dingstad. (Red.) *Minoritetsdiskurser i norsk litteratur*. (s. 133 – 156). Universitetsforlaget.
- Du Bois, W.E.B. (2007). *The souls of Black folk*. Oxford University Press.
- Ekle, L. (2018, 15. juni). Skriver insisterende om å være annerledes. *NRK*. <https://www.nrk.no/kultur/ikkje-ver-redd-slike-som-meg-1.14084578>
- Fanon. (2008). *Black skin, white masks*. Pluto.
- Fanon, F. (2017). Den svartes levde erfaring. *Agora*, 34(1), 174–197.
- Fett. (2021, 3. desember). *Sumaya Jirde Ali blir ny redaktør i Fett*. Fett. <https://fett.no/sumaya-jirde-ali-blir-ny-redaktør-i-fett/>
- Forfatterforeningen. (2019, 5. april). *Ytringfrihetsprisen 2018 til Sumaya Jirde Ali*. Forfatterforeningen. <https://forfatterforeningen.no/artikkel/ytringsfrihetsprisen-2018-til-sumaya-jirde-ali/>
- Frankel, J., & Mirsky, N. (1975). *Changing Stereotype of Jewish Women in the Popular Culture*. ERIC.
- Grimnes, O.K. (2009). Hvor står okkupasjonshistorien nå? *Nytt Norsk Tidsskrift*, 26(3 – 04), 480–488.
- Groth, B. (2020, 5. desember). Davidstjerne. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/davidstjerne>
- Groth, B. (2022, 13. mars). Jøder. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/j%C3%B8der>
- Gundel, J. (2002). The Migration-Development Nexus: Somalia Case Study. *International Migration*, 40(5), 255–281.
- Haugtrø, B. (2018, 13. juni). Ikkje ver redd sånne som meg. *Framtida*. <https://framtida.no/2018/06/12/ikkje-ver-redd-for-sanne-som-oss>
- Helland, F. (2019). *Rasismens retorikk: studier i norsk offentlighet*. Pax forlag A/S.

- hooks, b. (2000). *Feminist Theory: From Margin to Center* (2.utg). Pluto Press.
- Ibsen, H. (2018). *Et dukkehjem*. Transit.
- Ikdahl, I. (2021, 1.desember). Diskriminering. I *Store norske leksikon*.
<https://snl.no/diskriminering>
- Iversen, I. (2002). «Innledning». I Iversen, & Marstein, K. (Red.) *Feministisk litteraturteori* (s. 9 – 63). Pax.
- Jøssing. (2021, 24.september). I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/j%C3%B8ssing>
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Fastsatt som forskrift ved kongelig resolusjon. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020.
<https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/?lang=nob>
- Kunnskapsdepartementet. (2019). *Læreplan i norsk (NOR01-06)*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.udir.no/lk20/nor01-06>
- Leraand, D. (2020, 2. mars). Frantz Fanon. I *Store Norske leksikon*. https://snl.no/Frantz_Fanon
- Locke, J. (2016). *Democracy and the Death of Shame. Political Equality and Social Disturbance*. Cambridge University Press.
- Locke, J. (2018). Klagesangen over skammens død. *K & K*, 46(125), 13–48.
- Lothe, J., Refsum, C., Solberg, U., & Kittang, A. (2007). *Litteraturvitenskapelig leksikon* (2. utg). Kunnskapsforlaget.
- Lothe, J. (2013). *Kvinnelige tidsvitner: fortellinger fra holocaust*. Gyldendal.
- Mendelsohn, O. (1992). *Jødene i Norge*. Universitetsforlaget
- Michelet, M. (2018). *Hva visste hjemmefronten? Holocaust i Norge: varslene, unnvikelsene, hemmeligholdet*. Gyldendal.
- Midtbøen, A. H. (2017). Innvandringshistorie som faghistorie: Kontroverser i norsk migrasjonsforskning. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 2, 130–149.
- Moe, K (2018, 12. oktober). Anmeldelse av Sumaya Jirde Ali: Jakter på sitt dikteriske «jeg» med vekslende hell. *Aftenposten*. <https://www.aftenposten.no/kultur/i/WL59Ea/anmeldelse-av-sumaya-jirde-ali-jakter-paa-sitt-dikteriske-jeg-med-ve>
- Nielsen, J.P. (2021, 24.januar). Pogrom. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/pogrom>
- Nussbaum, M. (2016). Den narrative forestillingsevne (A. Øye, Overs.) I I. Engelstad (Red.) *Litteraturens etikk: følelser og forestillingsevne*. (s. 25 – 57). Pax.

- Olsson, M.V., Zondag, M. H.W., Eliassen, H., Hjellen, B., Senel, E., Hareland, T. (2020, 5. juni). Demonstrasjoner flere steder – tusenvis samlet i Oslo. *NRK*.
https://www.nrk.no/norge/demonstrasjoner-flere-steder-_-tusenvis-samlet-i-oslo-1.15042588
- Oxfeldt, E. (2019). Feminisme og udskamning. Fra Amalie Skram til Sumaya Jirde Ali. *Norsklæreren*, (2), 16 – 20.
- Oxfeldt, E. (2021). «Skamløshetens tid er her for å bli». Minoriserede kvinder tager til orde i skandinavisk samtidslitteratur. I E., Rees., H. Karlsen., M, Brovold., & S, Dingstad (Red.) *Minoritetsdiskurser i norsk litteratur*. (s. 23 – 44). Universitetsforlaget.
- Oxfeldt, E. (2022). Litterær aktivisme: Til gagn for demokrati og medborgerskap. *Norsklæreren*. (1), 38 – 44.
- Robertson, R. (1998). Historicizing Weininger: The Nineteenth-Century German Image of the Feminized Jew. I L. Marcus. & B. Cheyette. (Red.) *Modernity, Culture, and 'the Jew'*. (s. 23 – 39) Stanford University Press.
- Røthing, Åse. (2019). Ubhagets pedagogikk. *FLEKS*, 6(1), 40–57.
- Samlaget (2021, 3.desember). *Norsk røyndom*. <https://samlaget.no/collections/norsk-royndom>
- Saxlund, E. (1910). *Jøder og Gojim*. I hovedkommission hos Aass.
- Simonsen, K. B. (2020) Antisemittismen i Norge, ca. 1918 – 1940. Former, funksjoner og virkninger. I Sørensen, Ø, & K,B. Simonsen. (Red.) *Historie og moral: nazismen, jødene og hjemmefronten*. (s. 21 – 50). Dreyers forlag.
- Skre, I.B. (2019, 20. mai). Maskulinitet. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/maskulinitet>
- Skre, I.B. (2020, 6. desember). Femininitet. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/femininitet>
- Statistisk sentralbyrå. (2020, 9.mars). *Nesten 15 prosent er innvandrere*. Statistisk sentralbyrå.
<https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/nesten-15-prosent-er-innvandrere>
- Sæveraas, T.E. (2020, 26. oktober). Josef Terboven. I *Store norske leksikon*.
https://snl.no/Josef_Terboven#-Rikskommiss%C3%A6r_i_Norge
- Sørensen, Ø. (2020). NS-regimet og jødene. I Sørensen, Ø, & K,B. Simonsen. (Red.) *Historie og moral: nazismen, jødene og hjemmefronten*. (s. 51 – 90). Dreyers forlag.
- Ulvund, F. (2019, 27.februar). Jødeparagrafen. I *Store norske leksikon*.
<https://snl.no/J%C3%B8deparagrafen>

- Vogt, K. (2020, 28. september). Hiljab. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/hiljab>
- Waxman, Zoë. (2003). Unheard Testimony, Untold Stories: the representation of women's Holocaust experiences. *Women's History Review*, 12(4), 661–677.
- Waxman, Zoë. (2017). *Women in the Holocaust: A Feminist History*. Oxford University Press.
- W.E.B Du Bois (2021, 26. mars). I *Store norske leksikon*. https://snl.no/W._E._B._Du_Bois
- Willumsen, H. L. (2006). Narratologi som tekstanalytisk redskap. I M. Brekke. (Red.) *Å begripe teksten. Om grep og begrep i tekstanalyse*. (s. 39 – 72) Høyskoleforlaget.
- Worrell. (2008). Signifying the Jew: Antisemitic Workers and Jewish Stereotypes During World War II. *No Social Science Without Critical Theory*, 25, 193–231.
- Zola-prisen. (2021, 3. desember). *Zola-prisen 2018 til Sumaya Jirde Ali*. Zola-Prisen. <http://www.zola-prisen.no/2018/01/17/zola-prisen-2018-til-sumaya-jirde-ali/>